

מדשן ביתך

חנוכה
תשפ"ו

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

מקץ
תשפ"ו

מקץ

וחנוכה

לקבלת הגליון בדואר אלקטרוני יש
לשלוח בקשה לכתובת

mideshenb@gmail.com

מדשן ביתך

גליון
מס' 550

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

מקץ
תשפ"ו

חנוכה בפרשת מקץ

כתב בספר "מטה משה" [הלכות חנוכה אות תתקצ"ג] ברוב השנים חנוכה חל בפרשת מקץ, וישנם הרבה רמזים לכך.

א. "ויהי מקץ שנתים" ר"ת שמאל נר תדליק ימין מזוזה. [מטה משה שם]

ב. בחלום של פרעה, הפרות הדקות אוכלות את הפרות הבריות, והשיבילים הדקות את השיבילים המלאות. ובחנוכה נמסרו גיבורים ביד חלשים. [מפי השמועה]

ג. "ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמוד על היאור", במילים אלו יש רמז בר"ת על דיני החנוכה.

ובעת יוחנן השמיד יונים, מבית קדשינו ציונו, שנדליק נרות תמניא יומי מחנוכה, יניחנו מצד ימין מהיוצא, ובתלמוד פירשו רבותינו עליהם השלום, חייב להדליק משחשכה, ואחר העברת נושאי התרמודאי, עברה מצוות דליקתו, עלינו להדליק, הכל יחד אנשים ונשים ראויים. [ספר מדבר קדמות מערכת ח' אות כא' בשם רבינו אפרים]

ד. "וטבח טבח" בגימטריה ארבעים וארבע. מספר הנרות עם השמישים. [אליהו רבה או"ח תר"ע אות י']

ה. "וטבח טבח והכן", הח' של טבח עם מילת "והכן", אותיות חנוכה, והוא סמך לסעודות שעושים בחנוכה. [שם ושלשי גיבורים על הגהות המרדכי פרק כמה מדליקין - שבת פ"ב אות ג']

ו. "וחמש את ארץ מצרים", חמש - אלו שלשת הגזרות שגזרו היוונים על היהודים - חודש מילה שבת. [בני יששכר מאמר י"ג אות ב']

ז. "ותרב משאת בנימין ממשאות כולם חמש ידות" [מ"ג - ל"ד]. חמש ידות כנגד "מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים טמאים ביד טהורים רשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך". [רבי נפתלי מרופשיץ]

ח. בהפטר חנוכה "והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה". "וגלה" בגימטריה ארבעים וארבע, כמספר נרות החנוכה עם השמישים. [מפי השמועה]

ט. בסוף כל פרשה, מובא מספר הפסוקים בלבד, ורק בפרשת מקץ מופיעים גם מנין התיבות (2025). יש בזה רמז לחנוכה, כי בכל יום בחנוכה מוסיפים נר אחד. נר גימטריה 250 אם נכפיל בשמונת ימי החנוכה = 2000 + חנוכה, נוטריקון חנו כ"ה - שהנס היה בכ"ה כסלו. 2000+25=2025, כמניין התיבות שבפרשת מקץ שקוראים בשבת חנוכה. [בני יששכר בשם רבי צבי הירש מזידיטשוב שם אות א']

י. "בגדול החל ובקטן כילה" [מ"ד - י"ב]. רמז מכאן להדלקת נרות חנוכה לשיטת בית שמאי הסוברים שביום הראשון מדליקים שמונה ופוחת והולך, עד שביום השמיני מדליקים נר אחד. [אדמו"ר מ"שומרי אמונים"]

יא. יש שנים שחנוכה יוצא גם בפרשת ויגש, וגם בפרשה זו יש רמז לחנוכה. "אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכו' ונאמר אל אדוני יש לנו

אב זקן וילד זקונים קטן", [מ"ד - י"ט - כ'] מכאן רמז לחנוכה: "היש לכם אב או אח" איך אתם מדליקים את נרות החנוכה? ביום הראשון א' וביום השני ב' (אב), או ביום הראשון אתם מדליקים ישר שמונה (א-ה). "ונאמר אל אדוני יש לנו אב", אנחנו מדליקים ביום הראשון א' וביום השני ב', מדוע? כי "יש לנו אב זקן", כך הורה הלל הזקן, ואנו פוסקים כשיטתו. [ספר "יד יעקב"]

י"ב. חנוכה מן התורה מנין, רמז לדבר המילה העשרים וחמש מתחילת התורה היא אור, רמז לחנוכה שחל ביום העשרים וחמש לחודש כסלו כרמזו בשמו חנו כ"ה, וכן המקום העשרים וחמש במסעות של בני ישראל המובאים בפרשת מסעי הוא חשמונה.

פרשת מקץ

"ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמוד על היאור" (מ"א - א')

קץ שם לחשך, זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפלה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלם. [בר"ר פ"ט - א']

על ידי שאמר לשר המשקים זכרתי והזכרתי [בראשית מ' י"ד] נתוסף לו שתי שם שנים. [מד"ר פ"ט - ג']

מבואר במדרש ששנתיים אלו המוזכרים בפסוק היו עונש על מה שביקש משר המשקים שיוזכרו לפני פרעה, ולכאורה חלום פרעה הוא נושא חדש ולא קשור למאסרו של יוסף, אך בפסוק משמע שיש קשר בין תום תקופת השנתיים הנוספות, לחלומו של פרעה, וצריך להבין את הקשר ביניהם.

מבאר ה"בית הלוי", בכל דבר בעולם יש סיבה ומסובב, כלומר, בכל דבר יש את הסיבה הגורמת לדבר להיות, ויש את המסובב, היינו את התוצאה שנגרמה מהסיבה, למשל, אדם קנה סחורה והרוויח ממנה כסף רב, העולם חושבים שקניית הסחורה היא הסיבה שממנה נהיה הרווח הגדול, והמסובב היינו מה שהרוויח הוא התוצאה, אך באמת הדברים הם בדיוק להיפך, על האדם נגזר להרוויח כסף, ומשמים סיבבו שבדיוק הוא יקנה דווקא את הסחורה הזו שממנה הרוויח. נמצא, הרווח הוא הסיבה, משמים רצו שאותו אדם ירוויח, וסובבו שיקנה סחורה וירוויח על ידה.

כך גם אצל יוסף, במושכל ראשון חלומו של פרעה היה הסיבה לתוצאה - יציאתו של יוסף מבית הסוהר, אך האמת בדיוק להיפך, הסיבה היא שהגיע זמנו של יוסף לצאת מבית האסורים, והמסובב של זה היינו התוצאה שפרעה חולם.

וזה מה שבא המדרש לחדש לנו "קץ שם לחשך", זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפלה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלם, חלומו של פרעה הוא לא הסיבה ליציאת יוסף, אלא פרעה היה צריך לחלום כתוצאה מהצורך להוציא את יוסף מבית האסורים.

"ויהי מקץ שנתיים ימים ופרעה חלם" (מ"א - א)

הקשה ה"אור החיים" הקדוש [כאן ד"ה ופרעה חולם], לכאורה יותר נכון לומר ויחלום פרעה שהוא לשון עבר, ומה טעם נקט הכתוב לשון הווה ופרעה חולם?

וביאר, אכן במשך כל הלילות שבמשך השנתיים הללו היה פרעה חולם את החלום הזה שוב ושוב. אך, מכיון שנגזרו על יוסף שתי שנים נוספות במאסרו, מחמת מה שביקש משר המושקים "כי אם זכרתי וגו' והזכרתי" [לעיל מ' - י"ד], שתלה בו בטחונו [כמבואר בבר"ר פ"ט - ג, רש"י לעיל מ' - כ"ג], לכן היה פרעה שוכח את חלומו מיד כשהתעורר בבוקר. עד שנסיימו שתי שנים אלו של עונשו של יוסף, ובאותו היום כשנתעורר שוב כבר זכר החלום וביקש לו פתרון. ולפי זה, מה שאמר הכתוב ופרעה חולם היינו לשון הווה הנהג כל העת בתמידות (לשון בינוני) [עי' אלשיך ויקרא כ"ג - ט"ו, ודברים כ"א - א-ז], לומר שכל שנתיים ימים אלו היה חולם.

לפי דברי ה"אור החיים" הנ"ל מובן היטב הפסוק להלן [ז], ויקץ פרעה והנה חלום, ולכאורה אלו תיבות מיותרות. כי אחר שפתח והקדים כי חלם ככל המראה הזה, וגם אמר לאחריו ויהי בבוקר ותפעם רוחו וגו', אם כן מאי קא משמע לן ויקץ פרעה והנה חלום. אלא, כי את החלום היה חולם במשך כל השנתיים, רק שבכל בוקר שכחו. והיום לראשונה הוא מקיץ משנתו והנה חלום, הנה החלום כאן והוא זוכר את כל פרטיו.

"ויהי מקץ שנתיים ימים" (מ"א - א)

"אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" [תהילים מ"ה] זה יוסף, ולא פנה אל רהבים" ע"י שאמר לשר המושקים "זכרתי" ו"הזכרתי", ניתוסף לו ב' שנים. [בר"ר שם] דברי המדרש לכאורה סותרים את עצמם מיניה וביה, בהתחלה הפסוק משבח את יוסף "אשר שם בה' מבטחו", ואח"כ אומר שנענש בגלל שפנה אל רהבים. וא"כ לא שם בה' מבטחו. ונאמרו פה כמה הסברים, והארכנו בפרשת וישב על הפסוק [מ' - ד] "כי אם זכרתי איתך" עיי"ש.

"ופרעה חלם והנה עומד על היאור" (מ"א - א)

עדות ביהוסף שמו שפת לא ידעתי אשמע. [תהילים פ"א]

במדרש תנחומא [מקץ ג] הביא מספר שינויים שפרעה שניה בסיפורו ליוסף ממה שחלם, כדי לנסות את יוסף האם יודע לפתור את חלומו. והנה מן היאור עלת שבע פרות וגו' (מ"א - ח). אמר לו יוסף, לא כך ראית, אלא יפות מראה ובריאת בשר (מ"א - ב). אמר לו: הנה שבע פרות דלות ורעות (מ"א - ט). אמר לו: לא כך ראית, אלא רעות מראה ודקות בשר (מ"א - ג). אמר לו: הנה שבע שבלים מלאות וטובות (מ"א - ב). אמר לו: לא כך ראית, אלא בריאות וטובות (מ"א - ח). אמר לו: והנה שבע שבלים צנמות דקות (מ"א - ג). אמר לו: לא כך ראית, אלא דקות שדפות קדים (מ"א - ו). התחיל פרעה תמה בעצמו. אמר לו: אחרי היית כשחלמתי, שנאמר: אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת. הוא שאביו מברכו, בן פרת יוסף (מ"ט, כ"ב), אל תקרא בן פרת אלא בן הפרות יוסף.

שינוי נוסף מצאנו בין חלומו של פרעה לבין מה שסיפר ליוסף, פרעה בחלומו ראה והנה עומד על היאור (מ"א - א), ואילו כשסיפר לפרעה אמר הנה עומד על שפת היאור, (מ"א - י"י).

רבי ברוך פרנקל תאומים בספרו "מרגניתא דרב" מבאר לפי שינוי זה את הפסוק בתהילים "עדות ביהוסף" מה העדות שיוסף הוא יודע לפתור את החלום, "שפת לא ידעתי אשמע" את המילה שפת לא ידעתי בחלום ושמעתי אותה מפרעה.

"והנה שבע פרות אחרות עולות אחריהן וכו' ותעמודנה אצל הפרות וכו' ותאכלנה הפרות" (מ"א - ג - ד)

לקח מוסרי למד ה"שפת אמת" מפסוקים אלו. חכמינו אמרו, כי בתחילה בא היצר הרע אל האדם כ"הלך", עובר אורח. לאחר מכן בא אליו כאורח, ולבסוף נעשה מושל ובעל הבית עליו. שבע הפרות הרעות, הינן סמל כוחות הרע של היצר, ובראשונה הן "עולות" לאט לאט, הן עולות ומתגלות לעיתים רחוקות, אח"כ "ותעמודנה אצל" - נדבקות אל האדם כאורח, עד שבסוף "ותאכלנה" - הן בולעות אותו לחלוטין.

"ותאכלנה הפרות" (מ"א - ד)

אצל הפרות הרעות לא נאמר שבע, כי באמת לא היו שבע שנות רעב. ולכן כתוב סתם פרות ומיעוט פרות שתיים, כמניין שתי שנות הרעב.

"ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר את שבע הפרות" וכו' (מ"א - ד) להלן פסוק ז' כתוב: "ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות" וכו'. וכן כתוב: [מ"א - כ"ו] "שבע פרות הטובות שבע שנים הנה".

נשאלת השאלה: מה שייך בנושא של זמן, שזמן בולע זמן. נכון, שהתורה אומרת "וקמו שבע שני רעב אחריהן, ונשכח כל השבע בארץ מצרים". אבל שבע השנים הטובות, הטיבו לתושבי מצרים. ואפילו גם לאחריהן באו שני רעב וסבל, שהשכיחו את השבע - אבל הזמן הטוב והרגשת השובע בשנות השובע והשפע, זה לא נמחה ולא מתבטל, והמשל אינו דומה לנמשל, כי אם הפרה יכולה לבלוע פרה אחרת, זה מושג אליגורי, והוא הדין בשיבולים. אבל ששנה תבלע שנה טובה ממנה, דהיינו שהזמן בולע את הזמן ומוחקו כלא היה - זה לכאורה לא מתקבל על הדעת.

בספר "חכמת חיים" הסביר, כי אפילו בשנות הטובה והשובע, שהבריות מרוצות ושמחות בשפע שיוור עליהם, זה רק אם הוא חי בהווה הטוב, ואין לו ידיעה מראש שהרע האמור לבוא לאחר מכן. מה שאין כן, במצרים, אחרי שנתפרסם לכל, כי אחרי שבע שנות השבע, תבאנה שבע שנות רעב קשות: הרי עצם הידיעה והדאגה ממה שמחכה להם לאחר שנות הטובה והשובע, זה יכרסם במנוחתם ובשלותם של הבריות, עד שגם האכילה לשובע, מהולה היתה בעצב ובדאגה על מה שצפוי להם אחרי שנות השובע. לפי זה הלשונות 'ותבלענה' ו'תאכלנה', מבטאות נכונה את העתיד הקודר הצפוי להם, שיגיעו לכך "שלא יוודע השבע מפני הרעב ההוא".

"ויקץ פרעה ויישן ויחלום שנית" (מ"א - ד - ה)

אצל יעקב נאמר "ויקץ יעקב משנתו ויאמר" [כ"ה - ט]. אומר רבי אהרן מקרלין, זוהי דרכם של חסידים ואנשי מעשה, כשמתעוררים משנתם, מיד "ויאמר", מיד אומרים ברכת התורה, ברכות השחר, ק"ש, תפילה ותלמוד תורה. אבל אצל פרעה "ויקץ פרעה ויחלום שנית", התהפך על צדו והמשיך בשנתו.

יש להקשות, כיון ששתי החלומות באו לגלות דבר אחד, והוא השובע והרעב שיהיה בארץ מצרים, אם כן מדוע היו שני חלומות שונים, החלום הראשון היה על פרות והחלום השני היה על שיבולים.

הרמב"ן [פסוק ב] כתב, שהפרות זה סימן לחרישה, והשיבולים סימן לקצירה, וזה בא לומר שיהיה רעב ויובש גם בחרישה וגם בקצירה, עיי"ש.

וכתב ה"עמק דבר" **להנצי"ב** [פסוק ה] שהחלום של הפרות בא לומר שיהיה רעב גם לבהמות עצמם, והחלום של השיבולים בא לומר שיהיה רעב למאכל האדם שזה התבואה.

והרב **ישעיה כהן** שליט"א מכולל פוניבז' הקשה, שעדיין צריך ביאור, למה בחלום הראשון הוא חלם רק על פרות ובחלום השני חלם רק על שיבולים, ומדוע לא חלם בשתי החלומות גם על פרות וגם על שיבולים.

ותירץ, שאם היו שתי החלומות אותו דבר, פרעה היה אומר, שהחלום הראשון הוא מקרה, ומה שחלם שוב אותו חלום אין בכך כלום, שהרי הוא הרבה על מה שחלם בחלום הראשון וכך הוא חלם שוב, ולכן כל חלום היה על דבר אחר, ומעתה הסיבה שהוא חלם פעמיים כמו כתוב בפסוק [ל"ב] "ועל הישנות החלום אל פרעה פעמיים כי נכון הדבר מעם האלוקים וממהר האלוקים לעשותו", ודפח"ח.

"שבע שבילים עולות בקנה אחד בריאות וטובות" (מ"א - ה)

ואילו אצל השבילים הדקות שרמזו על הרעב, לא כתוב "בקנה אחד". כי כשאדם מבוסס כלכלית, יכול להיות שיחיה שנים רבות בלי שום שינוי - "בקנה אחד". אבל כשיש רעב ושנה רודפת שנה, אין קושי של השנה הראשונה כשנייה, והשנייה לא כשלישית, ולכן לא כתוב "בקנה אחד".

"ותפעם רוחו" (מ"א - ה)

התורה מספרת שכאשר התעורר פרעה מחלומותיו, 'ותפעם רוחו', ויש להבין למה פרעה מתרגש כ"כ מחלומותיו אלו? וגם למה יאמין לנער עברי שכלל אינו מכיר? שמעתי מבארים: כתוב בחז"ל שפרעה עשה עצמו אלוה ואמר לכל עמו שהוא שולט בעולם, ככתוב 'לי יאור ואני עשיתי', אך כל זה טוב ויפה כל עוד הכל הולך בדרך הטבע, שיכול לטעון שהכל צפוי והכל בשליטתו, ולכן גם העריך מאוד את הטבע והשריש בעמו שהכל הוא טבע, אבל כאשר ראה בחלומותיו דברים משונים הפוכים מהטבע, חשש שזה באמת הולך לקרוא, ואז יתפסוהו במערומיו, כי אין לו שליטה בעולם הטבע, ויוכח רמאותו ויפסיד כבודו ושליטתו.

זו גם הסיבה שמאוד אהב את פתרונות יוסף, כי שנות רעב ושובע, זה עדיין דברים שאפשר להסביר בדרך הטבע, ואדרבה, ע"י פעולות יוסף הצדיק, שליחו של פרעה, יוכיח עוד יותר כי הוא זה שפתר את בעיות הטבע.

ולכן נלחם כשהקב"ה נלחם במצרים, עשה זאת באותות ובמופתים, בשידוד מערכות הטבע, ומובא בחז"ל שאחר כל מכה מעשר המכות פרעה ניסה להסביר שזה תהליך טבעי, ועי"ז הכביד את לבו עד שנאלץ להודות אצבע אלוקים היא, וה' הוא הצדיק וכו'.

מדוע בחלום הראשון לא כתוב ותפעם רוחו ורק בחלום השני כתוב ותפעם רוחו, אלא פרעה חלם בחלום הראשון על בליעת הפרות ובחלום השני על בליעת הקנים, החלום הראשון מרמז שיגמרו כל הבשר והמותרות, אך חלום זה לא זעזע אותו, כי בדוחק אפשר להתקיים גם בלעדיהם. אבל בחלום השני שמרמז כי גם לחם לא יהיה, אז "ותפעם רוחו".

"וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים... ואין פותר אותם לפרעה" (מ"א - ה)

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פותרין היו אותו אלא שלא היה קולן נכנס באזניו. וכו' שבע פרות הטובות, שבע בנות אתה מוליד. שבע פרות הרעות, שבע בנות אתה קובר. וכן אמרו שבע שבילים הטובות, שבע מלכיות אתה מכבש. שבע שבילים הרעות, שבע איפרכיות מורדות כך. הדא הוא דכתיב בקש לץ חכמה ואין [משלי י"ד], אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים ודעת לנבון נקל, זה יוסף. [מד"ר פ"טו]

מה באמת הסיבה ש"אין פותר אותם לפרעה", מדוע פתרון כל כך פשוט, כל חרטומי מצרים לא פתרו. עוד יש להקשות, מי ביקש מיוסף לתת עצות, והרי התבקש לפתור רק חלומות. ועוד קשה, איך יתכן שבגלל פתרון החלום אמר פרעה "אין נבון וחכם כמוך" ו"על פיך ישק כל עמי" והוא ממנה אותו למשנה למלך. מקסימום שימנה אותו ל"שר החלומות" - אחראי הממלכה לפתרון חלומות, אבל לא למשנה למלך.

והתירץ, כשהתחיל הרעב, באו המצרים אל פרעה ואמרו לו, שיוסף רוצה לתת להם תבואה רק בתנאי שימולו את עצמם. שואל אותם פרעה, מדוע לא אגרתם לבד, הרי ידעתם שיהיה רעב. והם עונים לו, באמת אגרנו אבל הכל הרקוב, כי את הטכניקה של שימור התבואה הם לא ידעו. א"כ מובן מדוע החרטומים לא ידעו לפתור את החלום שנוגע לתבואה, שהרי החלום בא להזהיר משהו, אבל אם המצרים לא יודעים איך לשמור את התבואה, א"כ איך יוכלו לפתור שהחלום נוגע לתבואה ולרעב. אבל יוסף שידע לפתור, אמר לפרעה ויעץ לו שה' הראה לך את כל זה כדי שתתכונן, ומה ההכנה, "ירא פרעה איש חכם ונבון וישיתוהו על ארץ מצרים". - כשראה פרעה שיוסף הוא היחיד שיודע איך לשמור את התבואה, אמר לו "אחרי הודיע אלוקים את כל זאת אין נבון וחכם כמוך", ולכן "אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי".

יש מפרשים שההבדל בין חרטומי מצרים ליוסף, הוא ההבדל התהומי שיש בין מי שהולך ע"פ חוקי התורה, לבין מי שהולך על פי חוקי הטבע. חרטומי מצרים חונכו ללכת כפי חוקי הטבע שהחזק מתגבר על החלש, הדקות נופלות לפני הבריאות. אבל בחלום של פרעה היה ההיפך, ואת זה לא יכלו החרטומים להבין. אבל יוסף שחונק אצל יעקב אבינו ואמר "את אשר האלוקים עושה הראה את פרעה", אין חוקי טבע, יש בורא ומנהיג לעולם, משפיל אף מרומם, מוסר גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. כי השי"ת הוא שקובע את חוקי הטבע והוא משנה אותם לפי רצונו.

עוד מתרצים, החרטומים יכלו לפתור על פי מה שראו את העתיד, וכיוון שבפועל לא היו שבע שנות רעב אלא רק שתיים בעקבות ברכתו של יעקב

המלך, ומשכך אפילו אם היה בא שר המשקים אל יוסף היה יוסף פותר לו כמו החרטומים, אבל כשידע שזהו חלום של מלך הרי שצריך להתייחס אליו אחרת בפתרון החלום.

"וידבר שר המשקים את פרעה לאמור" (מ"א - ט)

התיבות "את פרעה", נראות כתיבות מיותרות. מבאר רבי יצחק אליהו לאנדא זצ"ל [פתשגן הדת, כפלים לתושיה, כאן], כי תיבות "את פרעה" הן חלק מהתואר. שהאיש היה שר וממונה על כל "המשקים את פרעה". כל העבדים שהיו משקים את פרעה, היו תחת ידו.

"את חטאי אני מזכיר היום" (מ"א - ט)

מהו 'חטאי', בלשון רבים. מפרש ה"חוקוני", שר המשקים התוודה על שני חטאים. ראשית, החטא שבגינו הושיבו אותו בבית האסורים. ועוד חטא נוסף, שכבר לפני שנתיים היה אמור להזכיר את יוסף ולהוציאו מן הבור, ושכח את הדבר. שבה הוא כפוי טובה ליוסף אחרי שהציל את חייו בפתרונם לטובה את חלומם, וגם על זה עליו להתוודות.

"וידבר שר המשקים את פרעה לאמור את חטאי אני מזכיר היום" (מ"א - ט)

יש לדקדק, שהיה לו לומר: 'את חטאי אני זוכר היום', ומאי 'אני מזכיר'. מבאר ה"חתם סופר" (תקס"ה) שר המשקים אמר למלך, ראה מה שאני עושה בשבילך, שאני מזכיר את חטאי בפי כל העולם, שהרי הקול יצא בכל המדינות שכל חרטומי מצרים לא יכלו לפתור החלום ועבד יצא מבית האסורים והוא פותרו על נכון, ויאמרו מי הוא זה אשר הודיע למלך שיש אדם בבית הסוהר שיכול לפתור חלומות, ויאמרו שר המשקים שקצף עליו פרעה והיה נתון במשמר בית האסורים, נמצא שאני מזכיר את עצמי לרע בפי כל מפני כבודך, וזהו: "את חטאי אני מזכיר" - בפי כל הבריות - "היום".

"וידבר שר המשקים וגו' לאמור את חטאי אני מזכיר היום" (מ"א - ט)

יש להבין מדוע הוסיף ואמר שמוסיף את חטאיו היום, הרי ברור שמוסיף את חטאיו היום. שהרי היום הוא מדבר. בספר "ליקוטי יהודה" הביא בשם זקנו ה"אמרי אמת", כתוב בזהר [וארא ל"ב] - כל מקום שכתוב 'היום' הכוונה לראש השנה, ולפי"ז כאן שכתוב היום, היה המעשה בראש השנה, והרי בראש השנה אין מזכירין חטא [עי' מג"א סימן תקפ"ד - ס"ק ב'], ולזה התנצל שר המשקים והקדים 'את חטאי אני מזכיר היום', כי הגם שאין מזכירים בראש השנה חטא, אני מוכרח להזכיר את חטאי בשביל טובת המלכות.

"ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים אותי ואת שר האופים" (מ"א - י)

שואל המהרי"ל דיסקין זצ"ל, למה היה צריך שר הטבחים להזכיר בתוך דבריו את שר האופים?

ותירץ, שר המשקים אמר לפרעה - ממני אין ראייה כל כך שיוסף פותר חלומות הגון, כיון שפתר לי לטובה ואפשר לומר שניסה את עצמו אם יקויים פתרונם, ומאי אכפת לו אם יהיה לו אוהב אחד שהוא תמיד בבית המלך. אבל לשר האופים שפתר לו לרעה ואם לא היה יכול לפתור באמת - איך סיכן בעצמו כל כך?! שואל לא יקויים פתרונם ויבקש עליו עלילות להרע לו חלילה. אלא בוודאי שידע בעצמו שיכול לפתור כראוי.

אבינו, לכן לא יכלו לפתור שיהיו שבע שנות רעב שמחמתם לא יזכרו את שנות השבע כפתרונם של יוסף.

"וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים... ואין פותר אותם לפרעה" (מ"א - ה)

הדא הוא דכתיב "בקש לץ חכמה ואין" [משלי י"ד], אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים "ודעת לנבון נקל", זה יוסף. [מד"ר פ"ט ו]

החרטומים ניסו לפתור את חלום פרעה, אבל פתרונם לא מצא חן בעיני פרעה, לאותם חרטומים קורא להם המדרש לצים שואל הנצי"ב מוואלוז'ין ב"הרחב דבר", אולי החרטומים לא היו חכמים גדולים, אך מדוע המדרש קורא להם לצים, מתרץ הנצי"ב, הליצנים הם בעלי דעה שטחית, ואינם יורדים לעומקו של דבר ולא יודעים להבחין בין דבר עמוק לדבר שטחי, ואם יצטרכו לענות על שאלה, הם יחפשו את כל התירוצים שבעולם אבל לא את ההיגיון. וכן בפתרון חלום פרעה, החרטומים רצו לפתור בחריפות יתירה, ולכן לא מצאו את הפתרון, אבל יוסף שהיה נבון, ידע להבחין מתי צריך להתעמק ומתי לא. ולכן יוסף ידע שיש כאן ענין פשוט, פרות בריאות ושבלים מלאים מראה על שובע, ופרות דקות ושבלים צנומות מראה על רעב, וההמשך ידוע.

"וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים... ואין פותר אותם לפרעה" (מ"א - ה)

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פותרין היו אותו אלא שלא היה קולן נכנס באזניו. וכו' שבע פרות הטובות, שבע בנות אתה מוליד. שבע פרות הרעות, שבע בנות אתה קובר. [מד"ר פ"ט ו]

דברי המדרש שהחרטומים ניסו לפתור את חלום פרעה, ואמרו לו שבע בנות אתה מוליד ואתה קוברן, רמז לזה, המילים "אין פותר אותם לפרעה" בגימטריה "ואמרו ז' בנות אתה מוליד וקוברן".

"וידבר שר המשקים" (מ"א - ט)

בספר "שער בת רבים" הקשה: מדוע שר המשקים הביא את יוסף אל פרעה, שילך הוא בעצמו אל יוסף ויאמר לו חלמתי חלום על פרות שעולות מן היאור וכו' ועכשיו תפתור לי אותו, ויקח את הקרדיט לעצמו? (ואין לתרץ ששר המשקים אהב את יוסף ורצה לפרגן לו על פתרון החלום, שהרי כתוב במדרש שהוא אמר "ושם אתנו (בבית הסוהר) נער עברי עבד לשר הטבחים" נתכוון להשפילו שהוא ילד, ויהודי, והוא עבד בזוי). וביאר על פי משל למלך שישב במסיבה ושאל מהו הדבר החשוב והיקר ביותר. אחד ענה האיש והילדים, וחברו ענה הממון, והשלישי אמר כבוד וגדולה, עד שקם החכם ואמר "המלך" וכולם הסכימו לדבריו. לימים נסע אותו חכם לכפר נידח, הסב בחברת הכפריים לכוס משקה ואמר להם היודעים אתם מהו הדבר החשוב ביותר? "המלך" הוא החשוב מכל. פרצו כולם בשחוק ואמרו "היין, היין הוא החשוב מכל". וכל אחד לשיטתו צדק, החכמים בהבינם ערך המלך הוא החשוב והנכבד בעיניהם, אך האיכרים שכל מגמתם היא כוס היין - אין חשוב להם ממנה.

והנמשל, פתרון חלום של אחד העם אינו דומה לפתרון חלומם של מלך, ולא הרי פתרון חלום של שר כפתרונם של חלום המלך. וזהו שאמר הפסוק "ואין פותר אותם לפרעה" דהיינו הפתרון נכון לגבי כל אחד אך לא לגבי פרעה

ועוד תירץ, שר המשקים הוצרך להזכיר את שר האופים שהרי אמר "איש כפתרון חלומי חלמונו", היינו שכמעט היו שני החלומות שווים בפתרונם, והוא היה יודע להבחין ולפתור זה לטובה וזה לרעה, מסתמא זהו סימן שיוכל לפתור היטב כראוי.

"וישם אתנו נער עברי" (מ"א - י"ב)

ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה שמזכירו בלשון בזיון - נער שוטה ואין ראוי לגדולה. [רש"י]

מבהיל כמה כפיות טובה כתובה בפסוק זה. שר המשקים ידע שע"י הדיבור והפתרון של יוסף נעשה הדבר ש"אותי השיב על כני ואותו תלה", וא"כ הרי הכיר בזה שיוסף הצילו מתליה עד שנהיה שר למלך, ובכל זאת כשהוא בא להזכירו, הוא קורא לו נער שוטה.

ולא רק שר המשקים היה מושחת בהכרת הטוב, אנשים רבים לקויים במידה זו, ואפילו שמשבח את מי שעשה לו טוב, אבל לפעמים בתוך הדברים מזכיר גם דברי גנאי.

אך באמת צריך להבין מדוע הוא כינה אותו בלשון שוטה ובלשון בזיון. בספר **"ויאסף דוד"** מביא תירוצים בשם ספר **"עץ החיים"**, הגמ' אומרת [ב"ב י"ב:], אמר רבי יוחנן, מיום שחרב בית המקדש ניטלה הנבואה מן הנביאים וניתנה לשוטמים ותינוקות. שר המשקים חשש, שפרעה יחשוב שיוסף חכם, ומרוב חכמתו פתר לו ויעלהו לגדולה. לכן הקדים לו שהוא שוטה, ומיום שחרב ביהמ"ק וכו', וממילא אינו ראוי למלוכה. אבל לאחר שפרעה שמע על החלום, אמר "אין נבון וחכם כמוך", שהנבואה באה מחכמה, ולכן אתה ראוי לגדולה.

"וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור" (מ"א - י"ד)

סגולה נפלאה ליציאה מבית הכלא. רבי יחזקאל אברמסקי, היה אסור בבית הסוהר ברוסיה, באשמת לימוד תורה ברבים בעירו לוצק. רבה של מוסקבה עשה לו שינוי השם, והוסיף לו את השם יוסף, כסגולה שיזכה לצאת מבית הסוהר, כיוסף הצדיק ממצרים. ובבית הכנסת הגר"א בבית וגן, היו רגילים לקרותו לתורה בשם יחזקאל יוסף.

"וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור" (מ"א - י"ד)

נשאלת השאלה, והרי כל אדם לאחר שהיה ממושכת כזו של שנים עשרה שנים בבית האסורים שלא ראה את אור השמש היה רץ מעצמו החוצה, ואילו את יוסף היו צריכים להריץ מהבור? מתרץ רבי יחיאל מאיר מאוסטרובצא תירוצים נפלאים, יוסף הצדיק בגודל מעלתו במידת הביטחון האמין וידע שהכל בידי שמים. ממילא אין לו צורך למהר ולרוץ, כי ברגע שתגיע השעה שנגזר עליו לצאת לחופשי, הוא ישתחרר מעצמו, ובאמת כך קרה שבהגיע הרגע שנגזר שיצא לחופשי, אכן נאלצו עבדי פרעה להריצו לחופשי מבית האסורים.

"ויריצוהו מן הבור" (מ"א - י"ד)

כתב הספורנו, מה שהריצו את יוסף מהבור, כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע. כאומרו כי קרובה ישועתי לבוא, וכן יציאת מצרים הייתה בגירוש

כאומרו כי גורשו ממצרים כאומרום ז"ל שלא הספיק בעקן של אבותינו להחמיץ, וכן יהיה לעתיד לבוא ופתאום יבוא אל היכלו.

וכך כותב ה"חפץ חיים": לכל גזירה טובה או רעה, יש קץ וזמן המיועד לה, ומשהגיע זמנו של הקץ, אין הקב"ה מתמהמה ולו אף רגע אחד יותר מן הזמן הקצוב. גם כאן, ברגע שנגמר זמנו להיות בבית הסוהר, הורץ במהירות הבזק מבית האסורים. וכן ביציאת מצרים, "בעצם היום הזה", כתב שם רש"י, מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו, בט"ו בניסן נולד יצחק, בט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים. וגם שם ראתה התורה לציין כי לא התארכה הגאולה, גם לא לרגע אחד מהזמן שנקבע לה. וכן תהיה הגאולה העתידה, וכמו שכתוב בחבקוק [ג' - א'] ופתאום יבוא ויתגלה, כמו שיוסף הורץ מהבור אל פרעה, גם אותנו יריצו מהגלות לארצנו הקדושה אל הגאולה השלימה.

"ויריצוהו מן הבור" (מ"א - י"ד)

יוסף זכה לעלות לגדולה על שמשל ביצרו ועמד בניסיון הגדול ולא התפתה לדבר עבירה, אלא "וינס ויצא החוצה", אומר האדמו"ר מסקולען כשהגיע זמן גאולתו הגאולה באה ע"י ריצה "ויריצוהו מן הבור", מידה כנגד מידה, כנגד בריחתו מאותה עבירה שהייתה ע"י ריצה, זכה יוסף ל"ויריצוהו מן הבור".

"ויריצוהו מן הבור" (מ"א - י"ד)

שואל רבי דוד פוברסקי, מדוע התורה מציינת שהריצוהו מן הבור, הרי העיקר שיבוא אל פרעה, ואילו תועלת יש לנו בידעה שהריצו אותו? ומתירץ, התורה באה ללמדנו את מידת בטחונו ושלוותו של יוסף הצדיק. יוסף מראה לנו איך צריך להיראות בן תורה, בן תורה לא רץ, בן תורה לא עושה דברים מבוהלים, כאשר מגיעים שלוחי פרעה ומזרזים אותו לבוא לבית פרעה, למרות שהיה שתיים עשרה שנים בכלא ורחוק מבית אביו, והוא נקרא אל בית פרעה, הוא לא מתפעל, נשאר רגוע, במנוחת הנפש והלך עקב בצד אגודל, והיו צריכים להריץ אותו כדי שיעגל במהירות למלך. לעומת זאת, אצל פרעה כתוב [מ"א - ה'] "ויהי בבוקר ותפעם רוחו", וכתב רש"י, מטרפא רוחיה, מקשקשת בתוכו כפעמון. ובמדרש כתוב [רבה פ"ט - ד'] "שהיתה נפשו מבקשת לצאת", והתורה מתארת את הבהלה שפרעה היה נתון בה. לכאורה, מה הרעש, הלא פרעה יושב היטב על כסא מלכותו, אמנם הוא חלם חלום מוזר ויועציו מנסים לפתור לו אותו על הצד היותר טוב, אבל מה הבהלה?!, לא כן יוסף מושל הוא ביצרו, מושל הוא ברוחו, ואינו מתפעל ומתרגש.

"ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה" (מ"א - י"ד)

מפני כבוד המלכות. [רש"י]

שואל רבינו עובדיה מברטנורא זצ"ל בספרו "עמר נקא", מה שפירש רש"י 'מפני כבוד המלכות': - מאי קמ"ל, פשיטא שמפני כבוד המלכות עשה זאת? ועוד קשה, מדוע רש"י פירש את דבריו על המילים 'ויגלח' ולא על כל הפסוק 'ויגלח ויחלף שמלותיו' ואז יפרש שהוא מפני כבוד מלכות, הרי גם את הכל עשה מפני כבוד המלכות? ותירץ, היה קשה לרש"י - 'ויגלח' אין גילוח אלא בתער [מכות כ"א], ומשמע מכאן שגלח יוסף גם את זקנו בתער, ואיך עשה הדבר האסור הזה להשחית פאת זקן? לכך פירש רש"י 'ויגלח' - מפני כבוד

המלכות', שמפני כבוד המלכות מותר, וכדאמרינן בגמ' [סוטה מ"ט:] 'אבטולוס בר ראובן התירו לו לספר קומי (בתער), מפני כבוד המלכות'. וזה כל זמן שאין הניקף מסייע למקיף ואינו עושה מעשה בידים - אין שם אלא איסור דרבנן, ומפני כבוד המלכות התירו לו. ולכך תפש רש"י רק תיבת 'ויגלח' ופירש - 'מפני כבוד המלכות'.

ובספר 'נתיבי חיים' מהגאון הרב חיים משה ראובן אלעזרי זצ"ל ביאר, שלפי דברי רבינו יש לבאר מה שכתב האבן עזרא על הפסוק 'ויגלח' - 'המגלח'. צריך ביאור - מדוע כתב שהיה אחד 'המגלח' שהוא גילח את יוסף, ומדוע לא כתב כן על יחלף? אמנם לפי דברי רבינו עובדיה מברטנורא, נראה שאף האבן עזרא סבר כן, שגילחו על ידי תער, ולכך ביאר שלא הוא גילח את עצמו, אלא היה אחר שהוא 'המגלח', ויוסף שהיה הניקף לא סייע בידו, ובאופן זה יש רק איסור דרבנן, ולכן היה מותר לו מפני כבוד המלכות.

סיפר רבי יצחק זילברשטיין שליט"א: זכורני בהיותי פעם אצל רבי אהרן מבעלזא זצ"ל בתל אביב, הגיע יהודי שהיה במקצועו צבע, ובגדיו היו מלוכלכים מאוד, וביקש להיכנס אל הרבי בדחיפות כדי לשטוח בפניו את צרתו. הגבאי ר' שלום פויגל, לא נתן לו בשום אופן להיכנס, באומרו בנימה חד משמעית: "בבגדים כאלה לא תכנס אל הרבי". גם כאשר היהודי החל לבכות ולספר את הצרה שפקדה אותו רח"ל, אמר לו הגבאי שילך להחליף את בגדיו ואח"כ יאפשר לו להיכנס ללא תור, "אבל עם בגדים כאלה לא תכנס". כיון שכבודם של תלמידי חכמים הושווה לכבודו של מקום, אפשר ללמוד מכאן קל-וחומר עד כמה יש להקפיד בעניין נקיון הבגדים בתפילה. סיפרתי להגרי"ש אלישיב זצ"ל מה שראו עיני בביתו של הרה"ק מבעלזא זצ"ל, ושאלתי עד היכן היא ההקפדה בנושא זה, דהיינו באלו בגדים מותר להתפלל ובאלו לא? והשיב לי, שאם הצבע היה הולך עם בגדים אלו ברחוב יפו בירושלים, מותר לו לעמוד כך בתפילה, אבל אם הבגדים כל כך מנופלים עד שגם ברחוב יפו היה מתבייש לילך בהם, אסור לו להתפלל בהם. ובילקוט מעם לועז על פסוק זה ביאר, שמכאן יש ללמוד שאם למלך בשר ודם חייבים להחליף בגדים, על אחת כמה וכמה כשנכנסים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, וכדאיתא ברמב"ם [הלכות תפילה פ"ה ה"א] שאחד התנאים לתפילה הוא תיקון הבגדים.

"לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע" (מ"א - י"ט)

בספר "כתנות אור" על מסכת ברכות [נ"ה] שואל, מדוע ראה פרעה צורך להדגיש שבכל ארץ מצרים אין פרות כאלו רעות, וכי מה אכפת לו ליוסף מזה? ומתרגן, הגמ' בברכות [נ"ה] אומרת, אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי ליבו, ואם ראה אדם בחלומו דבר מהרהורי ליבו, אין זה בגדר נבואה בחלום ואין צריך לפותרו. ולזה הוצרך פרעה להדגיש שבכל ארץ מצרים לא ראה כהנה, ואין זה מהרהורי ליבו אלא חלום שיש בו נבואה, ולכן הוא צריך לפותרו.

"ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ" (מ"א - כ"א)

פרעה בחלומו מתאר את מצבן של הפרות אחרי שבלעו לקרבן את הפרות הטובות. ה"משך חכמה" מבאר במילים קצרות איך התגשם החלום

במצרים, ואנו נרחיב מעט, מצרים הייתה ארץ עניה, בא יוסף ובשנות השובע. העמיד מחסני תבואה אדירים וכל הכסף והעושר של העולם נכנס למצרים, וכך הפכה מצרים למדינה עשירה. מה הסיבה האמיתית למהפך הכלכלי? אומרים חז"ל, הקב"ה רצה שבני ישראל יהיו עבדים במצרים, אך גם הבטיח לאברהם אבינו "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" [לעיל ט"ו י"ד] ולצורך זה היו צריכים להעשיר את מצרים, לכן גרם שפרעה יחלום, ויוסף יאגור את החלום ועי"ז יעלה את יוסף להיות יועץ ושר, ויוסף יאגור את התבואה בעקבות זה הקב"ה עשה רעב בעולם ובשנים האלה יוסף מכר את התבואה בכסף רב, כך הפכה מצרים למעצמה כלכלית. אך לאחר מאתיים ועשר שנים, יצאו בני ישראל ממצרים לאחר שקיימו בהידור את המצוה של וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות" עד "וינצלו את מצרים" - שעשו אותה כמצולה שאין בה דגים. מצרים חזרה למצבה הקודם, מאחר והמטרה שלשמה התעשרה כבר אינה קיימת. אומר ה"משך חכמה" "ומראיהן רע כאשר בתחילה" כלומר, עברו מאתיים ועשר שנה, ומעכשיו חזרה המדינה לעניותה.

יסוד חשוב למד מכאן הדרשן רבי שלמה לוינשטיין, אנשים לא מעטים, חיים ב"ארץ החלומות". ניקח למשל את מצרים, בספרי ההיסטוריה שלהם הם כתבו, שישבע שנים לפני תחילת הרעב הגדול, התגלה במצרים כלכלן מזהיר שהביא את הכלכלה המצרית להישגים מזהירים. מאתיים ועשר שנים הם המשיכו לשמר על עליונותם בשוק, "עד שבאיזה מקרה נחרבה הארץ ויחד איתה הכלכלה". ומה האמת? הם פשוט חלמו, הם לא מבינים שהם היו בסה"כ רקע ותפאורה לעניין האמיתי, עם ישראל. וכשעם ישראל עוזב, חוזרים למצב הקודם.

"ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי" (מ"א - כ"ד)

מגיד אחד הגיע לדרוש באיזה מקום - ואח"כ שאל את הרב איך היתה הדרשה. אמר לו הרב, שלוש פעמים מופיעה במסורה "מגיד". א'. "מגיד דבריו ליעקב" [תהילים קמ"ז]. ב'. "מגיד מראשית אחרית" [ישעיה מ"ח]. ג'. "ואין מגיד" בפרשתנו. זה כנגד שלושה סוגי מגידים. יש מגיד - והוא המשובח מכולם - "מגיד דבריו ליעקב וכו'", הוא מהנה את הקהל בדברי חכמה. יש מגיד - "מגיד מראשית אחרית", מספר לקהל על תקופות מעניינות בעם ישראל, ומדבר על העבר וההווה. ויש לדאבוננו מגיד מסוג שלישי, והוא "ואין מגיד", אינו אומר ולא כלום, משמיע דברי הבל וסתם, ואע"פ כן מחזיק עצמו מגיד ומזמין רבנים לשמוע את דרשותיו.

"את אשר האלוקים עושה הגיד לפרעה" (מ"א - כ"ה) "אשר האלוקים עושה הראה את פרעה" (מ"א - כ"ה)

שואל רבי שלמה קלוגר, מדוע לפני שיוסף אומר את פתרון החלום על הפרות הטובות כתוב "אשר האלוקים עושה הגיד לפרעה", ואילו אחרי שסיים לפתור את החלק של החלום על הפרות הרעות אומר יוסף "אשר האלוקים עושה הראה את פרעה". ומתרגן, בשורה טובה כולם רוצים לספר, אבל בשורה רעה אף אחד לא רוצה לספר, אלא רק בדרך רמז, עד שיוזבן הדבר מעצמו. וכל זה בהנהגת בשר ודם, על אחת כמה וכמה בהנהגת

הקב"ה, כמ"ש במדרש רבה [ג' - ו'], אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה. לכן, אצל הפרות הטובות שמרמזים על טוב ושפע, כתוב "אשר האלוקים עושה הגיד לפרעה", כביכול הוא בעצמו הגיד. אבל לגבי הפרות הרעות שמרמזים על רעב, כתוב "אשר האלוקים עושה הראה את פרעה", שיראה ויבין מעצמו, אבל לא אמר בפה.

"ושבע השבלים הטובות שבע שנים הנח" (מ"א - כ"ו)

ושבע השבלים הרקות שדופות הקדים יהיו שבע שני רעב" (מ"א - כ"ז)

"ועל השנות החלום אל פרעה פעמיים כי נכון הדבר מעם האלוקים וממהר האלוקים לעשותו" (מ"א - ל"ב)

מדוע הישנות החלום פעמיים מורה כי הדבר נכון והקב"ה ממהר לעשותו, מסביר ה"בית הלוי", בגמרא סוכה [כ"ט]: כתוב, חמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים. עוד אמרו שם שאם החמה לוקה בתחילת היום סימן שהפורענות ממהרת לבא כמו שליכוי החמה מיהר לבא בתחילת היום, ואם החמה לוקה בשקיעתה סימן שהפורענות משתהה מלבוא. וכן הוא בחלום כשחלם בתחילת הלילה מורה שהדבר יבא במהרה וכשחלם בסוף הלילה מורה שהעניין יתאחר זמן רב. אבל חז"ל בברכות [נ"ה]: אומרים, חלום המתקיים, הוא חלום של הבוקר, כי החלום של תחילת הלילה יכול להיות חלום הבל, ורק חלום שחולם האדם בסוף הלילה, שעה שראשו נח ושקט ורוחו רגועה, יכול להיות חלום שמראים לו את אשר יהיה. והנה פרעה חלם שתי חלומות. האחד בתחילת הלילה והאחד בסופו, מה שחלם בתחילת הלילה מראה כי ממהר הדבר לבא, וזה מה שאמר יוסף כי ממהר האלוקים לעשותו, אבל החלום שבסוף הלילה מלמד על אמיתות החלום, וזה מה שאמר יוסף לפרעה, "ועל הישנות החלום פעמיים", אין זאת כי "נכון הדבר מעם האלוקים".

"ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם" (מ"א - ל"ג)

שואלים המפרשים, מדוע יוסף אמר דברים שלא התבקש, שהרי התבקש רק לפתור את החלום ולא לתת עצות, תירוצים רבים נאמרו ליישב שאלה זו.

האלישיך מתרין, העצה שיוסף נתן היא חלק מפתרון החלום, הגמ' בברכות [נ"ה]: אומרת, הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה. ופרעה ראה בחלומו שהשבלים עולים בקנה אחד, ולכן יוסף פתר לו, שהחלום מראה שיש צורך באיש נבון וחכם.

החיד"א בספרו "נחל קדומים" מתרין, כתוב בפסוק [מ"א - ד' - ה'] "ויקץ פרעה וישן ויחלום שנית", כלומר, החלום היה שהוא מתעורר ונרדם ושוב חולם וכל זה היה חלק מהחלום. ויוסף היה צריך לפתור גם חלק זה של החלום, וזה שאמר לו יוסף "ועתה" אפתור לך את החלום של "ויקץ". ופתרוננו, "ירא פרעה איש נבון וחכם", עליך להקיץ משנתך, לראות את חומרת השעה ולעשות הכל למצוא איש נבון וחכם שיציל את מצרים מחרפת רעב.

רבי יהונתן אייבשיץ מתרין [בפרשת אמור], ומקדים בשאלה נוספת, לכאורה לא מובן למה חרטומי מצרים שפתרו לו שבע בנות אתה מוליד וכו' ופתרו כל מיני פתרונות משונים, לא פתרו פתרון כה פשוט שפתר יוסף על ענייני שובע ורזון.

אלא שבתפילת מוסף בראש השנה אנחנו מזכירים "ועל המדינות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע", ולכאורה זה נגד המשנה בראש השנה, שבפסח נידונים על התבואה, ומדוע מזכירים זאת בראש השנה. והתשובה, שבארץ ישראל באמת נידונים על התבואה בפסח, אבל בשאר ארצות, נידונים בר"ה על התבואה, ולכן אנו אומרים בלשון זו "ועל המדינות בו יאמר". אבל אחרי שהגמ' אומרת [ר"ה י:], בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים, חשבו

"ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן" (מ"א - ל"א)

יש להעיר, לכאורה נוסח הפסוק לא מובן, כי אם כוונתו היתה לומר שבשנות הרעב יישכח השובע שהיה, היה צריך להתחיל לכתוב "ואחרי כן לא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא", ועוד יש לשאול, מדוע כתוב ששבע הפרות בלעו את שבע הפרות הטובות, הרי לפי פתרון החלום של יוסף, כבר אחרי שנה לא יורגש השובע של שבע השנים, א"כ היה צריך להיות חלום על פרה אחת רזה שכולעת את שבע הפרות הטובות ולא שכולעות שבע פרות רעות?

מתרין בעל ה"נחלת דוד", פתרון החלום של יוסף היה, שבתוך שבע שנות השבע האנשים לא ירגישו את השובע, כיון שהמצרים לא יאפשרו להם לאכול כמויות נפשם, אלא יכריחו אותם לאגור כל הזמן אוכל עבור שבע שנות הרעב. ולכן מובן הפסוק "ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן", שלא יודע בזמן השובע מפני הרעב שיהיה אחרי כן.

ולפי זה מובן גם מדוע הופיעו בחלום שבע פרות רעות, שבכל שנה ושנה מהשנים הטובות אגרו אוכל כנגד כל שנת רעב, וא"כ, כל שבע השנים הרעות בלעו את כל השבע הטובות, כי מנעו מהם שובע גם בשנים הטובות שלפניהן.

לפי זה גם מתורץ מדוע יעץ יוסף לפרעה להפקיד פקידים לחמש את הארץ, אפילו שלא התבקש לכך, כי לפי מה ששמע מפרעה את סיפור חלומו, על שבע רעות שכולעות שבע טובות, למד שצבירת האוכל בשנות השובע, היא עצמה פתרון החלום ולא תוצאה ממנו.

החרטומים שלא מסתבר שהחלום יהיה בענייני שובע ורזון, כי זה לא הזמן המתאים שהרי בפסח נידונים על התבואה, אבל יוסף ידע את האמת שבשאר ארצות אכן בר"ה נידונים על התבואה, ולכן פתר את החלום על שובע ורזון.

המגיד מדובנא מתרץ, יוסף חשש שאחרי שפתר את החלום, החרטומים והיועצים ינסו מתוך קנאה להמעיט את פתרונו וילעגו לו, ולכן הוסיף על דבריו ואמר "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם", וכך יחשוב כל אחד מהם שוודאי ימונה הוא לתפקיד רם ונישא זה, שהרי כל אחד סבור שהוא הוא החכם והנבון מכולם, וכך היה. רק יוסף גמר לומר את דבריו, "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו" - הכל הסכימו - "כל עבדיו", ללא יוצא מן הכלל.

רבי יצחק מוואלווין מתרץ, כתוב בגמ' בר"ה [י:], בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים. כיון שכך, מתעוררת השאלה, מדוע הראו משמים חלום זה בליל ראש השנה, והרי החלום היה על תבואה, שיהיה רעב, והגמ' בר"ה [ט:]-אומרת, שבפסח נידונים על התבואה? והתירוץ, שזה מה שאמר יוסף "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם", שאז החלום נוגע לעניין המשרה הרמה שיקבל מי שיתמנה על ידך לארגן את כל זה, אז מובן מדוע חלם פרעה את החלום בר"ה, כי בראש השנה נידון האדם, ולכן לבקש איש נבון וחכם, זו לא רק עצה, אלא חלק מפתרון החלום.

רבי נתן גשטעטנר זצ"ל בספרו "להורות נתן" מתרץ בהקדם מה שיש לדקדק במה שאמר פרעה ליוסף אחרי שהשמייע לו חלומו "ואמר אל החרטומים ואין מגיד לי", ולכאורה הלא כבר אמר מקודם "חלום חלמתי ופותר אין אותו"? אלא, שבאמת זה עצמו היה פלא לפרעה, שהחרטומים שידעו תמיד לפתור חלומותיו - מכל מקום בחלום זה לא ידעו פתרונו. ולכן כאשר סיפר פרעה כל החלום הזקוק לפתרון, חזר ואמר "ואמר אל החרטומים ואין מגיד לי", כי גם זה ש"אין מגיד לי" - גם זה צריך פתרון. ועל זה השיבו יוסף, שמה שאין מגיד לו פתרונו, בא ללמדו שלא כל אחד יכול לפעול פעולות להציל את מצרים מהרעב העתיד לבוא - שהתגלה בחלומו, והפתרון על העדר היכולת לפתור החלום הוא שעל פרעה לשים איש נבון וחכם מאוד על ארץ מצרים, וחכם כזה לא נמצא בין החרטומים, שהרי זאת היא הסיבה שלא יכלו לפתור את החלום, היות שאין הם ראויים למצוא הפתרון לשאלה כיצד להשביע את מצרים בשנות הרעב. ולכן אמר לו פרעה "אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך", רצה לומר - מכיון שאתה היחיד שידעת לפתור החלום, הרי זה לך האות והמופת שאתה הוא האיש הנבון והחכם, לפעול ולפתור אף כיצד להשביע את מצרים, לצבור בר וכו'. ואחרי הודיע אלוקים 'אותך' דייקא ולא לאחרים, סימן שאתה הוא האיש בעצמך כנ"ל.

ובזה מדויק מה שאמר לו "את כל זאת", וכבר דקדק ה"חתם סופר" בתיבת 'כל', שיוסף ידע גם לפתור סיבת אי יכולת החרטומים לפתור החלום כנ"ל, ובכך יש להבין שיוסף אמר "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם", ולכאורה אם הוא נבון הרי כל שכן שהוא חכם, כי נבון מבין דבר מתוך דבר, ועדיף הוא

מחכם שמבין רק את הדבר עצמו, וכן דקדק ה"חתם סופר". אלא כוונתו היתה, שהאיש הוא נבון שמבין את הסיבה שהחרטומים לא יכלו לפתור את החלום, ועל ידי זה מבין דבר מתוך דבר, שצריך לזה איש מיוחד המוכשר אף לפרנס את מצרים, הנה האיש הנבון הזה הוא גם חכם לשבור בר לאנשי מצרים.

רבי עזרא עטיה מאיר את הענין בצורה נפלאה: אחרי שפרעה שומע את פתרון החלום, אומר ליוסף "ועתה", ועכשיו, מה אתה מציע וא"כ, לפי פירוש זה, יש פסיק אחרי המילה "ועתה", ופרעה ביקש מיוסף שייתן עצה, ואז עונה לו יוסף שצריך למנות מישהו שיהיה אחראי על הכל.

בספר "**מעיינה של תורה**" מתרץ, שזה גופא פתרון החלום. שלכאורה קשה למה הראו לפרעה עכשיו על שבע שנות רעב? דיה לצרה בשעתה אחרי שנות השבע. מכאן למד יוסף, שמראים את זה לפרעה כדי שיתכונן עכשיו לשבע שנות רעב, וזהו "ועתה", מה שכבר ראית עכשיו בחלום את שבע שנות השבע, זהו כדי ש"ירא פרעה איש נבון וחכם" שיכין מזון לשנות הרעב.

"ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם" (מ"א - ל"ג)

בספר "**ציוני דרך**" שואל, הרי המושג "חכמה" פירושו, אוסף ידיעות המחכימות שנמצאות באדם, ואילו הבינה, היא התבוננות בחכמה והבנת דבר מתוך דבר. ולכן, תמיד מקדימים את החכמה לבינה, ולמה כאן בפתרון חלום פרעה, יוסף הקדים בינה לחכמה ואמר "ירא פרעה איש נבון וחכם". ומתוך, כל מה שהחכמה קודמת לבינה, זה דווקא בחכמה שנמצאת כבר בעולם, ובמשך כל הדורות הוסיפו חכמה על חכמה ובינה על בינה, שם באמת הבינה היא אחרי החכמה, להתבונן בנפלאות החכמה. ולכן אם הרעב היה שנה או שנתיים, היו צריכים באמת לבקש "חכם" בעל ניסיון איך עוברים את אותם שנתיים בשלום, וצריך גם אדם נבון שייעץ איך אפשר לעשות את הטוב ביותר. אבל רעב של שבע שנים, ולכלכל עם שלם במשך שבע שנים, אין בזה שום חכמה וניסיון, ואין אדם חכם שיוכל לעזור, כי זה לא היה אף פעם בעולם, ואין בזה שום ניסיון קודם, ולכן אין חכם שיוכל לעזור, וא"כ צריך לחפש אדם נבון שיש לו תכונות של ממציא וחדשן, כי העיקר כאן זה כח ההמצאה, להמציא שאפשר לשמור אוכל שבע שנים.

"ועתה ירא פרעה איש חכם ונבון וישיתוהו על ארץ מצרים" (מ"א - ל"ג)

שואל **רבי אליהו לאפיאן**, מדוע יש צורך באיש חכם ונבון לשימור אוצרות מצרים, וכי אין די באיש בעל כושר ארגון הידוע היאך לשמר את עודפי התבואה? וביאר, היות והתברר ע"י החלום שבתחילה יהיו שנות שובע ורק אח"כ יבואו שנות רעב, טבעו של אדם שחי הוא את העומד לפניו - חי את הרגע, ומכיוון שכעת שנות שובע לפניו, הוא לא יחוש את המצוקה והדחק העתיד להיות. לצורך כך צריך אדם חכם - הרואה את הנולד. דהיינו לא רק להאמין שכן יהא, אלא לחיות כעת את העתיד.

עליו ללמוד מכאן גם לענייני עוה"ז, אנו כאן בשנות השובע, בידינו לרכוש נצח, תורה ומצוות, אך יבואו ימים שלאחר פטירת האדם שהם בבחינת שנות רעב. א"א אז להשיג כלום, חובתנו, להיות חכם הרואה את הנולד,

שנראה את העתיד כמצב עכשווי. שנות הבחירות היא שנות שובע לעומת המצב שלאחר הנישואין, בהם מוטל על האדם לדאוג למשפחתו. צריך לנצל את האפשרויות הנפלאות שבתקופה זו.

"ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם" (מ"א - ל"ג)

להלן פסוק ל"ט אומר פרעה, "אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך". בספר "למחר אעביר" כותב רמז נפלא, יוסף בגימטריא מאה חמישים ושש, "נבון וחכם" בגימטריא מאה שמונים ושתיים, יוסף בצירוף שם ה- ו- י- ה - מאה חמישים ושש + עשרים ושש = מאה שמונים ושתיים. זה מה שאמר לו פרעה, "אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת" שאתה מדבר בשם ה', הרי שמו נתאחד בשמך, א"כ "אין נבון וחכם כמוך", כי החכמה שלך הגיע ממנו יתברך.

"ירא פרעה איש נבון וחכם" (מ"א - ל"ג)

כתב רבי אליעזר מגרמייזא, סופי תיבות של המילים 'פרעה איש נבון וחכם' הם 'מנשה', שעתיד לצאת מיוסף והיה חכם ונבון.

"יעשה פרעה ויפקד פקידים" (מ"א - ל"ד)

כפי שאנו רואים, נהג יוסף בחכמה רבה. את התפקיד של החרמות התבואה הועיד לפרעה, "יעשה פרעה ויפקד פקידים", יעסוק נא הוא בכך, הוא ירכוש לעצמו שונאים בקרב העם, ואילו את חלוקת התבואה, לקח יוסף לעצמו.

מסופר, בזמן רבי יושע בער מבריסק בעל "בית הלוי", היתה ברוסיה שנת בצורת, והיה מחסור גדול במזון. בכל הקהילות במדינה קמו ועדי עזרה ציבוריים, ולא הועילו הרבה. וככל שרבו הוועדים, כן גבר הרעב בקרב העניים. אמר אז ר' יושע בער מבריסק, שעכשיו מובנת לו הוודאות שיוסף אמר לפרעה "וקמו שבע שני הרעב", לכאורה מניין היתה לו ליוסף וודאות זו? לא יתכן שבינתיים ירחם ה' ויבטל את הגזירה ולא יהיה רעב בארץ? אלא מסתבר, שאמנם משום כך, כדי שלא יימצא בדאי - יעץ יוסף לפרעה "יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ" - שיקים מיד ועדים ויפקד פקידים על איסוף תבואה ועל הסעד לנצרכים, ואחרי שיהיו הרבה ועדים והרבה פקידים, מובטח לו שיהיה רעב.

"ויקבצו את כל אוכל" (מ"א - ל"ה)

כותב המלבי"ם, לא רק תבואה הכניסו לאוצרות, אלא כל מיני מאכל כמו קטניות ופירות. בספר מגדנות הביא רמז לזה בתיבות "ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות הבאות האלה ויצברו", בגימטריא לא רק תבואה אלא מין המאכל כמו קטניות ופירות.

"וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו" (מ"א - ל"ו)

שואל רבי יוסף חיים מבאגדאד זצ"ל בספרו "ברכת הרי"ח", למה חילק הכתוב את פרעה ועבדיו לשתי חלוקות, ולא חברים יחדיו - וייטב הדבר בעיני פרעה ועבדיו? ותירץ, פתרון החלום לא הוטב בעיני פרעה ובעיני

עבדיו ברגע אחד ובבת אחת, אלא תחילת הפתרון שפתר על שובע ורעב - הוטב בעיני פרעה דווקא, כי הוא ראה כן בחלום שהפתרון הוא בשובע ורעב, רק ששכחו בבוקר. אך בעיני עבדיו לא הוטב הפתרון, כי הם ידעו שאין חרפת רעב במצרים לפי דרך הטבע. אמנם בסוף דבריו כשאמר - "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים", הוטב הדבר אף בעיני עבדיו, שכוונו כל אחד לטובת עצמו, שכל אחד חשב שהוא יהיה הנבחר לשררה זו, כי הוא הראוי ביותר לכך, ולכך ענו אמן בעל כרחם - כדי לקבל טובה זו לעצמם. ולכן אמר "וייטב הדבר בעיני פרעה" - בתחילה לבדו, וזה מתחילת אומרו דבר הפתרון, ואז לא בעיני עבדיו. אבל אח"כ בסוף דבריו הוטב גם בעיני עבדיו, שכוונו לטובתם.

"הנמצא כזה" (מ"א - ל"ה)

שמעתי שאומרים בלשון חידוד, שכן אילו מצאתי כזה, ודאי לא הייתי ממנה יהודי למשרה רמה זו, אך לצערי לא מצאתי.

"הנמצא כזה איש אשר רוח אלוקים בו" (מ"א - ל"ה)

מה התכוון פרעה במילה "כזה". הגמ' בתענית [ו]. מספרת על בתו של קיסר, ששאלה את רבי יהושע בן חנניה מדוע הניח הקב"ה את חכמתו בכלי מכווער. וענה לה, שהתורה היא כמו יין, שמשתמר רק בכלי חרס, כלים פשוטים. שואלת הגמ', הרי מצאנו שישנם אנשים שהם גם לומדים וגם יפים, ומתרתת הגמ', כי אם הם היו מכווערים, היו לומדים יותר. וא"כ, ככל שהאדם יפה יותר, חכמתו קטנה יותר. זאת הייתה ההתפעלות של פרעה כשראה את יופיו של יוסף, ויחד עם זאת ראה גם את חכמתו הגדולה - שני מצבים אשר בדרך כלל אינם נמצאים יחד, קרא בהתפעלות "הנמצא כזה" יפה תואר ויפה מראה "איש אשר רוח אלוקים בו", שיחד עם יופיו הוא יהיה גם נבון וחכם.

"אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך" (מ"א - ל"ט)

שואלים המפרשים, איך החליט פרעה כן, אולי ימצא עוד חכם יותר ממנו? מתרץ רבי אליעזר דוד מסערדאעלי, בספרו "קרבן לדוד", דרך כל העולם להתפאר בעצמם גם במה שאין בהם, וכל שכן באומות העולם, מי שיש לו מעלה - הוא שש ומתפאר במעלותיו. והנה יוסף לא כן עשה, אלא תיכף כשאמר פרעה ליוסף "ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו", שפירושו - שאתה בחכמתך יודע להבין את הפתרון של החלום, יוסף השיב לו "בלעדי אלוקים יענה את שלום פרעה", - אינני החכם, רק האלוקים יגיד לי הפתרון להשיב שלום פרעה, היינו לא תלה הדבר בכוחו, אלא במקור החכמה - ה' יתברך שמו, והיתה ניכרת ענוותנותו וחכמתו, כי הוא מכיר שה' יחייב לו חכמה - והיא אינה שלו, אף שהיה יכול להתפאר בה, ומכל שכן שלא להמעיט עצמו כפי שאכן עשה. וזה היה בעיני פרעה לפליאה נשגבה אשר לא ראה ולא שמע כמוה מעולם, שמי שיש לו חכמה ובינה יתירה - שימעט עצמו כך, ויתלה הכל בזולתו. על כן אמר לו פרעה "אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת" - זה שאתה בעצמך מודה שאין בך מאומה, אלא רק ה' הודיע אותך את כל זאת - "אין נבון וחכם כמוך" - כי לא ראיתי אדם כזה. וכן אמר אחרי כן - "הנמצא כזה איש אשר רוח אלוקים בו" - הכוונה - היש אדם שיתלה הכל באלוקים יתברך שמו?!

האדמו"ר מקוסוב בספרו **"הצבי והצדק"** תירץ, פרעה דיין בדברי יוסף שאמר לעיל "ירא פרעה איש נבון וחכם וגו'", והוא לכאורה היפך הלשון, דבכל מקום כתיב 'חכם' ואח"כ 'נבון', כמו"ש [דברים א' - י"ג] "אנשים חכמים ונבונים", וכן [שם ד' - ו'] "רק עם חכם ונבון", וכתיב [הושע י"ד - י"] "מי חכם ויבן אלה", ואילו כאן הקדים 'נבון' ל'חכם'.

אך הביאור בזה, דהנה כתיב [משלי ט"ז - כ"א] "לחכם לב יקרא נבון", ופירש רש"י 'שלמד חכמה מרבו - סופו שיהיה נבון וכו'', עיי"ש, הרי שקדמה מעלת חכם למעלת נבון, מאחר שצריך קודם ללמוד חכמה, ואחר כך נעשה 'נבון' ומבין דבר מתוך דבר. אך אצל יוסף קדמה מעלת נבון, משום שהשיג ברוה"ק אפילו מה שעדיין לא למד. נמצא שתבונתו קודמת לחכמתו, ולזה יקרא 'נבון וחכם'. ואולי זה פירוש הכתוב [משלי כ"ט - י"א] "וחכם באחר ישבחנה" - פירוש זה משובח ביותר שקדמה תבונתו, וחכמתו אחרי תבונתו. וזה שאמר פרעה "אין נבון וחכם כמוך" - כלומר אמנם יש חכמים ונבונים - אבל איש כזה במדרגת נבון וחכם שכבר השיג ברוח הקודש מה עתיד להיות - אין כמוך.

מספרים, שניים מעשירי העיר פראג באו לדין תורה לפני ה"נודע ביהודה", וטענתם בפיהם, מנגן בכינור עבר ליד ביתם וניגן ניגונים. זה אומר לכבודי ניגן, וזה כנגדו טוען לא כי אלא לכבודי ניגן (דאגות של עשירים). ומכיוון שהיו עשירים מופלגים, והיה בידם כסף מיותר, התערבו השניים על סכום גדול באמת עבור מי ניגן אותו מנגן, ורצו שה"נודע ביהודה", שהיה ידוע בחכמתו הרבה, יפסוק בדינם. לאחר ששטחו בפני הנודע ביהודה את טענותיהם, ולאחר ששילמו לרב סכום הגון כדי שיהיה בורר בנושא חשוב זה, חשב ה"נודע ביהודה" לחכמה רגעים ופסק את דינם, המנגן לא בא לזה וגם לא לזה, המנגן בא בשבילי, כדי שהרב הבורר יקבל את שכרו.

הוסיף ה"נודע ביהודה", כעת אני מבין, מה שהיה אצל פרעה, כשפרעה שמע שצריך למנות איש נבון וחכם אמר, כי עכשיו הוא מבין שתכלית החלום לא היתה כפי שחשב לכבודו ותועלתו, ולא כמו שחושבים המצרים כדי שהם לא יגוועו ברעב, אלא עיקר החלום היה כדי יוסף שיעלה לגדולה. וזה מה שאמר פרעה "אחרי הודיע אלוקים אותך" את דבר פתרון החלום, "אין נבון וחכם כמוך", סימן שכל החלום שחלמתי, זה בשביל שתעלה לגדולה, לכן מעתה אתה תהיה המשנה למלך.

"ויאמר פרעה אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך" (מ"א - ל"ט)

המגיד מדובנא ביאר פסוק זה כדרכו על פי משל. יהודי מכובד ועשיר, היה בעל חנות הגדולה ביותר בעיר. ראשי הקהל הטילו עליו מס לפי גודל חנותו. יום אחד בא בטענה אל ראשי הקהל שהטילו עליו מס כבד מידי. אמנם יש לי חנות גדולה, ומחסנים וסחורה לרוב, אבל הסחורה כולה אינה שלי, כל כולה אינה אצלי אלא בהקפה, באשראי. ענו לו ראשי הקהל, אם נותנים כך אימון ומעניקים לך אשראי רב כל כך, הרי עובדה זו עצמה מעידה שיהודי גביר אתה. כזה אשראי לא נותנים לאביון. והנמשל, לפני שפתר יוסף את חלומותיו של פרעה, הקדים ואמר בענווה "בלעדך", החכמה לא שלי היא, "אלוקים יענה את שלום פרעה", כל זה מהקב"ה. ועל זה ענה פרעה "אחרי

הודיע אלוקים אותך את כל זאת", אם אשראי רב כל כך לך אצל הקב"ה, הרי שזה עצמו ההוכחה ש"אין נבון וחכם כמוך", אין נותנים חכמה בהקפה לטיפשים.

"אין נבון וחכם כמוך" (מ"א - ל"ט)

מדרך העולם, דעותיהם של בני אדם שונות זו מזו, וכמו שהגמ' בברכות [נ"ה]. אומרת "כשם שאין פרצופיהם שוים כך אין דעותיהם שוות". בכל ענין וענין שבו מביעים הבריות את דעתם, לא יתכן שתהיה דעה אחת לכולם. זו תכונת המין האנושי מאז ומעולם, אומר ה"מקרי דרדקי", כל זה נכון עד שבא יוסף והוכיח שבאשר לחכמתו הגדולה יש אחדות דעים מוחלטת! יוסף פותר לפרעה את חלומו, וכל חכמי פרעה וחרטומי מצרים, ללא יוצא מן הכלל, מסכימים עם דבריו, ללא כל עוררין. כיצד יתכן הדבר? על כרחך "אין נבון וחכם כמוך".

"אין נבון וחכם כמוך" **"אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי"** (מ"א - ל"ט - מ)

יוסף משלו נתנו לו, פיו שלא נשק בעבירה - "ועל פיך ישק כל עמי", גופו שלא נגע בעבירה - "וילבש אותו בגדי שש", צווארו שלא הרכין לעבירה - "וישם רביד הזהב על צווארו", מחשבה שלא חשבה בעבירה, תבוא ותקרא חכמה "ויקראו לפניו אברך" - אב בחכמה ורך בשנים. [מדרש רבה כ"ג] בספר "הד אליהו" מביא בשם **הסבא מסלבודקא**, יוסף היה חכם גדול עוד לפני בואו למצרים, וכשלמד עם יעקב הוא העביר לו כל מה שלמד בבית מדרשו של שם ועבר, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק (בראשית ל"ז - ג) "כי בן זקונים הוא לו", והתרגום מתרגם "בר חכים". איך זוכים להיות לחכם הגדול בעולם, כמו שאמר פרעה "הנמצא כזה"! איך זוכים לחכמה כזו שרק יחידים זוכים לזה? "אין נבון וחכם כמוך", גילו לנו חכמינו ז"ל את סוד הדבר, לא בכישרון ומוח תלויים הדברים, רק "המחשבה שלא חישב עבירה, תבוא ותקרא חכמה", זהו אופן חדש של "געתי ומצאתי".

"ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך, אתה תהיה על ביתי..." (מ"א - ל"ט - מ)

שואלים המפרשים, אחרי כל מה שיוסף אמר לו לפתרון חלומו אז היו צריכים לקרוא לו איש ארגון... מה הקשר לאיש נבון וחכם?

וצריך להבין עוד, למה יוסף אמר שצריכים לחייב את כולם שיביאו לפרעה את כל מה שמיותר להם ופרעה ישים את זה באוצרות המלוכה, לכאורה יש עצה יותר פשוטה, שיודיעו לכולם שהולך להיות שבע שנות שובע ואח"כ שבע שנות רעב ושכל אחד ישים בצד לעצמו?

מתוך **רבי שלמה בלוך זצ"ל** (תלמיד מובהק של חפץ חיים), הנה על שנות השובע נאמר [מ"א - מ"ז] "ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים", ופירש"י "קומץ על קומץ, יד על יד היו אוצרים", והרי מבואר שלא היו אוספים לאוצרות רק כמויות גדולות ממש, אלא היו מצמצמים ולוקחים כל מעט אוכל ואוספים אותו לתוך האוצרות עד שבהצטברות כל הכמויות הקטנות נעשה מזה לבסוף אוצרות גדולים שהיו יכולים לפרנסם בשנות הרעב. ולדבר זה צריך איש נבון וחכם, דהנה מצאנו בלשון חז"ל [אבות ב' - ט'] שאמרו

"איזה חכם הרואה את הנולד", ולא אמרו "המבין" את הנולד אלא ה"רואה" את הנולד, ומבואר בזה שהחכם האמיתי רואה את העתידות בעין שכלו כאילו הם כבר קיימים עכשיו, ולפי"ז מבואר היטב מדוע ביקש יוסף "איש נבון וחכם", כי טבעו של אדם לזלזל בגרגירי תבואה בודדים בשנות השובע, ורק החכם שרואה בעיני רוחו איך שבשנות הרעב ימלאו הרחובות בבני אדם נפוחי רעב וישתוקקו להשיג כמה גרגירים בודדים של חיטה, הוא לא יוותר גם לא על גרגיר חיטה אחד, כי הוא חי עכשיו כאילו כבר הגיעו שנות הרעב, ולכן ביקש יוסף שפרעה ימנה איש "נבון וחכם" והיינו איש ה"רואה" את הנולד שהוא בגדר חכם, שהוא לא יזלזל אפילו בגרגיר חיטה אחת בשנות השובע.

לו "רק הכסא אגדל ממך". ואותו פרעה עצמו, רואה איך שמשוה ואהרן נכנסים אליו, והיה להם כל מיני ניסים כשהם נכנסו אליו, וכל דבר מדבריהם מתקיים, ועם כל זה אומר "מי ה' אשר אשמע בקולו", הלא ראה הרבה יותר מאשר ראה בימי יוסף. והתשובה פשוטה, "מידות". בימי יוסף לא נדרש מפרעה כלום, הוא נשאר על מלכותו, וגם כשמינה את יוסף לסגנו, לא גרע מעצמו כלום. אדרבה, הוא לקח פקיד מצויין שינהל את המדינה, ויוסף מנהל עבורו את המדינה "רק הכסא אגדל ממך". ומכיוון שלא נדרש מאומה, ולא החסיר מעצמו כלום, יכל לראות בבחירות את הכל, ולהכיר באמת. אבל פרעה שהיה בימי משה, היה צריך לשחרר עם שלם שעובד בחינם, בזה הוא כבר לא רואה כלום. מראים לו בחוש את הקב"ה, והוא לא רואה "מי ה'?"

סיפר הרב פוברסקי, כשהסבא מקלם נסע לייסד את ישיבתו, נפגש עם עשיר - העשיר שמע על השיטה ועל הדרך והתפעל מאוד, אבל כשפנה אליו שיתרום כסף, מיד התהפך לאיש אחר. לתת משהו מעצמו, זה קשה על האדם מאוד.

רבי חיים זיציק מספר על מעשה שהיה עם הסבא מנובהרדוק, הסבא ביקר אצל אדם מסוים, והלה הזהיר אותו לא לאכול משחיטת פלוני, כי הוא נוטה למינות, והביא לסבא הרבה ראיות והוכחות לכך. מספר הסבא, על פי הדין, לא הייתי צריך לחשוש כלל לכל דבריו מכמה סיבות. גם שהיה קרוב, ועד אחד, ובכלל הוא היה מסוכסך איתו כבר הרבה זמן. אמרתי לו, אומר הסבא, אני לא חייב לקבל את העדות שלך, אבל לך בוודאי אסור לאכול משחיטתו, ותוך כדי דיבור התחרט אותו אדם והפך את דבריו ואמר בזה הלשון, וכי אני אומר שהוא בוודאי אפיקורס, אני רק אומר שצריכים לחשוש, וצריכים לבדוק אחריו, וכך חזר בו מכל דבריו, ועשה ספק ממה שהיה קודם ודאי, וראו בחוש איך "הנגיעה" פועלת באדם ושולטת בו.

"ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים" (מ"א - מ"א)

אע"פ שרק כעת יצא יוסף מבית האסורים, משפל המדרגה, לא ראה כל סיבה להתפעלות ממשרתו הרמה, וגם לא התגאה. ופרעה התפעל - אני עושה אותך לסגני, ואתה לא מתפעל? אומר לו פרעה "ראה", תסתכל באיזה דרגה אתה נמצא, שאני נתתי אותך על כל ארץ מצרים, ויוסף לא מתפעל. וגם אחרי שפרעה מוריד את הטבעת מעל ידו ונותן אותה על יד יוסף גם אז נראה מהמשך הפסוקים שיוסף לא מתפעל מכל זה.

"וילבש אותו בגדי שש וישם רביד הזהב על צווארו" (מ"א - מ"ב)

כתב החיד"א בספרו "נחל קדומים" [אות ט]: "מורי זקני הרב "חסד לאברהם" פירש, הלבש בגדי שש ולא יהיה מין אחר בלבושו - ניצול מכל כישוף, וזה היה חכמת מצרים שהגדולים לבשו בגדי שש. וכך עשה פרעה ליוסף, אך ברשעתו רצה לבטל הסגולה, ושם רביד זהב על צווארו שיהיה מין אחר.

"ויקראו לפניו אברך" (מ"א - מ"ג)

דרש רב יהודה, אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים. אמר ליה ר' יוסי בן דורמסקית, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים, אין אברך אלא לשון ברכיים שהכל היו נכנעים ויוצאים תחת ידו. [רש"י]

רבי אליהו לופיאן זצ"ל מתרץ, בשעה שלאדם יש לו בשפע הוא לא יכול לחשוב שלא יהיה טוב לו בהמשך ואילו בשעת רעב שומרים כל דבר אפילו משהו קטן. ואמר על יוסף שהוא חכם ונבון בזה שראה את הנולד, ואפילו בשנות השובע שהכל היה בשפע הוא לימד אותם להחשיב כל מה שיש ולא לבזבז כלום, ולכן היו צריכים לאסוף הכל לפרעה כי אחרת אף אחד לא היה שומר לעצמו כלום.

והנמשל על זה, בעולם הזה יש לנו מלא מצוות (תורה, חסד, תפילה, ברכות וכו'), ואנחנו מזלזלים בהם ולאחר מאה ועשרים שנה נגיע למעלה ונסתכל אחורה ונחשוב שחבל שבזבזנו כמה ימים או שבועות או חודשים ולמה התנהגנו כך? התשובה היא שכשהאדם מרגיש בשפע הוא לא תופס את עצמו, ורק בזמן הרעב הוא מתעורר על מה שהוא היה יכול לנצל בזמן השפע. החכמה היא לחשוב שאמנם יש לנו שפע מצוות בעולם הזה אבל צריך לנצל כל יום ויום כדי לא להתחרט בעתיד (בעולם הבא) על כל מה שיכולנו לעשות בעולם הזה.

כתוב בספר רוקח, שבשעת בריאת העולם הקב"ה ברא אור ששימש במשך שלושים ושש שעות וגנוזו וקוראים לזה "אור הגנוז" ומאז שומר זאת לצדיקים, ובחנוכה יש את האור הגנוז בעולם ואפשר ליהנות ולהשיג מהאור הזה, ומרומז זאת בשלושים ושש שעות חנוכה שאנו מדליקים בימים אלו שזה כנגד ל"ו שעות שזוה היה בבריאת העולם.

והחסבר לזה הוא, שבבעולם שבו אנו חיים אפשר לטעות ולחשוב שהעיקר זה הגשמיות, והרוחניות טפלה לגשמיות, ובשעה שמדליקים נרות חנוכה ונזכרים בניסים שאירעו בזמן היוונים הם מאירים אותנו מהשינה ועי"ז כל אחד יכול לראות את הניסים שעובר בתקופה זו ולהתחזק.

ורבן של ישראל מרן ראש הישיבה רבי אהרן לייב שטיינמן זצוק"ל (שנפטר בערב נר ראשון חנוכה תשע"ח) היה רגיל לומר כל ימיו שהיצר הרע מוכן לשכנע את האדם לעשות כמה שיותר מצוות ולטבול במקוה עשר פעמים ביום והעיקר שלא ילמד תורה. ובצוואתו חזר כמה פעמים על ענין זה, שלא יעלו לקברו ולא יקפידו לגשת לתפילה לפני העמוד אם זה גורם בזבוז זמן וביטול תורה, העיקר שילמדו תורה לשם שמיים.

"אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי" (מ"א - מ)

שואל רבי דוד פוברסקי, איך אפשר להבין - שפרעה ממנה אדם אלמוני, שעם כל החכמה שלו הוא לא הכיר אותו, ופרעה מתבטל אליו לגמרי, ואומר

מדוע ר' יוסי לא קיבל את דרשת ר' יהודה, למה זה נקרא עיוות, הרי שבעים פנים לתורה? והתירוץ, בגמ' בקידושין [ל"ב] יש ביטוי "יניק וחכים", ופירושו, שאפילו שהוא יניק, בכל זאת הוא חכם, וזהו שבח ל"יניק וחכים". אבל אם היה כתוב הפוך, "חכים ויניק", שמשמעו, אף שהוא חכם, אבל הוא ילד, וזהו ביטוי לגנאי. זהו שאמר ר' יוסי, אם כדברך, היה לך לומר רך אב כמו יניק וחכים, ולא אברך, שמשמעו כעין חכם ויניק, ואיזה שבח הוא זה.

"ויקראו לפניו אברך" (מ"א - מ"ג)

דרש רב יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים. [רש"י] מרומזו בתיבות "ויקראו לפניו אברך", שהן בגימטריה "דהוא אב בחכמה ורך בשנים" (שבע מאות עשרים ושתיים).

"ויקראו לפניו אברך" (מ"א - מ"ג)

בסוף פרשת מקץ אומר בעל המסורה "ותיבות אלפיים עשרים וחמש", משא"כ בכל אחת מפרשיות התורה המסורה מביא רק את מספר הפסוקים ולא את מספר תיבות. מתרצים בשם הגר"א מוילנא, יש כאן מחלוקת מהו הלשון אברך, וכמו שמביא רש"י האם לשון ברכיים שהכל נכנעין לפניו, או כמו ר' יהודה שאברך זה שתי תיבות, ולפי ר' יוסי זוהי רק תיבה אחת. לכן בעל המסורה משמיע לנו את סכום התיבות שבפרשה, שיוצא שאברך זוהי תיבה אחת.

"ויקראו לפניו אברך" (מ"א - מ"ג)

נדמה שהצלחתו המטאורית של יוסף משתלבת היטב עם חנוכה. אנו אומרים ב"על הניסים שהיוונים ביקשו להשכיחם תורתך", להקטין ולגמד את לומדי התורה, להציגם כבטלנים ומשתמטים, ומאידך להאדיר ולפאר את החכמות החיצוניות, הפרופסורים והדוקטורים למיניהם. להציג את בני התורה כחלשים ונרפים, ואת ספורטאי אתונה כגיבורים וחזקים. ואת הסוף כולם יודעים, המלומדים והמתאבקים חלפו פרחו מהעולם כאבק שנשאתו הרוח, ובן התורה, האברך ה'חלש' ניצב בגאון על משמרת תלמודו עד עצם היום הזה.

וזהו בעצם מה שאירע עם יוסף. מצרים היתה ערש החוכמה והידע באותה תקופה, חכמי מצרים היו מלומדים ביותר, ומכל העולם באו ללמוד מתורתם, ולבסוף דווקא אותו אברך צעיר שנתעלה וזכה למלוכה, וניהל את הממלכה כולה, וזן ופרנס את כל העולם בחכמתו.

רעיון זה צריך להיות נר לרגלנו, לכל יטשטשו המושגים ויתבלבלו המעמדות. הם ביקשו להשכיחם תורתך, ואנחנו "נוכיר תורתך", ונוכר תמיד מי משפיע ברכה ושפע לעולם, הלא הם בחורי הישיבות ואברכי הכוללים הממיתים עצמם באוהלה של תורה. ויותר משנוכיר זאת לאחרים, עלינו בני התורה להזכיר זאת לעצמינו. איננו אנשים רגילים. אנו מקיימים את העולם בתורתנו, ואין מי שחשוב ואהוב יותר בעיני השי"ת מאיתנו, נושאי דגל תורתנו בגאון.

מספר רבי יצחק זילברשטיין, [קול ברמה"ה גליון 320 עמוד 15] פעם ליוותי את רבי מרדכי שולמן זצ"ל ראש ישיבת סלבודקה שבה למד בבחרותו לחתונת אחד

מבני הישיבה. לאחר החופה פגש שם ראש הישיבה חבר נעורים שלמד עמו בישיבת סלבודקה שבליטא. "מה מעשיך כיום?" שאל החבר. והרב שולמן השיב שיש לו ישיבה שבה לומדים מאות בחורים.

"ובמה אתה מתעסק?" שאל הרב שולמן את חברו משכבר הימים. הלה השיב בנימה של יהירות, "מה, וכי אינך יודע שאני מכהן כשר הדואר במדינת ישראל?". ראש הישיבה עשה עצמו כמי שאינו מאמין ושאל: "אתה בסך הכל מחלק דואר, מה שקרוי היום דוור? זה מה שאתה עושה?".

החבר היה בטוח שהרב לא שמע את מה שאמר, וחזר שוב בקול רם והציג עצמו כשר הדואר.

הרב הגביה את קולו ואמר, "מה? האם הנך רוצה לומר לי שאתה בסך הכל דוור? הרי שנינו למדנו בצוותא על אותו ספסל בסלבודקה וזה מה שיצא ממך?! מחלק דואר?!". והחבר חזר שוב ושוב שאינו דוור אלא שר בממשלה, אך גם ראש הישיבה לא ויתר וחזר ותמה כיצד יתכן שמי שלמד עמו בישיבה יצא דוור. התנהגות זו לא הלמה את הנהגתו של ראש הישיבה שהיה נזהר בכבודו של כל אדם, וכאן לא די שלא כיבד את חברו אלא אף הורידו מדרגתו.

הרב זילברשטיין מספר ששאל את ראש הישיבה לפשר הדבר, והרב השיב לו במשפט שהיווה עבורו תמרוז דרך לכל החיים, "ראיתי שכמה תלמידים עומדים סביבי, וחששתי שאתם עלולים לחשוב שמעמדו של שר גדול גבוה וחשוב יותר משל בן תורה, ומחמת כן אהבתכם לתורה תיפגם במשהו, ולכן לא יכולתי להרשות לעצמי להתייחס אליו בכבוד". הרב שולמן הוסיף שחששותיו גברו כאשר ראה את מכונית השרד הממתנה לשר מחוץ לאולם. "חששתי שכשתצאו ותראו את המכונית יגביר בכם היצר את חיידך בכבוד המדומה, וכדי שתתרחקו מכך עד הקצה האחרון, ותהבילו את עיני העולם הזה, לא עמדה בפני הברירה אלא להתנהג כפי שהתנהגתי".

"ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" (מ"א - מ"ד)

סיפר הרב שלמה מרדכי לנג, הנהגה ציבורית הנהיג רבי יחזקאל אברמסקי בבית מדרשו ומשל לדבריו לקח מפסוק זה: לגבאי בית כנסת יש את אותו ייפוי כח שפרעה נתן ליוסף. א'. "לא ירים איש את ידו", רק לגבאי מותר להכות בידו על הסטנדר לפני תפילת שמו"ע, להזכיר לציבור לומר "יעלה ויבוא" "על הניסים". ב'. וכן "את רגלו", שאף אחד לא יגש לעמוד להיות ש"צ בלי הוראת הגבאי.

"אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" (מ"א - מ"ד)

שואל המשגיח של ישיבת פוניבז' רבי יחזקאל לוינשטיין, מהיכן היה ליוסף את העוז והגבורה לעלות ולשלוט על ממלכה אדירה כארץ מצרים, בלי שום ניסיון קודם, בלי ללמוד דרכי ותכסיסי מלחמה, הרי יוסף היה בחור ישיבה שכל עסקו היה בתורה ועבודה, עסק בתורה עם אביו, ורעה את צאן אביו, ואחר כך גדל בבית פוטיפר וישב בבית הסוהר שנים, ואיך הסכים לקחת את השלטון? ותיקן, אם יספרו לנו על רועה בקר בן שבע עשרה שאחראי על עדר של מאתיים חמישים פרות, וכי יעלה בדעתו

לשאול איך בחור השוקל שבעים ק"ג, מהיכן לו האומץ לשלוט על עדר השוקל עשרות טונות?

קושיא זו מופרכת מעיקרא, כי מדובר בסוגים שונים, האדם הוא נזר הבריאה והוא שולט על בעלי החיים. יוסף הצדיק ידע היטב מה הוא יהודי, ויהודי הוא סוג אחר מגוי, כפי שכותב הכוזרי, יש בבריאה חמשה סוגי נבראים, דומם, צומח, חי, מדבר ויש סוג שנקרא ישראל, כמו שדומם וצומח הם שני סוגים, כך ישראל ושאר נבראים הם סוג אחר לגמרי. והיות והוא שייך לעם ישראל, אין לו שום קושי לשלוט על כל ארץ מצרים, וכמו שאמר הנביא ישעיהו [מ"ז - י"ז] "הן גויים כמור מדלי וכאפס תהו נחשבו", אומות העולם בעינינו הם כאין וכאפס. כמובן שאנו נזהרים שלא לצערם, כמו שיש הלכה שאסור לצער בעלי חיים, אבל יחד עם זה אנו מבינים את מעלתנו ועליונותנו עליהם. ידיעה זו נתנה ליוסף את הכח למלוך, הוא הכיר במעלתו וחי בהכרה ברורה שהוא נזר הבריאה, ואם ההשגחה העליונה סובבה שהוא יטול את התפקיד, הוא יעשה זאת ובוודאי יצליח.

"ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח" (מ"א - מ"ה)

מדוע השתנה שמו של יוסף, אומר ה"חתם סופר", ההשגחה סובבה ששמו של יוסף ישתנה לצפנת פענח, כי אם היה נשאר בשמו הקודם, היו האחים שומעים את שמו, ומיד היו מבינים שזה הוא. אבל עכשיו שכולם קוראים לו צפנת פענח, לא יכלו האחים לחשוש כי זהו יוסף אחיהם. וכן מסביר החזקוני להלן על הפסוק "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו", כי הם קראו זה לזה בשםם והיה מכיר לשונם ושםם, והם לא הכירוהו שהיה בחתימת זקן ושמו השתנה לצפנת פענח ודיבר מצרית.

ראיתי עוד פירוש נחמד, פרעה שינה את שמו של יוסף, משום שלא רצה שם בעל צליל יהודי, אבל יוסף לא קיבל שם זה, "ויצא יוסף על ארץ מצרים" - הוא הוסיף להיקרא בשמו היהודי, והשם "צפנת פענח" אינו נזכר עוד.

רבי אברהם וויינפעלד זצ"ל בספרו "**לב אברהם**" מבאר, רצון פרעה היה לעשות ממנו מצרי, שישכח את ארץ מולדתו ואת אבותיו ודתו, ולכן עשה השתדלות - א. ששינה שמו הישראלי - "יוסף", לשם מצרי - "צפנת פענח", כי השם הישראלי הוא אחד מהגדרים שעומדים בין ישראל לאומות, לבל יתערבו בהם, ולכן רצה להסיר הגדר הזה מיוסף. ב. שהוסיף ונתן לו לאשה את אסנת בת פוטי פרע, היינו אשה מצרית, והכל כדי לקרבו למצרים ולרחקו מהעברים. אכן הקב"ה אינו מביא תקלה ע"י צדיקים, ולכן ניצל מכל הדברים שרצה לעשות לו, שמו אע"פ שנשתנה לשם מצרי - מכל מקום בעבור שיש לו פירוש בלשון הקודש. כמו שפירש רש"י "צפנת פענח - מפרש הצפונות, אין בזה משום שינוי שם. ובאשתו שנתן לו פרעה, הזמין לו הקב"ה אשה עברית, נגד דעת פרעה, כמו שמפורש במדרש [פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ו] שאסנת היתה בתה של דינה משכם בן חמור.

"צפנת פענח" (מ"א - מ"ה)

הגימטריה של "צפנת" היא כת"ר (שש מאות ועשרים) שזה מגין תר"ג מצוות דאורייתא ושבע מצוות דרבנן - כל התורה כולה, לרמז שכל שכל התורה גלויה לפניו.

"ויתן לו את אסנת" (מ"א - מ"ה)

מי היתה אסנת, מובא בפרקי דרבי אליעזר [פ"ה], שהיתה בתה של דינה בת יעקב, ונולדה משכם בן חמור. רמז לזה, כי התיבות "את אסנת" בגימטריה "בת דינה דהיא אחותו". (תשע מאות ושתים עשרה).

"ויתן לו את אסנת בת פוטי פרע כהן און לאשה" (מ"א - מ"ה)

פוטי פרע הוא פוטיפר. [רש"י]

כתוב בחז"ל, אמה של אסנת אשת פוטיפר שמה זליכה. אומר רבי זלמן סורוצקין בספרו "**אזנים לתורה**", בואו וראו את ההבדל בין שתי נשים, זליכה - אשתו של פוטיפר ואמה של אסנת, לבין תמר. על אף ששניהם התכוונו לשם שמים, אצל זליכה שמה נשאר לדיראון עולם, ואילו תמר שמה נשאר לתהילת עולם. ועל אף שזליכה התכוונה לשם שמים, להעמיד זרע מיוסף, שכך היא ראתה באצטגנינות כי עתידה להעמיד זרע מיוסף, אלא שטעותה הייתה בכך שלא ידעה שלא היא עצמה תעמיד זרע, אלא בתה.

ומוסיף, יש ואדם עושה מעשה שנראה כמכוער, וחושב שעושה הכל לשם שמים, וגם מאמין בזה. איך באמת נדע אם כוונתו לשם שמים, או מונח בזה גם מחשבות אחרות. ויותר, איך האדם יכול לבחון את עצמו אם אמנם כוונתו לשם שמים. והתשובה, כל אדם צריך לעשות לעצמו חשבון נפש, כאשר עושה פעולה מסוימת ויש לו הפרעות, ורואה שמשמים מעכבים בעדו ודרכו אינה נכונה ומעשיו אינם רצויים, ומחליט אם כך לא לעשה זאת, סימן שעשה לשם שמים, וכזאת הייתה תמר כשיצאה להישרף, היא והתאומים אשר בבטנה, אמרה "מוטב שאשרף באש ולא אלבין פנים ברבים. אני עשיתי את שלי כדי להעמיד זרע ממשפחה מיוחסת זו, ואם לא יעלה בידי ומשמים מעכבים על ידי, הרי שדרכי לא ישרה בעיני ה'", ואז יראו שהכל נעשה לשם שמים. אבל מי שאחר כל העיכובים מתעקש ואינו מבין שמעשיו אינם רצויים ומוסיף והולך בדרכו הרעה, זה סימן שמלכתחילה לא התכוון לשם שמים, וכל כוונתו היא רק לשם עצמו.

לעומת זאת הייתה זליכה, שגם היא פגשה במכשולים בדרכה שלדבריה היה זה לשם שמים. יוסף הצדיק לא שומע לה, ולא כמו תמר, לא פרשה זליכה מדרכה, וההיפך, במקום להסיר את המכשולים, היא הוסיפה חטא על פשע, שהוציאה שם רע על יוסף, כלאה אותו בבית הסוהר ומסרה אותו לשר הטבחים שבקלות היה יכול להרוג אותו. תגובתה זו של זליכה, מלמדת על כל המעשה כי כל כוונתה לא הייתה אלא למלא את תאוותה, וכשלא עלה בידה גררה אחריה תועבות אחרות, ולכן נשאר שמה לדיראון עולם.

"ויתן לו את אסנת בת פוטי פרע כהן און לאשה" (מ"א - מ"ה)

פוטיפרע הוא פוטיפר [רש"י]

הטעם שיוסף התחתן עם אסנת מבאר בספר "**שבט הלוי**" לר' יעקב אשר גרייבסקי. יוסף רצה להראות לכולם כי השם הרע שהוציאה אשת פוטיפר עליו מקורו בשקר, וכמו שכתב רש"י על הפסוק "כדברים האלה עשה לי עבדך", שהרי הגמ' ביבמות [כ"ז:] אומרת, "הנטען מן האשה אסור בבתה ובאמה", וא"כ ליוסף היה אסור להתחתן עם בתה, וכדי להזים את השמועות, התחתן עם בתה ואז התברר כי שקר העידה בו.

"ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים" (מ"א - מ"ז)

"קמיצה" באה להראות על מיעוט וצמצום, ולא שפע והרווחה, וכאן קמיצה נאמרה על שפע, מסביר רבי שמעון שוואב מה שכתוב " ותעש הארץ...לקמצים" הוא על כל המדינות חוץ מארץ מצרים, כי בשבע שנות השבע היה שובע גדול ושפע רב רק בתבואות מצרים, וכוונת הפסוק "הארץ" חוץ מארץ מצרים, היתה רק לקמצים. ובוה מובן מה שבפסוק זה לא כתוב ארץ מצרים, אלא "הארץ" ורק אח"כ כתוב "ויקבץ את כל אוכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים".

בחו"ל - באם היתה פרישת שלום מאת משפחתו מתאחרת בכמה שעות, כבר היה 'אויס מענטש', והנה כאן עברו כבר כמה שנים שאין לו ידיעה ממשפחתו, ובכל זאת הוא מחזיק מעמד, על כרחך שיש חסד מיוחד בכך - 'כי נשני אלוקים'. וזה היה מה שיוסף הצדיק הכיר טובה להקב"ה על שהשכיח ממנו את בית אביו. שאילו היה זוכר את בית אביו ואת מעמדו הקודם, לא היה יכול להתמודד כשיירד מאגרא רמא לבירא עמיקתא - להיות עבד במצרים ולאחר מכן בבית הסוהר.

"ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלוקים את כל עמלי ואת כל בית אבי ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלוקים בארץ עניי" (מ"א - נ"א - נ"ב)
כתב המלבי"ם בפירושו לתורה, התורה מספרת צדקת יוסף, ולפי השמות שקרא לבניו, הראה שעשה סימנים לעצמו שלא ישכח את עברו. ולכן קרא שם הבכור מנשה, שיזכור שהיה פעם בבית אביו, והבן השני קרא אפרים, שהקב"ה הפרהו בארץ עניו, ומתוך העוני עלה לגדולה, וזה יגרום לזכור מאין בא. ומטעם זה נצטוונו לאכול מצות ומרורים בליל שימורים, לזכור הגלות בעת החרות.

"ואת שם השני קרא אפרים" (מ"א - נ"ב)

כותב ה"דעת זקנים" מבעלי התוספות, קרא אפרים על שם האבות, אברהם ויצחק שנאמר בהם אפר, אברהם שנאמר "ואנכי עפר ואפר" [י"ח - כ"ז], ויצחק שהוא כאפר על גבי המזבח, דאפרים משמע שני אפרות. ולכן נקראו ישראל על שם אפרים, שנאמר "הבן יקיר לי אפרים" [ירמיה ל"א - י"ט]. מסביר רבי אהרן לייב שטיינמן זצ"ל, יש הבדל בין האפר של אברהם לאפר של יצחק. באברהם אבינו כתוב "ואנכי עפר ואפר" [בראשית י"ח - כ"ז] והכוונה בזה על ענותנותו, שהוא הרגיש שהוא כלום, אצל יצחק אבינו האפר הוא מאפר המזבח שנועד בשביל יצחק ולבסוף הקריבו עליו איל, ואפר זה הוא אפר של מסירות נפש.

שני אפרים אלו מסמלים על שני סוגי מעלות שצריך שיהיה אצל כל אדם ובפרט אצל תלמידי חכמים. א' להיות עם מידת הענווה שזה מראה על מידות טובות, וב' מסירות נפש למסור את עצמו מהנאות של העולם הזה.

"בארץ עניי" (מ"א - נ"ב)

יוסף אמר "הפרני אלוקים בארץ עניי". מצרים הייתה עשירה - "כגן ה' כארץ מצרים", ויוסף נחל שם כבוד ועושר רב, ובכל זאת הוא קורא לה ארץ עניי, כי יוסף ידע שכל העושר שהוא רואה, עדיין אם הוא לא ליד אביו, ליד הסטנדר, ליד הגמרא, זה נקרא ארץ עניי. שאין עני אלא מי שהוא עני בדעת, וכיון שיוסף היה רחוק מהלימוד והתגעגע ללימוד, לכן הרגיש כל הזמן שהוא נמצא בארץ עניי.

"ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים" (מ"א - נ"ג)

"ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף" (מ"א - נ"ד)

המילים תכלינה לתחילנה - אותיותיהם שוות, חוץ מהאות ח' וכ' המתחלפות ביניהם. רבי אלימלך בידרמן ביאר בדרך צחות את ההבדל בין

"ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלוקים את כל עמלי" (מ"א - נ"א)

שואל ה"משך חכמה", מדוע לא כתוב "כי אמר כי נשני אלוקים" כמו בכל מקום בתורה כשכתוב על קריאת שמות, וכמו אצל לאה "ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעיניי"? ומתוך, יוסף נשבע לפרעה שלא יגלה להמון העם שפרעה לא יודע לדבר לשון הקודש, לכן נמנע מיוסף להסביר בקול מדוע קרא בשם הזה, רק חשב כך בליבו.

"ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלוקים את כל עמלי ואת כל בית אבי" (מ"א - נ"א)

שאל רבי שמואל אהרן יודלביץ, וכי מעלה הוא לשכוח את בית אביו של יעקב אבינו?

ואמר בשם רבי ישראל סלנטר זצוק"ל, אדם העובר משברים ובזיונות, מאבד את בטחונו העצמי, וקשה לו מאוד לצמוח ולהצליח בתפקידי ניהול. לפי זה, אחרי כל מה שעבר על יוסף הצדיק, ההשפלות שעבר מצד אחיו, הנחתו בבור ומכירתו לעבד במצרים כסחורה העוברת מיד ליד. וגם כשהגיע למצרים, העלילו עליו עלילת שווא, שבגללה ישב בבית האסורים שנים עשרה שנים. כל זה לכאורה היה צריך לשבור את רוחו. אבל יוסף הצדיק לא נשבר, הוא שוכח את כל הביזיונות, מעביר על מידותיו וחי באמונה תמימה שהכל מאת ה' יתברך, והכל לטובה. זה מה שהוביל אותו לבסוף להיות מלך במצרים. ולכן הוא מודה לקב"ה על אותה שכחה.

כוונתו של יוסף היתה לשכוח את כל מה שעשו לו אחיו, וכל הצרות שעבר בנערותו. אלא שכדי לזכור בכל פעם שצריכים לשכוח, קרא שמו מנשה, שבכל פעם שקורא אותו מנשה, יתעורר לזכור שצריך לשכוח.

עוד הוסיף רבי שמואל אהרן על דבריו: מה שכתוב בפסוק שאחריו "ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלוקים בארץ עניי", כוונתו היתה שעליתי לגדולה על ידי האחים ואין מקום לשנאה, ואדרבה, צריך להשיב להם טובות, כמו שעשה באמת שכלכל אותם ואת טפם. ולכן מעלת אפרים גדולה ממנשה, כי שמו מורה שאין כאן שנאה וקנאה ותחרות, אדרבה, יש כאן אהבה ואחוה ושלוש ורעות.

האדמו"ר מסטריקוב זצ"ל, שסיפר שהגרי"ז מבריסק וצ"ל אמר לו פעם, שמעולם היה תמחה על שיוסף הצדיק קרא לבנו 'מגשה' על שם כי נשני אלוקים ... את בית אבי' - שהוא ענין של שכחה, ואינו מובן איזו מעלה יש בשכחה עד שקרא לבנו על שם זה? עד שהגיעו ימי השואה ולא היה לו קשר עם משפחתו, ועל פי דרך הטבע לא היה יכול להחזיק מעמד, כי בהיותו

המילים. האות ח' עומדת על ב' רגליה, ואילו האות כ' שוכבת, והיינו כאשר האדם משכיב עצמו ונותן לייאוש לשלוט עליו ואינו עושה מאומה להמשיך בדרכו, זה גופא 'סוף וכליו' דרכו. והיינו 'ותכלינה'. משא"כ המעמיד עצמו על ב' רגליו ואינו מתפעל אלא ממשיך בדרכו על זה אמרו 'ותכלינה' - שבוה עצמו נולד מחדש ופתח לעצמו פתח לשוב ולהתרומם.

"ותכלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף" (מ"א - נ"ד)

כשנתבונן נראה, בפסוק נ"ד, כאשר החלו שנות הרעב לבוא, נאמר 'כאשר אמר יוסף'. ואילו בתחילה כאשר באו ימי השובע, נאמר לעיל פסוק מ"ז 'ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים', ולא הוזכר שם 'כאשר אמר יוסף'. ומאי האי. אלא, כך היא דרכן של בריות. כשיש שובע, זה מתקבל כמובן מאליו, כאילו זה נעשה באופן טבעי. רק כשיש רעב ומחסור אז כבר מוצאים שהיהודי אשם בכך. בכל הדורות, תמיד ההצלחה התקבלה כדבר טבעי, ואילו המושברים והצרות נגרמו רק בגלל היהודי. רק החל הרעב וכבר יוסף אשם. הכל 'כאשר אמר יוסף'...

"אשר יאמר לכם תעשו" (מ"א - נ"ה)

לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו. [רש"י]

למה אמר להם יוסף שימולו. אלא, יוסף חשש שבני ישראל ירדו למצרים והיו בגלות, יתביישו לעשות ברית מילה, לכן גזר שגם המצרים ימולו את עצמם כדי שבני ישראל לא יתביישו מהם. טעם נוסף, יוסף חזה מראש, שבניו וכל בית יעקב יאלצו להישאר במצרים כמה מאות שנים, וחשש שהם "יתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם", ובמשך הזמן ייטמעו חלילה בין הגויים וישכחו מעברם. רצה שלפחות יקיימו מצוות מילה, ואם יקיימו את הברית, יש תקווה שבזמן מן הזמנים יחזרו לדרך היהדות. וכדי להבטיח זאת, ציווה על המצרים למול את עצמם, ואם המצרים ימולו, ודאי היהודים ילכו בדרכם וגם הם יעשו את זה.

"והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים

ויחזק הרעב בכל הארץ" (מ"א - נ"ו)

דרך העולם שלא פותחים את כל האוצרות יחד אלא כשנגמר האחד פותחים את השני, נשאלת השאלה למה יוסף פתח את כל האוצרות ולא פתח אוצר אוצר. עוד מקשים, בפסוק משמע שבעקבות פתיחת האוצרות התחזק הרעב, ולכאורה פתיחת האוצרות אמורה לפעול הפוך שלפחות תחושת הרעב תפחת, מתוך האדמו"ר מסוכצ'וב, כידוע, אדם עיוור לא שבע מאכילתו, ואדם שרואה, עצם הראיה כבר משיביעה אותו. ולכן יוסף התחכם ופתח בכל יום את כל האוצרות כדי להשביע את עיניהם של המצרים, כי כשאדם רעב ואתה מראה לו שיש הרבה ומספיק, הוא מרגיש שיש לו פת בסלו וזה לכשעצמו מרגיע, אבל בפועל לא מכר מכל האוצרות.

וזה הפירוש כאן 'ויפתח יוסף את כל אשר בהם', את כל האוצרות פתח 'וישבור למצרים' כדי להשביע את עיניהם שלא יתחזק הרעב. אבל זה לא עזר לו כי הרעב בכל זאת התחזק, ועם כל זה 'ויחזק הרעב בכל הארץ'.

"וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וגו'" (מ"א - נ"ו)

לשבור - לקנות. [רש"י]

בספר "ואתה תחזה" מפרש, כל הארץ באו ליוסף "לשבור" את עצמם, כל אחד מצא בעצמו דופי, מחלה וכו', זה טען שאין לו כסף, זה טען שהוא זקן, וכל אחד בא בטענה אחרת אל יוסף והכל כדי לקבל אוכל בחינם.

"וירא יעקב כי יש שבר במצרים" (מ"ב - א')

ראה באספקלריא של קודש שעדיין יש לו שבר במצרים. [רש"י]

מזה שהמצרים מוכרים תבואה לכל העולם כשאצלם יש רעב ולא חוששים אולי תיגמר התבואה וייגמר האוכל ולהם לא יישאר, הבין יעקב שיש פה רוח של קדושה. כי לא יתכן שהמצרים יגלו צדקות ונדיבות לב כזו כשהם על סף רעב. מידת הרחמים והתעלות כזאת, יכולה לבוא רק ממקור קדוש, לכך ראה שיש שבר, תקוה, במצרים, זיק של תקווה התנוצץ בו.

ה"תורת חיים" מקאסוב מבאר, "שבר" משמעותו היא פתרון חלום, ככתוב "את מספר החלום ואת שברו" [שופטים ז' - ט"ו]. יעקב חש וראה כי הנה מתגשם פתרון חלומו של יוסף.

"וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו" (מ"ב - א')

מלשון הפסוק משמע בפסוק שהטעם שיעקב אמר לבניו למה תתראו הוא משום שיש שבר במצרים. שאל"כ מדוע פתח הפסוק והקדים 'וירא יעקב כי יש שבר במצרים'. מבאר רבי יהונתן אייבשיץ, אכן, אם "יש שבר במצרים", "למה תתראו", אם יש אוכל במצרים אין לכם מה להתיירא ולחשוש, ואתם לא צריכים להיות בפחד. כי כשלגויים אין מה לאכול, רע ומסוכן ליהודים, כי מתחיל משבר כלכלי וכל הכעס יוצא על ראש היהודים. וזה מה שאמר דוד המלך [תהילים ד'] "נתתה שמחה בליבי מעת דגנם ותירושם רבו", שמח ליבי בשעה שאני רואה את הגויים שבעים, שרויים בשפע של דגנים ויין, שאז "בשלוש יחדיו אשכבה ואישן", אני יכול לישון בשקט. כשעשיו רעב, רועדת עלי נפשי.

בעל ה"יסוד העבודה" מסלאנים אמר: וירא יעקב כי יש שבר במצרים - יעקב אבינו ראה שיש יהודי עם לב שבור במצרים ו"יאמר יעקב לבניו למה תתראו" - מיד אמר להם לרדת לשם.

"וירא יעקב לבניו למה תתראו" (מ"ב - א')

תתראו הוא מלשון תפחדו, א"כ מדוע תתראו בת' יתרה ולא כתוב תיראו?, בספר "זרע ברך" מתרין, הקב"ה אמר לאברהם בברית בין הבתרים, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", ולכן השבטים חששו מהירידה למצרים, אמר להם יעקב "למה תתראו", מדוע אתם מפחדים מגזירה זו של ארבע מאות שנה, הלא "יש שבר במצרים", מצרים בגימטריה שלוש מאות שמונים, ואם תשבור את המילה מצרים לשניים, תקבל מאה תשעים, וזה החשבון של קץ שנים, שנאמר בהגדה של פסח "הקב"ה חישב את הקץ" - שיהא נחשב קושי השעבוד

לענין תלמידיו, ואמרה שאביה היה אדם נכבד ופרנסתו מצויה, ואילו בעלה הוא מלמד עני. ה"פרי מגדים" השיב לה דברי ניהומים, שהשי"ת לבטח ייטיב עמהם, ועוד יבוא יום ותהיה להם הרחבת הדעת. כשיצאה אמר לתלמידיו, עתה זיתי להבין תוספתא שהיתה קשה בעיני שנים רבות, "האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאיני אלא יוסף, ונמצא יוסף ושמעון, אינה מקודשת" [קידושין ב - ב], ולכאורה מה איכפת לאשה אם שם בעלה יוסף או יוסף ושמעון? אולם עכשיו נתחוויר לי הדברים היטב, יוסף היה כידוע שליט בכל ארץ מצרים ומשביר בר לכל הארץ, ובוודאי השיגה ידו לכלכל את בני משפחתו בכבוד וברוחה, ולעומת זאת שמעון היו מצאצאיו סופרים ומלמדים עניים, ואם כן הפירוש בתוספתא הוא בדיוק כדברי אשתי, שאשה שנישאה ליוסף, דהיינו אדם שמעוטר בברכות ופרנסה, ולבסוף התברר שקוראים לו גם שמעון, כלומר ששייך למשפחת המלמדים העניים, יכולה אשתו שתאמר לא התכוונתי להינשא לאדם בזה, ולכן אין קידושה קידושין, וכדברי התוספתא.

"וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנבר אליהם וכו' ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (מ"ב - ז - ה)

לכאורה כבר בתחילת הפסוק כתוב "וירא יוסף את אחיו ויכירם", מדוע חוזר הפסוק ואומר "ויכר יוסף את אחיו"? אלא, כשאדם יורד מנכסיו, ונאלץ לנסוע מעבר לים לאסוף כספים, מטבע הדברים הוא מתבייש ומנסה להסתיר את זהותו, ואפילו שהוא מקבץ נדבות, הוא שומר על כבודו העצמי, וינסה בכל כוחו להסתיר את זהותו האמיתית. וכשהוא יודע שישנם אנשים שמכירים אותו, יסתיר את מוצאו, ואם ישאל אותו האם אתה לא פלוני אלמוני, הוא יכחיש מכל וכל.

כשראה יוסף את אחיו, הוא הכירם מיד, אך הם הראו את עצמם כאילו הם אינם מכירים אותו. יוסף לא ידע האם הם באמת לא מכירים אותו, או שהם עושים את עצמם שהם לא מכירים אותו. מה עשה יוסף? החליט לבדוק אותם. אמר להם מאין באתם? שאל אותם לארץ מוצאם. והיה, אם יסתירו ממנו את האמת ולא יאמרו לו שבאו מארץ כנען, יבין יוסף שהם יודעים מיהו, וכדי שלא תתגלה זהותם, הציגו את עצמם שבאו מארץ זרה. אבל אם יאמרו לו את מוצאם האמיתי, זה סימן שהם לא זהו אותו. ולכן, כאשר אמרו לו "מארץ כנען לשבור אוכל", אומרת התורה "ויכר יוסף את אחיו", מהו הכיר בהם עכשיו? ש"הם לא הכירוהו", דבר זה שהם לא הכירוהו התברר לו רק עכשיו.

"ויתנבר אליהם וידבר אתם קשות" (מ"ב - ז)

כתב הבית יוסף, מה שיוסף התנבר לאחיו ולא מחל להם כדי לכפר על מה שמכרוהו.

הגר"א מוילנא פירש, יוסף ראה שחלומותיו הם בגדר נבואה ורוח הקודש, והם צריכים להתקיים, ובחלומו ראה "והנה קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי" ואם היה מתגלה אליהם לא היו משתחוים לו ולא היתה מתקיימת נבואתו.

אך עדיין קשה הרי הדין שהכובש נבואתו חייב מיתה הכוונה שמי שלא מגלה את נבואתו חייב מיתה, אך מניין שיש חיוב לקיים את החלום? מתרץ רבי

כאילו עבדו גם את הק"ץ שנים. והיינו שירד מתוך הארבע מאות שנה מאה ותשעים שנה, ולא נשאר רק מנין רדו - מאתיים ועשר. לכן "רדו שמה", כי גם בתוך ה"רדו", רק שמונים ושש שנים ישעבדו אתכם, לכן "ושיברו לנו", שגם את ה"רדו" שנים ישברו לרסיסים ולא יישאר לשעבוד רק כמניין "לנו" שזה שמונים ושש שנים.

ולפי"ז מדויק מה שנאמר בפרשת ויגש [מ"ה - ט], כשיוסף שולח את אחיו אל יעקב להורידו למצרים, ציווה עליהם לומר "שמוני אלוקים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד", כבר עברה שנה מהירידה הראשונה עד עכשיו, א"כ נשארו רק מאתיים ותשע שנים, לכן אמר "רדה" כמניין מאתיים ותשע - הזמן שנשאר.

"ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב עם אחיו פן יקראנו אסון" (מ"ב - ד)

יעקב לא שלח את בנימין פן "יקראנו" אסון, ואילו יהודה כשאמר ליוסף, אמר "ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון", אומר רבי יעקב גלינסקי, "יקראנו" לשון קריאה וזימון, [כמו שכתב רש"י בתחילת ויקרא] כל דבר שנעשה בעולם, נעשה עם תכנון והזמנה, ולא במקרה, אבל המילה "וקרהו" יש לה משמעות אחרת, לשון מקרה ואקראי. - כמה עומק טמון בשינוי של אות אחת, קרהו - קראהו שני מילים ושתי עולמות. איזו תהום פעורה בין השקפתו של יעקב אבינו, שאין שום מקרה בעולם, אלא כל דבר מושגח ומזומן ומכוון ממרום, לבין השקפתו של גוי כמו שנאמר אצל בלעם לשון "ויקח" במשמעות מקרה גרידא. שזה עולמו וזו השקפתו, כהשקפת עמלק "אשר קרך בדרך", לשון מקרה ולשון קירור וצינון. וכשיהודה דיבר באזני המושגח למלך מצרים, אמר "וקרהו אסון", כי גוי אינו מבין אלא את שפת המקרה.

מספר רבי יעקב גלינסקי, הייתי בת"א ומיהרתי לשיעור בב"ב, עוצרת לידי מונית, נוסע אחד משלם ויורד, ומיד אני עולה. אמרתי לנהג תראה את חסדי הבורא, הורדת נוסע ומיד עולה במקומו נוסע אחר. הנהג התרגש ואמר לי תאמין לי, זה קורה לי היום בפעם השלישית. אתה יודע, לפעמים יש "יום יבש", אתה נוסע ונוסע ואיש לא עוצר אותך, כלום, אפס. ויש יום כמו היום, איך שאתה מוריד אחד, וכבר עולה השני. אני אומר לו, אנו רואים בחוש השגחה עליונה, והוא עונה לי, כמו שאתה אומר, הכל מזל. נו, לך תדבר איתם.

"ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ" (מ"ב - י)

לכאורה מה החידוש בפסוק זה, וכי לא ידענו עד עכשיו שיוסף הוא השליט? אלא לומדים מכאן דרך ארץ, אם אדם רוצה לשלוט, שיעשה קודם טובות לאחרים, ואנשים שגומלים להם טוב, נכנעים לקבל תכתיבים. ויוסף בגלל שהיה המשביר על כל הארץ ונתן להם לחם, היה גם השליט על הארץ ומושל ברוחם.

"ויוסף הוא השליט על הארץ וכו'" (מ"ב - י)

מסופר על רבי יוסף תאומים בעל ה"פרי מגדים", שבתקופת היותו מלמד דרדקי גדלה המצוקה בביתו לבלי נשוא, ואשתו התלוננה על גורלה המר

ומצפה, אלא תיכף ומיד עלולים אתם להיענש ובחומרא. וכל זה מתוך רחמנות". ועפ"י אומר ר' שלום, אפשר לומר שיוסף התנכר אליהם ודבר אתם קשות, מתוך רחמנות, כדי לכפר על מכרם בכסף אותו. ואין זה סתירה בפסוק כלל.

"ויתנכר אליהם" (מ"ב - ז)

וחשיב מה דמליל להון. [אונקלוס]

אונקלוס מתרגם את המילה ויתנכר אליהם, וחשיב מה דמליל להון, דהיינו חשב על מה שדיבר איתם. שואל רבי יחזקאל משינאווא בספרו "דברי יחזקאל", מדוע אונקלוס לא מתרגם את המילים כפשוטם שיוסף התייחס אליהם כמו אל נכרים, ומבאר, כידוע יוסף רצה שאחיו יתכפרו על מכירתו. אך במקביל חשב מאד שוא תוך כדי פעולותיו לכפר על מכירתו, הוא יפעל מתוך נטירת שנאה על שמכרוהו, ויצער אותם גם מחמת השנאה והנקמה האישית. לכן הוא שקל במחשבתו כל מילה שדיבר אליהם בכדי להבטיח שתהיה נקיה מכל רבב של נקמה. והוא שנאמר "ויתנכר אליהם" - שעשה את עצמו כנכר; כלפיהם, כאילו הם אנשים זרים שלא גמלוהו כל רע מעולם. וזו כוונת התרגום 'וחשיב מה דמליל להון' - שהיה חושב בדעתו מה שדיבר עמהם, בצורה שלא יהא בדבריו שום נגיעה עצמית.

עוד פירש, הגם שיוסף רצה לצער את אחיו כדי שיתכפרו אך היה עליו להזהר מאוד שלא יוסיף צער על הנצרך לכפרה, כמו שאמרו בספרי [כי תצא פ"ר פ"ו] ששליח בית דין שטעה והוסיף מכה אחת עובר על לאו דלא יוסיף. לכן חישב יוסף כל מילה שדיבר עמהם, שלא תהיה לו טעות חלילה, ויצערם יתר על המידה.

בעיר סלונים התגורר מלמד דרדקי שלא שפר עליו גורלו, וביקש למצוא לעצמו רווחה באמריקה, 'ארץ הזהב'. אלא שגם שם לא האירה לו ההצלחה פנים, ונאלץ לשוב על עקבותיו לסלונים. למרבה הצער, חזרתו לא היתה כיציאתו, יען כי רוח המקום השפיעה עליו. האיש בינתיים קיצץ את זקנו וקיצר את מלבושיו. מובן שבמצב כזה לא הניח לו הגאון רבי אייזל חריף זצ"ל, רב העיר, לחזור למשרתו כבראשונה ללמד את צעירי הצאן. שאל אותו המלמד: רבי, מפני מה פסלת אותי מתפקידי כמלמד, ומהיכן דנתני? ענה לו רבי אייזל בלשון כפולה ושנונה: מפני שאתה מלמד הפוך מהמובא כי לשון הגמרא היא [יבמות פ"ח, כתובות כ"ז:] 'מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן', ואילו אתה הפוך, אתה הנך 'מלמד שיצא בחתימת זקן ובא בלא חתימת זקן' ... הרי שאתה מלמד הפוך מדברי חז"ל, ואינך ראוי לאיצטלא זו.

"ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (מ"ב - ח)

שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאווהו בחתימת זקן. [רש"י] שואלים רבי יהונתן אייבשיץ וה"אמרי אמת", אמנם הם לא זיהו אותו בפנים, אבל איך הם לא זיהו אותו על פי הקול. ומתרגמים ע"פ הגמ' בגיטין [כ"ג.] שאומרת, מה שאדם יודע להבחין על פי הקול, זה רק כשמדבר בשפה שהוא רגיל, אבל יוסף דיבר איתם מצרית ולא לשון הקודש, לכן לא הבחינו מי הוא.

אליהו דיסקין, יוסף חשב בליבו, החלום הרי וודאי יתקיים ואם אני לא יקיימו שוא יבא אחר ויקיימו באכזריות לכן מוטב שאני אקיימו באהבה. ה"קדושת לוי" אומר, מה שיוסף התנכר אליהם, הוא שבחו של יוסף הצדיק, שלא רצה לצער את אחיו ברגע שהשתחו לו ונתקיימו חלומותיו. כי דרך האדם המנוצח על ידי חבריו, שהוא רגיש ושרוי בצער על זה, ולכן יוסף התנכר אל אחיו דווקא ברגע זה, כדי שלא ירגישו במפלתם, ולא יראו את עצמם כמנוצחים. וזהו "וישתחו לו וירא יוסף" (וירא לשון הבנה), הבין שאם יודע לאחיו בשעה שהם משתחוים לו, תהיה נפשם מרה עליהם, לכן "ויתנכר אליהם".

ה"תפארת שלמה" מרדומסק כותב, בואו וראו כמה מגונה היא מידת הכעס, ואיך היא משפיעה. כי כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה, ויוסף כל מה שדיבר איתם קשות כדי שיטעו בו שהוא גוי עובד עבודה זרה.

ה"אמרי אמת" מבאר, יוסף התנכר לאחיו, משום שהם הכירוהו כאחד שטבעו איש טוב ועדין כמושי - ככתנות פסים - ובכדי לדבר אליהם קשות היה חייב להתנכר לטבעו. לכן לא עלה בדעתם שהדובר אליהם הוא יוסף.

"וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם" (מ"ב - ז)

שואלים העולם, מדוע נחשב שדיבר איתם קשות וכי אם הוא שואל אותם מאין באתם זה נקרא שדיבר אליהם קשות. גם יעקב שאל את רועי חרן מאין באתם ולא כתוב שם דיבר איתם קשות, ועוד קשה, מדוע הוא שאל אותם מאין באתם, וכי לא ידע מהיכן הם, הרי כתוב במדרש [תנחומא ז'] שהיו שומרי השערים רושמים את כל הבא בשערי מצרים, וכל הרשימות הגיעו ליד יוסף? אלא, שקושיא אחת מתורצת בחברתה. מה שדיבר אליהם קשה, שלא האמין למה שהם אמרו לשומרי השערים, ולכן שאל אותם מאין באתם, כאילו הם אנשים שאין לתת אמון בדבריהם.

"וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות" (בראשית מ"ב - ז)

והם לא הכירוהו" שלא ריחמו עליו. אבל יוסף "ויכרם" שריחם עליהם. [תנחומא ז']

ולכאורה תמוה, שאת תחילת הפסוק דורשים, שיוסף ריחם על אחיו ונהג בהם מנהג אחוה. ובסוף הפסוק כתוב: "ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות". ואיך זה עולה בקנה אחד עם רחמנות? מתרץ רבי שלום שבדרון ע"פ דבריו של רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, לבחורים מחו"ל, שבאו ללמוד אצלו. וכשחזרו לביתם, חשב שוא יעזבו את לימוד התורה ויתעסקו במסחר. שאל אותם: בפרשה השנייה של ק"ש, מזהירה התורה על חרון אף ה' בישראל: "וחרה אף ה' בכם" [דברים י"א - ז] אם יעזבו את התורה וילכו לעבוד אלוהים אחרים. והלא ידוע, כי לשון הויה, זו מידת הרחמים. וא"כ, היה צריך להיות כתוב: 'וחרה אף אלוקים בכם', ששם זה מורה על מידת הדין? ובאר להם כך: פרשת "והיה אם שמוע" [שם י"ג] מדברת במצב שבנ"י הם במצב של שמיעה וקיום המצוות, באה התורה להזהיר, שאם "וסרתם ועבדתם" [שם ט"ז] לאחר שכבר טעמו טעם התורה ורוצים לעזובה, יכה אותם הקב"ה, מתוך מידת הרחמים, להחזירם למוטב, שלא יאבדו את הטוב שבידם". "כך" אמר להם ר' אליהו: "אתם שטעמתם טעם התורה, אם תעזבוה, יכה ה' בכם, מתוך מידת הרחמים, כלומר, שאם זה מתוך מידת הרחמים, אין הקב"ה ממתין

אבל כשהתוודע אליהם, אמר להם "והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי **פי המדבר אליכם**" - עכשיו אתם רואים שאני יוסף, שכן אני מדבר אליכם בלשון הקודש, וא"כ כבר אפשר להכירני על פי טביעת קולי.

"ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (מ"ב - ח)

ידועה הקושיא, איך האחים לא הכירו את יוסף בחתומות זקן, הרי יוסף היה דומה ליעקב, וליעקב ודאי היה זקן? מתרץ **"בעל הטורים"**, האחים חיפשו את יוסף העבד, אבל למצוא את יוסף מלך אפילו לא עלו בדעתם ולכן לא חשבו על זה.

אך עדיין נשאר קשה, הרי יוסף היה שונה בצבע עורו, שהוא היה בהיר והמצרים שחורים.

בספר **"שלמה חדשה"** לרבי שלמה סובל תירץ, האחים לא הביטו בפניו שהרי אסור להסתכל בפני אדם רשע [מגילה כ"ה]. ולכן עד שלא נגלה עליהם יוסף, חשבו שעומד לפניו אדם רשע, ולכן לא הסתכלו עליו.

רבי שמשון פינקוס זצ"ל מתרץ: כל החכמה שיש לאדם באה מהקב"ה, כמו שכתוב בפסוק במשלי [ב' - ו] **"כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה"**. וכדי לחשוב שהעומד לפניו הוא יוסף, צריך הארה מיוחדת מהקב"ה, והגמ' אומרת שהשבטים החרימו כל מי שיגלה מה שעשו ליוסף, ושיפתו את הקב"ה איתם, ולכן הקב"ה לא נתן בליבם חכמה ולא גילה להם שזה יוסף כמו שלא גילה ליעקב שיוסף נמכר.

ואפשר לומר בפשיטות, אמנם גם ליעקב היה זקן, אבל יוסף היה עכשיו בן שלושים ושבע, האחים לא הכירו את אביהם כשהיה בגיל שלושים ושבע, וגם אם זיו איקונין של יוסף דמה לאביהם, אבל הם לא הכירו את פניו בהיותו בגיל הזה.

"ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם מרגלים אתם" (מ"ב - ט)

משמעות הפסוק שבגלל ש"ויזכור יוסף את החלומות" לכן "ויאמר להם מרגלים אתם", שואל ה"חתם סופר", מה הקשר ביניהם? מתרץ ה"חתם סופר", על פי מה שהקשו הראשונים, איך עיכב יוסף את אחיו שלושה ימים במשמר, הרי בזה הוא משאיר את אביו מחוסר לחם בזמן רעב כבד? אמנם רש"י כתב על הפסוק **"למה תתראו"** כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה, אלא שעדיין קשה מהיכן יוסף ידע זאת? ומתרץ, יוסף נזכר בחלומות שחלם, שהאחים מאלמים אלומים והיו משתחוים לאלומתו, מכאן הוא הבין שבזמן שהשתחו לו, עדיין יש להם תבואה, ולכן לא חשש לעכב את האחים. וזה מה שכתוב כאן **"ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם"**, ולכן לא נרתע מלהאשימם **"מרגלים אתם"**.

"ויאמר אליהם מרגלים אתם" (מ"ב - ט)

יש להבין מה היתה מטרתו של יוסף באומרו אל אחיו **"מרגלים אתם"**, בספר **"ליקוטי בתר ליקוטי"** פירש, משום שיוסף ראה בחלומו אשר רק אחיו משתחוים לו, ובאמת כל מצרים השתחו לו, ומדוע הראו ליוסף מן השמים רק את אחיו משתחוים לו, מזה ראה אשר מן השמים רצו רק לצער את

אחיו, לכן הראו לו בחלומו רק את אחיו משתחוים לו. ובכן עשה גם הוא רצון השם, ואמר להם מרגלים אתם למען לצער אותם.

עוד מפרשים, יוסף הניח שאחיו מחפשים אחריו, ומשיראו אותו ויבחינו בדמיון שבינו לבין אחיהם האובד, יתחילו לחקור ולדרוש, ומכיוון שלא רצה שיתגלה להם זהותו לפני הזמן, אמר להם מרגלים אתם! האשימם בריגול, שאז כשימצאו את עצמם חשודים בחשד כבד כל כך, ודאי יהיו חוששים להיכנס בשיחה על נושא זה ולחקור ולדרוש מיהו המשנה למלך ומהיכן בא.

"ויאמר אליהם מרגלים אתם" (מ"ב - ט)

כתוב **בבעל הטורים**, יוסף אומר לאחיו **"מרגלים אתם"** רק אתם מרגלים אבל אני לא, כי יהושע שעתידי לצאת ממני, לא היה בעצת המרגלים. והם ענו לו **"לא היו עבדיך מרגלים"** - יהודה ענה לו, כי הוא היה ראש המדברים, גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים - **"לא היו"** בגימטריה כלב. (חמישים ושתיים).

בילקוט מעם לועז כתוב: יוסף לא שיקר להם. כי הוא רמז את מעשיהם בר"ת במילה **מרגלים**. מאמי רחל גנבתם למדיינים ישמעאלים מכרתם.

"ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם" **"לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל"** (מ"ב - ט - י)

יוסף אומר להם **"מרגלים אתם"**, והם עונים לו [פסוק י'] **"לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל"**, מה הוסיפו בתשובה זו יותר ממה שאמרו בפסוק ז' **"ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל"**. אומר הרב **ממטרסדורף** בעל **"בית ישראל השלם"** בשם חותנו, כשהם פנו אליו בפעם הראשונה, היתה בהם גאווה. הם לא אמרו שהם עבדים שלו, אלא רק אמרו **"מארץ כנען לשבור אוכל"**, ולא הזכירו עבדיך, ורק אחרי שיוסף אומר להם מרגלים אתם, ענו לו **"לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל"**.

אומר להם יוסף, אני מכיר את הדיבור הזה, כשבאתם לא אמרתם **שעבדים אתם**, כי אתם לא באמת עבדים, אלא באתם בתור **מרגלים**.

ולפי"ז מובן מה שאמר יהודה ליוסף בפרשת ויגש [מ"ד - י"ח] **"כי כמון כפרעה"**, יהודה אומר ליוסף, אני רוצה לדבר איתך, **"ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני"**! ושם מדגיש לו **עבדך**. מוסיף יהודה, אם תאמר שאנחנו מרגלים שהרי לא אמרנו מיד כשבאנו **עבדך**, יש לך סיבה. המעמד שלי בארצי הוא כמלך, לכן לא שייך שאני אגיד למשנה למלך שאני עבדו **"ואל יחר אפך בעבדך כי כמון כפרעה"**. אני לא משנה למלך כמון, אלא כפרעה, **כמלך**. לכן לא אמרנו בפעם הראשונה שאנו עבדיך, אבל אם זה מה שתבקש, אז **"ועבדיך באו לשבור אוכל"**.

"כולנו בני איש אחד נחנו" (מ"ב - י"א)

נחנו ג' במסורה. בני איש אחד נחנו, **"נחנו נעבור חלוצים"** [במדבר ל"ב - ל"ב],

"נחנו פשענו ומרדנו" [איכה ג' - מ"ב]. [בעל הטורים]

כתוב במדרש [מדר"ר צ"א ז'] שיוסף שאל את האחים אם ידרשו עבור אחיהם אלף כסף ואם לא תתנו לו לא ישחררו, אמרו לו על דעת כן ירדנו להרוג או ליהרג,

ולמצרים זה היה נראה שנשבע בשם אלוהיהם, ואילו האמת שהתכוון לומר זאת באירוניה, כשם שפרעה "חי", כך גם נכונים דבריי.

"זאת עשו וחיו את האלוקים אני ירא" ויעשו כן ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו" (מ"ב - י"ח - כ"א)

שואל רבי שמחה בונם מפשיסחא, לשם מה יוסף מוסיף ואומר "את האלוקים אני ירא", מה יראתו תוסיף לדרישתו מהאחים להביא את בנימין? ותירץ (והוסיף שמצוה לדרוש זאת ברבים למען הרבות שלום בישראל), כאשר פורצת מריבה בין אנשים, העצה הטובה להבאת השלום היא, שכל אחד יחשוב שהצדק לא עימו אלא רק עם חברו, ויחפש אחר המעלות של זולתו, כי לכל אחד מישראל יש מעלות טובות שאין אצל זולתו. ומאידך, חייב לבדוק ולפשפש במעשי עצמו ואז בודאי יגלה דברים הטעונים תיקון. כשאדם יודע שגם בו נמצא האשם, יותר קל לו להשפיל את עצמו ולבקש מרעהו להתפייס עימו, וכך באים לידי שלום ואחוה.

וזה מה שאמר להם יוסף 'זאת עשו וחיו' - הביטו והתבוננו ש'את האלוקים אני ירא' - ואחרי שתשפטו את מעשי כמעשי ירא אלוקים, לא תהיה בינינו עוד מחלוקת. ומיד 'ויעשו כן' - כאשר ציוה עליהם יוסף, וזה גרם להם להכיר ולהתוודות על החטא של מכירת יוסף, על כן אמרו מיד 'אבל אשמים אנחנו' - כי הם השכילו להבין שהם החוטאים והוא הצדיק, וזו היתה תחילת הדרך להגיע אל השלום ביניהם. (קול מבשר - ילקוט מאיש לרעהו)

"אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" (מ"ב - כ"א)

כאשר הגיעו אחי יוסף למושל מצרים, הוא מאשים אותם בהאשמה חמורה של ריגול בארץ מצרים. שאם לא כן, מדוע נכנסו בעשרה שערים. האחים מסבירים לו שזאת היתה הוראה מיעקב אביהם, וכולם בנים לאב אחד, אבל יוסף לא מקבל את הסברם, והדבר היחיד שיסיר מעליהם את האשמה לדבריו, היא הבאת בנימין, אחיהם הקטן, לפניו. ולכן, כדי להוכיח את צדקתו, הוא מכניס לכלא את כולם לשלושה ימים, ואח"כ משאיר אחד לערבון, ודורש שיביאו לו את בנימין. באותו רגע מבינים האחים, שאין ידו של יוסף בהצקה, אלא ידו של הקב"ה שמייסר אותם על חטא שחטאו. ואז הם אומרים "אבל אשמים אנחנו", ומתחילים לפשפש במעשיהם ולבדוק במה חטאו. ועל אף חיפושיהם, הם לא מוצאים כלום, לא באותו יום ולא בזמנים קדומים. הם מעבירים במחשבתם עשרים ושתיים שנה, ואז מגיעים למכירת יוסף. לדעתם, המכירה נעשתה כדן, ובכל זאת הם מוצאים בה פגם. "אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו". בדן התורה אנחנו צודקים, אבל בלפנים משורת הדין אנחנו לא צודקים. אחינו התחנן אלינו, ואנחנו אטמנו אוזנינו, היינו צריכים להתרכך ולמחול לו.

ולפי ביאור זה יובנו דברי ראובן כדלהלן, הנה בפסוק כ"ד אנו מוצאים את ראובן שקם ואומר "הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד", ונשאלת השאלה, האם זה המקום לומר מוסר "אמרתי לכם", כולם נתונים בצרה איזומה, ובמקום לייעץ איך לצאת מצרה זו, מזכיר להם ראובן מה היתה דעתו

אומר ה"כתב סופר", כל זה רמוז במסורה "נחנו נעבור חלוצים", האחים באו להילחם, להרוג או ליהרג, אבל כל זה נגרם בגלל שהאחים בעצמם הם אלה שמכרו אותו, "בני איש אחד נחנו", ולכן אנחנו מחפשים את אחינו, ובשביל האח הזה אנחנו מוכנים להרוג או ליהרג, ולמה? כי "נחנו פשענו ומרינו", אנחנו באמת אשמים בזה.

ה"ישמח משה" מפרש את כוונת ה"בעל הטורים", על פי דברי המדרש [ויק"ר כ"ה - ב], שבדורו של דוד היו הולכין למלחמה ונופלין על שהיו ביניהם בעלי לשון הרע, אבל בדורו של אחאב, על אף שכולם עובדי עבודה זרה היו, היו יוצאין למלחמה ונוצחין משום שלא היו בהם בעלי לשון הרע. על פי זה יתבאר הפסוק, 'כולנו בני איש אחד נחנו' - כי מאחר שהאחדות שוררת בינינו, אז גם אם ח"ו נחנו פשענו ומרינו ולא מתנהגים כראוי, אף על פי כן נחנו נעבור חלוצים - ונוכל תמיד לנצח בכל המלחמות.

"כולנו בני איש אחד נחנו" (מ"ב - י"א)

נחנו בכתיב חסר ולא כתוב אנחנו, ביאר בספר "אור משה" כי נחסר מהם אחד והוא יוסף. אך לאחר מכן אמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו מלא, שגם יוסף בכלל.

"בואת תבחנו וכו' כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה" (מ"ב - ט"ו)

שואל ה"אלשיך", איזו הוכחה תהיה שהם לא מרגלים אם בנימין יבוא? ומתיר, מפה של ילד מסיח לפי תומו קל יותר להציל את האמת. ואם הם באמת מרגלים, הם לא יביאו אותו, כי דרכו יוכל יוסף מיד לדעת את האמת.

"כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה" (מ"ב - ט"ו)

יש להקשות, למה האחים היו צריכים להביא את בנימין, הרי יכלו להביא אחד מהשוק ולומר שהוא בנימין. מתיר רבי חיים מבריסק, בדיוק בגלל דבר זה יוסף שם את שמעון בבית האסורים, כי כשהובא בנימין, העמידוהו בתוך הרבה בני אדם, ושאל את שמעון, מי מבין האנשים הוא בנימין, וכיון ששמעון היה בבית האסורים, לא יכל לעשות קנוניה, והיה חייב להגיד את האמת, ומזה פחדו האחים שכך יעשה, והוכרחו להביא את בנימין.

ה"אמרי אמת" מתיר בשם ה"שפת אמת", יעקב אבינו היה איש אמת, כל זמן שלא ראה עוולה אצל המושל של מצרים, הוא הלך עמו בדרך האמת. ומה שיוסף אמר להם 'מרגלים אותם', אין זו עלילה, אלא באמת הם נדמו בעיניו כמרגלים, שהרי נכנסו בעשרה שערים, שלא כדרך כל האדם, והסתובבו במצרים בהרבה מקומות בצורה חשודה.

"חי פרעה אם תצאו מזה וכו' חי פרעה כי מרגלים אתם" (מ"ב - ט"ו - ט"ז)

בספר "באר חיים" על התפילה מביא בשם רבי חיים וואלוז'נר ששאל, מדוע נשבע יוסף דווקא בחייו של פרעה "חי פרעה"? והסביר, אם המילה "חי" מנוקדת בצירי תחת הך, זהו אחד מכינויי הקב"ה, וכך אומרים ב"ברוך שאמר" "יחיד חי העולמים" וכן ב"שתבח", ואומרים דווקא כינוי זה משום שמיתה אינה שייכת בו. פרעה התפאר בעצמו כאילו הוא אלוה, לכן כשביקש יוסף להישבע על שקר, היה נשבע בשם פרעה [מד"ר צ"א ז],

בנושא. וההסבר, ראובן טען לאחים, אתם טוענים שהמכירה היתה כדין וכל הבעיה היא רק שלא נהגתם לפנים משורת הדין, אבל שימו לב, אני כן נהגתי לפנים משורת הדין, שיעצתי להשליכו לאחד הבורות. ואם אתם חושבים שאתם נענשים על זה שלא נהגתם לפנים משורת הדין, איך תסבירו את זה שגם אני נענש. מוכרח להיות שלא זאת הבעיה, אלא עצם רעיון המכירה שעליה גם אני הסכמתי, ובגללה כלנו סובלים, שכתוב "וגם דמו הנה נדרש".

"אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" (מ"ב - כ"א)

אחרי כל מה שקרה לאחי יוסף, וגם לאחר שראו שמגיע להם עונש מהשמים, בכל זאת נשארו בעמדתם, שהמכירה היתה כדין, ולא התחרטו על עצם המכירה, אלא על אכזריותם. ואמר רבי ירוחם המשגיח של ישיבת מיר, כי אם הם היו מרגישים איזה שהוא פגם בעצם המכירה, היו בוודאי מתחרטים על זה.

"ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו... בהתחננו אלינו ולא שמענו" (מ"ב - כ"א)

כשמעיינים בפסוקים הקודמים מוצאים את התנאי שיוסף עשה איתם שיביאו את האח הקטן כדי להוכיח שהם לא מרגלים, שישלחו את אחד האחים להביאו, ובפסוק י"ז כתוב שאסף אותם למשמר לשלושה ימים ואח"כ אמר להם "את האלוקים אני ירא", לכו כולם ואחד יישאר במשמר כדי שתביאו את אחיכם הקטן. כשיצאו מהכלא ושמעון נשאר אמרו "אבל אשמים אנחנו".

ולכאורה קשה מדוע הם נזכרו לעשות חשבון נפש ביציאתם מהכלא בלבד, ההיגיון אומר שכשאדם נכנס לכלא הוא צריך לעשות חושבים על מה ולמה זה קרה, וכאן, כששחרר אותם והשאיר אחד מהם, נזכרו לעשות חשבון נפש מדוע הבא להם הצרה הזאת. ויתרה מכך: מה הקשר עכשיו בין מכירת יוסף לבין הצרות שפוקדות אותם?

אלא שיש קשר בין הדברים שיוסף אמר להם כשיצאו מבית האסורים להבנה בטעותם במכירת יוסף. כשיוסף הכנים אותם לכלא הם לא ביקשו רחמים על נפשם ולא על משפחתם, וכשהוציא אותם אמר להם: 'ראו אני ירא שמיים ואני דואג לבני ביתכם היושבים בכנען, ולכן אני שולח את כולכם עם האוכל ואחד יישאר איתי לערבון'. רק לאחר דברים אלו הבינו את טעותם במכירת יוסף שהתחנן אליהם ולא שמעו, וזהו שאומר הפסוק לא שבגלל המכירה באה להם הצרה אלא "על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" וכאן יושב מלך שכלל לא התחננו בפניו והוא מרחם על אנשים היושבים בארץ כנען שכלל אינו מכיר. ההכרה הזו הביאה אותם לחשבון נפש מדוקדק על חוסר הרחמים כלפי אחיהם יוסף.

"וגם דמו הנה נדרש" (מ"ב - כ"א)

אתין וגמין ריבויין, דמו ודם הזקן. [רש"י]

רש"י מביא כאן, שהמילה גם והמילה את באים לרבות, ומה הריבוי? דמו, וגם דם הזקן (יעקב). כתוב ב"ספר חסידים", כשאדם עושה רעה לרעהו, לפעמים הנזק שהוא גורם, הוא לא רק למי שהוא פגע בו, אלא גם לסובבים

אותו. למשל, אדם שרצח - אותו אדם שמת הרי הוא כבר מת, אבל יכול להיות שהוא תמך במשפחה, או במשפחות שלימות, וכשיגיע הרוצח לעולם האמת, יתבעו ממנו לא רק על הרציחה אלא על כל ה"נזק הסביבתי" שגרם. גם כשהאחים התוודו על מכירת יוסף, נתנו את דעתם לא רק על עצם המכירה, אלא גם על הצער שגרמו כמעשה המכירה ליעקב אביהם, וצער זה נזקף לחובתם.

"ויען ראובן אותם לאמר הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם" (מ"ב - כ"ב)

וקשה הרי האחים כבר הודו ואמרו 'אבל אשמים אנחנו על אחינו', ומה בא ראובן להוסיף בזה שאמר שהוא הזהירם לבל לחטוא, והרי הם בעצמם כבר הכירו בעוולתם.

מתרץ רבי חיים מצאנז, רז"ל בכתובות [דף ק"ג]. דרשו מהפסוק 'כבד את אביך ואת אמך', "את" לרבות אחיך הגדול שצריך ללכתו, ורצה ראובן לעוררם כי מלבד על עיקר חטא המכירה, חייבין להתחרט גם על זה שלא שמעו בקולו, שהוא גדול האחים, ועברו על מצוות כיבוד אח הגדול, וכדי שתהיה תשובתם שלמה ולא יישאר פגם עוון זה, ציווה להם לשוב גם על זה. ולזה אמר הלא אמרתי אליכם "אל תחטאו בילד ולא שמעתם בקולי", ותשובו גם על עוון זה.

רבי יחזקאל משינאווא מתרץ, ראובן בא לעוררם שבוודאי חייבין לשוב גם על איזה חטא אחר חוץ מעוון המכירה. וראיה לכך כי הלא הוא לא היה במכירה ואף על פי כן באה עליו צרה זו, ובעל כרחם שיש עוד איזה חטא ופשע. וזה שאמר "הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד", ואני קיימתי את דברי ולא חטאתי בו, ואף על פי כן עמכם אנכי בצרה, שמע מינה שהקב"ה חפץ בתשובה כללית ולא רק על עוון זה, לכן בואו ונפשפש בכל מעשינו ונשוב עליהם.

"והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם" (מ"ב - כ"ג)

כתוב בפרקי דרבי אליעזר [פ"ט], רבי ישמעאל אומר עשר פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו שמע יוסף את הדבר ושתק ושתיקה כהודאה דמיא לפיכך נתקצרו מחייו עשר שנים. שואל הגר"א מוילנא, אם נבדוק בכל הפסוקים, יש רק חמש פעמים שאמר עבדך ולא עשר. ומתוך, כיון שיוסף התנהג לאחים כאילו אינו מבין לשון הקודש, והעמיד מתורגמן שיתרגם את זה למצרית, א"כ יצא שיוסף שמע את זה גם מהאחים וגם מהמתורגמן, ביחד זה עשר פעמים.

בספר "שער בת רבים" מתרץ, רבי אליעזר מסיים את דבריו ששתיקה כהודאה דמיא, ולכן נענש על מה ששמע ולא מיחה ועל מה שהודה.

"ויקח מאתם את שמעון ויאסור אותו לעיניהם" (מ"ב - כ"ד)

לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקוהו. [רש"י] לכאורה מעשיו של יוסף תמוהים, בהתחלה הוא אוסר את שמעון, משמע שהוא כועס עליו, ואח"כ הוא מוציאו ומשקהו. תשובה לכך נתן רבי ישראל סלנטר, על פי מעשה שהיה עימו, פעם פגע בו אדם בצורה משפילה מאד,

ואח"כ בא לבקש ממנו מחילה. אמר לו ר' ישראל שהוא מוחל לו מחילה גמורה, ואגב כך הוא שאל אותו אולי הוא נצרך למשהו, לאיזו טובה שהיא, והוא מוכן לעשות בשבילו הכל. רבי, מלמל האיש מבויש, לא די שהעלבתי אותך ושאתה מוחל לי, ואתה עוד רוצה להיטיב איתי, וכי במה זכיתי? אמר לו ר' ישראל, הגמ' בקידושין [נ"ט]. אומרת, מעשה מוציא מיד מעשה ומיד מחשבה, מחשבה אינה מוציאה לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה. מי שרוצה באמת לעקור מחשבה רעה ואת התרעומת שהוא נושא בליבו על השני, צריך הוא אגב לעשות מעשה, כיון שרק "מעשה מוציא מיד מחשבה". מאיפה למדתי את זה, מיוסף הצדיק. המדרש [בר"פ"ה] אומר, ששמעון היה ראש המדברים, והוא הסית את האחים נגד יוסף, והוא שהשליך אותו לבור. וכדי להוציא את הטינה שהיתה ליוסף, בעיקר לשמעון, היה מאכילו ומשקהו, מרחיצו וסכו. למחול, צריך לא רק במחשבה, אלא במעשה.

"ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו" (מ"ב - כ"ה)

נשאלת השאלה, מה הייתה מטרתו של יוסף הצדיק בזה שהשיב את הכסף לאחים? הרב מבריסק זצ"ל נצרך פעם לשלוח מכתב בעניין דחוף, ומכיוון שרצה הרב שהמכתב יגיע בוודאות, נתן הרב לשליח שטר כסף בשווי גדול, לשלם על שליחת המכתב. התפלא השליח ואמר, מדוע נתן לי הרב סכום כה גדול, והרי שליחת מכתב לא עולה סכום כה גדול. השיב הרב ואמר דבר זה למדתי מיוסף הצדיק שהחזיר את הכסף בחזרה לשקי האחים, כי הוא רצה להיות בטוח שהאחים ישובו למצרים ויביאו לפניו את בנימין אחיו, ולכן יוסף שידע שהאחים בגודל קדושתם, לא יחזיקו בידיהם כסף לא שלהם, בוודאי ישובו למצרים להחזיר את הכסף. אף אני, אמר הרב, אני רוצה להיות בטוח שתשלחו את המכתב, לכן נתתי לכם סכום גדול על מנת שתצטרכו לשוב ולהחזיר לי את העודף וכך אדע ששלחתם את המכתב.

"ויפתח האחד את שקו לתת מספוא" (מ"ב - כ"ז)

הוא לוי שנשאר יחיד מבן זוגו. [רש"י]

שואל הט"ז בספרו "דברי דוד", מדוע דווקא לוי מצא את הכסף, הלא כולם נתנו לבהמותיהם לאכול. מתרץ הט"ז, יוסף שם את הכסף של לוי בפי אמתחתו, אבל את כספם של האחים שם בתחתית השק. ולכן בפסוקים הבאים שכתוב שהאחים באו לארץ ישראל והוריקו את שקם, מצאו גם הם את כספם. אלא שאם כך נשאלת השאלה למה דווקא ללוי שם את הכסף בפי השק? אלא, שיוסף רצה להחזיר את לוי חזרה למצרים, וחשב יוסף שאם לוי ימצא את הכסף כבר בתחילת הדרך, ישוב מיד למצרים להחזיר את הכסף, ואז הוא יוכל לאסור אותו, כמו את שמעון, כי שניהם היו הראשונים שיעצו להרגו. אבל לוי המשיך עם אחיו לארץ ישראל, וכשכולם מצאו את הכסף, הבינו שצריך להחזירו, אבל יעשו את זה בפעם הבאה כשיחזרו למצרים. וכשבאו למצרים, אמרו [מ"ג - כ"א] "והנה כסף איש בפי אמתחתו", אומר הט"ז, שהם שינו מהאמת, שהרי רק לוי מצא את הכסף בפי אמתחתו, ושינו כאן מן האמת כדי לחפות על לוי.

רבי מרדכי בחטיון מתרץ, שמעון הרי נשאר במצרים, אך בוודאי היה צריך להביא תבואה עבור משפחתו, וסחבו את התבואה על גבי החמור של שמעון, ואת כל זאת עשה לוי, שהיה בן זוגו בכל פעולה, ולוי נתן מספוא גם

לחמור שלו וגם לחמור של שמעון מתוך השק שלו, ולכן הוא הראשון שגמר את שקו ולכן הוא הראשון שגילה את הכסף.

"ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל

אחיו לאמר מה זאת עשה אלוקים לנו" (מ"ב - כ"ה)

כתוב בחז"ל, רואים מכאן מידה כנגד מידה, במכירה כתוב [ל"ז - י"ט] "ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא". מי היה האיש? ומי היה אחיו? היו אלה שמעון ולוי והם אמרו הנה בעל החלומות, וגם כאן לוי אומר "הושב כספי וגם הנה באמתחתי", ההנה הנה רודף אותי.

גם אצל האחים מצאנו מידה כנגד מידה, האחים הבינו מחמת מה באה אליהם צרה זו, וענו לו "מה זאת עשה אלוקים", שהרי הם הלכו עם הכתונת של יוסף ליעקב אבינו, ואמרו לו "זאת מצאנו הכר נא הכתונת בנך היא אם לא".

"ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלוקים לנו" (מ"ב - כ"ה)

יש להבין מדוע רק אתה נחרדו האחים ואילו כשנטפל אליהם 'האיש' לא כתוב שהם נחרדו, מתרץ האדמו"ר מגור שליט"א, בהקדם מה שיש להבין מה היתה מטרת יוסף בכסף שהחזיר לכל אחד איש בפי אמתחתו, [ועיין מש"כ לעיל פסוק כ"ה בשם הרב מבריסק תירוץ על קושיא זו] וביאר - מאז ומקדם ידעו בני ישראל, כי את אומות העולם ניתן לשחד בכסף ושלמונים, כל השתדלנים לדורותיהם העניקו לצוררי היהודים סכומי כסף ומתנות יקרות, כדי להשקיט את צימאונם לדם יהודי. לכן ביקש יוסף להראות להם שאצלו אין עצה זו פועלת, כי אין הוא אוהב כסף ורודף בצע, ואדברא אפילו את הכסף שקיבל מהם כדת וכדין מחזיר הוא להם, ובכך יידעו האחים שאין הם יכולים להסתמך על עצת השוחד, כאילו היא תועיל להם מול שליט מצרים. לכן רק כאשר מצאו האחים את צרורות כספיהם בפי אמתחתיהם ייצא לבם ויחרדו איש אל אחיו, ואילו בכל אותה העת אשר יוסף נטפל אליהם על לא עוול בכפם, לא מצאנו כלל שהאחים התייראו ויחרד לבם. אלא שהן הן הדברים: כל עוד לא החזיר להם יוסף את הכסף, סברו האחים שמצויה ברשותם עצה הגונה להטות את ליבו של המושל לטובתם, וזאת על ידי שוחד ושלמונים, על כן לא התייראו יתר על המידה, אולם כשראו שאינם עומדים מול גוי תאב כסף כרגיל, אלא מול מי שבז לכסף עד שהוא נכון לוותר אפילו על כספו, או אז התייראו ויחרד לבם בראייתם כי את המושל הזה אי אפשר לקנות.

מעשה שהיה בעיירה סאטמאר, בבית המשפט המחוזי עלה לכהן שופט חדש, אנטישמי ורשע מרושע. יהודי העיר באו לרבה רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר זצ"ל, ותחינתם בפייהם שיושיעם, בפחדם מה ילד יום ומה יעולל להם זה. השיבם רבי יואל: יש ברצוני לראותו. כשהראו לו את השופט המדובר, נענה ואמר בחכמתו: אל לכם לדאוג, יש לו ידים' ... לא הבינו בני הקהילה את פשר תשובת רבה, והוא מיהר להסביר להם: אם יש לו ידיים, הרי שחזקה על גוי שיפתח את ידיו לקבל שוחד שתתנו לו, והכל על מקומו יבוא בשלום.

סיים רבי יואל את דבריו ואמר להם: הוא זה שאמרו בהגדה של פסח: שבכל דור ודור עומדים עלינו לבלותינו - והקב"ה מצילנו מידם, כיצד מציל הקב"ה אותנו מהעומדים עלינו? מידם, תודות לכך שיש להם ידיים.

"מה זאת עשה אלוקים לנו" (מ"ב - כ"ה)

בספר **"מאמר מורכבי"** [סלאנים] למד מתוך התבוננות השבטים מהמאורעות שעברו עליהם, "מה זאת עשה אלוקים לנו" מהו ההבדל בין אדם לחמור. חמור כשנותנים לו מכה, אינו מחזיר פניו להתבונן מאין הגיעתו המכה אלא ממשיך בדרכו הלאה. מה שאין כן אדם שמקבל מכה, מיד מחזיר פניו לראות מיהו המכה, ועל מה הוא מכה, ומשתדל לתקן את הסיבה שמפניה הוכה. נמצא שהמכה היתה לתועלת. וכן בכל יסוריו של אדם אם מחזיר פניו ומתבונן מי המכה ועל מה הכהו יוצא לו מזה תועלת, אבל אם אינו מחזיר פניו לראות ולהתבונן מי הוא המכה ועל מה הוא מכה, לא יוצא לו ח"ו תועלת מזה.

"ויגידו לו את כל הקורות אתם לאמר" (מ"ב - כ"ט)

אצל המרגלים ששלח יהושע, כתוב [יהושע ב' - כ"ג] "ויבואו אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המוצאות אותם". מה ההבדל בין קורות למוצאות? אומר המלבי"ם, המילה מוצאות, מכוונת כלפי מאורעות שקרו לאדם וציפה להם, וגם הבין כי הם צריכים לבוא עליהם, והראיה, כאשר ניסו מלכי כנען לרדוף אחרי אותם מרגלים שהתחבאו בביתם של רחב, זה לא היה זר בעיניהם, שהרי הם באמת היו מרגלים, לכן כתוב "ויספרו לו את כל המוצאות אותם", שהרי המוצאות הם הדברים הרגילים להימצא. אבל המילה "קורות" מרמזת לדבר שקרה בפתע פתאום, בלי כל סיבה והאדם לא חיכה לזה. אמנם החליטו האחים כי סיבת צרתם באה להם בגלל מכירת יוסף, וזה בשבילם כמוצאות - דבר טבעי, אך כיון שהם העלימו את סיפור מכירת יוסף מאביהם, א"כ כשסיפרו זאת, לאחים נשמע הדבר כמקרה שאין לו סיבה שגרמה לו להיות, ומתוך כך כתוב "ויגידו לו את כל הקורות אותם".

"שנים עשר אחים אנחנו" (מ"ב - ל"ב)

לשם מה אמרו האחים ליוסף שנים עשר אחים אנחנו, מבאר רבי חיים קניבסקי זצ"ל בספרו **"טעמא דקרא"**, האחים רצו להוכיח ליוסף שאינם מרגלים, כי איך יתכן שישלחו י"ב אחים מרגלים, הרי מיד יבינו שהם מרגלים, שאם לא כן למה באו כולם? וע"ז השיב להם יוסף: "הוא אשר דיברתי וגו' מרגלים אתם", כלומר משום שיש לכם תשובה זו להוכיח שאינכם מרגלים - לכן לא ייראתם ובאתם יחדיו, ומוזה ראייה שבאמת מרגלים אתם.

"והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם - כי כנים אתם את אחיכם אתן לכם ואת הארץ תסחרו" (מ"ב - ל"ה)

תסחרו - תסובבו. [רש"י]

רבי אלעזר רוקח בעל **"ביני שמועה"** שואל, הרי בדברי יוסף לא מצאנו כלל שאמר להם **"ואת הארץ תסחרו"**. ומתוך, לעיל [פסוק י"ג] כשהאחים אמרו

ליוסף **"שנים עשר אחים אנחנו"**, כתב רש"י שעיקר טענת יוסף כלפיהם היתה שנכנסו בעשר שערים, ולכן חשדם כמרגלים, אבל הם ענו לו שהם נכנסו בצורה זו כדי לחפש את אחיהם האחד. א"כ, כשאמר להם יוסף **"ואת אחיכם הקטן תביאו ויאמנו דברים"** ש.כ.ג. אתם, מאליו יובן שאז תינתן להם רשות להסתובב בעיר לחפש את יוסף. אבל ליעקב לא יכלו לספר שהם מחפשים את יוסף, שהרי אמרו לו שהוא נהרג, לכן אמרו ליעקב שאמר להם **"ואת הארץ תסחרו"**, וזו לשון דו משמעית, שמשמע ג"כ שתינתן להם לעסוק במסחר ארצו.

"עלי היו כלנה" (מ"ב - ל"ו)

לא קיבל דבריו של ראובן, אמר, בכור שוטה הוא זה, הוא אומר להמית בניו, וכי בניו הם ולא בני. [רש"י]

אומר הגר"א **מוילנא**, כשרבקה שלחה את יעקב לקבל את הברכות ויעקב חשש שמא יצחק יקלל אותה, אמרה לו רבקה **"עלי קללתך בני"**, שיהיו לו רק שלוש צרות הרמוזות במילה עלי - עשיו, לבן, יוסף. ועכשיו שהתחיל הסיפור עם בנימין, אמר יעקב לא יתכן, כי כבר היו **"עלי"**, ולא יתכן שיהיו עוד צרות.

"ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני תמית אם לא אביאנו אליך וגו'" (מ"ב - ל"ז)

שואל ה"חתם סופר", איך עולה בדעתו של ראובן שאבא שלו יהרוג את הנכדים שלו. ומתוך [ש"ת א"ח סימן ר"ח], כוונת ראובן היתה על פי הגמ' בב"ב [ק"ח] על הפסוק **"ויהושע וכלב בן יפונה חיו מן האנשים ההם"** [במדבר י"ד - ל"ח] שהכוונה שנטלו את חלקם בארץ. ומפרש המהרש"א בחידושי אגדות, שנחלת ארץ ישראל נקראת בשם חיים, עיי"ש. - ולכן, מי שמפסיד חלק בארץ ישראל נקרא מת. וראובן שהוא בכור, חשב ששני בניו יקחו שני חלקים כמו אפרים ומנשה, ועל זה אמר **"את שני בני תמית"** - תקח מהם את חלקם בארץ ישראל.

הערוך לגר מתוך מה הכוונה **"את שני בני תמית"**, כי הרי ראובן נדר לקיים מצוות אביו, ואם לא יקיים נדרו, כתוב בגמ' **"בעוון נדרים בנים קטנים מתים"**, ולכן אמר רק **"את שני בני תמית"**, את חצרון וכרמי, כי חנוך ופלווא כבר היו גדולים ולא חל עליהם עונש זה. עונה לו יעקב, **"פן יקראנו אסון"** ונדר אינו חל באונס, ולכן קיבל עליו יהודה להיות בנידוי אם לא יחזיר אותו, וכמו שכתוב **"וחטאתי לאבי כל הימים"**, ונידוי חל גם באונס.

"ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני תמית אם לא אביאנו אליך וגו'" (מ"ב - ל"ז)

לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה, הוא אומר להמית בניו, וכי בניו הם ולא בני. [רש"י].

איך יעקב אומר על ראובן הבן שלו שהוא שוטה? מתוך ה"חתם סופר", על פי הגמ' בב"ב [ק"ז], בכור שאינו לוקח פי שנים נקרא בכור שוטה. מתי יש מצב כזה, כשהוא בכור מהאמא, אומר יעקב, ראובן אומר לי לקחת לו את הירושה, והרי ירושתו כבר נלקחה, שהרי יעקב העביר את הבכורה ליוסף,

[פ"ד ממכירה ה"ה] 'אין מוציאין פירות שיש בהם חיי נפש, כגון: יינות שמנים וסלתות, מארץ ישראל לחוצה לארץ'. וכיון שיש בצרי ובדבש משום חיי נפש, וזה היה בזמן שיהיה רעב בארץ ישראל, לכן אמר להם יעקב אבינו לבניו, שיקחו מהם רק 'מעט' ולא יותר.

רבי אריה מרדכי רבינוביץ זצ"ל בספרו **"צליל תפארת"**, תירץ ע"פ מש"כ ה"ח"י אדם" בספרו **"שערי צדק"** (פ"א, ס"ג) דדבר מועט מותר להוציא מארץ ישראל, ודייק כן מהתוס' [פסחם נ"כ, ד"ה רב פפא], שהקשו התוס' על איסור שביעית, ומוכח דדבר מועט מארץ ישראל מותר להוציא, ואם כן יש לפרש דיעקב אבינו גם כן כיוון בזה להלכה, לכן אמר 'מעט צרי ומועט דבש, דדבר מועט מותר להוציא מארץ ישראל'.

עוד יש להעיר ולהאיר, אדם במועמדו של יוסף, שלפי המדרש שלט על כל העולם, וכל אוצרות המזון היו תחת ידו, היה צריך לקבל מיעקב תשורה ההולמת למעמדו. ומה רואים, שיעקב שלח לו מעט מעט מכל דבר, ומה? אוכל. וכי אוכל היה חסר לאדם שהיה אחראי על כל האוכל? והתשובה, יעקב שלח לו אוכל "מהבית". רק מי שהיה בישיבות, רחוק מהבית, יכול להבין מה זה לקבל חבילות מהבית, מה זה לקבל מזון מהבית.

"וכסף משנה קחו בידכם" (מ"ג - י"ב)

הביאור של "בידכם" הוא בגלוי, שיראו הכל. ולמה רצה יעקב אבינו שכולם יראו מה הביאו? אומר **הרב מברסק**, להלן [מ"ד - ה] אמרו האחים "הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב", ורש"י כותב שם שזה אחד מעשר ק"ו שבתורה. אומר **הרב מברסק**, האחים חשבו שיוסף הוא גוי, וההלכה שאבדת גוי מותרת, ואף יש איסור להחזיר אבידה, וכמו שמביא **הרמב"ם** [פ"א מהלכות גזילה ואבידה ה"ג], וזה הק"ו, מצד הדין היו פטורים להחזיר, ובכל זאת החזירו, אז ק"ו לגניבה, שגניבת וגזילת עכו"ם אסורה, בוודאי שלא יגנובו.

אלא שצריך עיון, אם יש איסור להחזיר לגוי, למה באמת החזירו. התשובה, שכתב שם **הרמב"ם** שאם מחזיר בשביל קידוש השם, כדי שיפארו את ישראל, הרי זה משובח, ולכן החזירו שיהיה קידוש השם. לכן, מכיוון שכל מה שהחזירו זה בשביל קידוש השם, וככל שהדבר יותר מפורסם יש יותר קידוש השם, ולכן אומר יעקב "קחו בידכם" בפרהסיא, שיהיה קידוש השם מפורסם כשהם יחזירו את הכסף. - (ורק לא מובן, לפי **הרב מברסק** היה צריך לכתוב וכסף משנה החזירו בידכם, שכל הדרך למצרים לא מסתבר שהחזיקו ביד ולכל אחד אמרו הנה הכסף שאנו מחזירים, וזה נוגע רק כשהם הגיעו ליוסף בעצמו, שם יתנו ויראו את הכסף שהם החזירו).

רבי איצלה מוואלוז'ין מתרץ, דרכו של עולם, אם מבקש אדם להסיר חשד מלב חבירו, הוא אינו ממתין עד שחבירו יבוא אליו בטענות, אלא מזדרז להבהיר לו את גרסתו, שבכך אינו מצטייר בעיניו שרק מנסה לכסות על מעשיו בתירוץ, אלא כמבקש להעמידו על האמת. אחרי כל מה שהעלילו עליהם, יעקב ובניו חששו שיוסף יאשימם בגניבת הכסף, ואז גם אם יחזירו, יטען יוסף כי הם מחזירים רק בגלל שהוא תפס אותם בגניבה וימשיך הלאה להעליל עליהם, לכן יעץ להם "וכסף משנה קחו בידכם", כדי שכבר

וראובן אינו בכור לנחלת ארץ ישראל, וממילא בניו לא ייחשבו בני, וראובן אינו בכור לנחלת ארץ ישראל ולכן ראובן נקרא בכור שוטה, כי אינו בכור גמור, שלא יהיה לו פי שנים בנחלת ארץ ישראל. ולכן כשיעקב אמר "בניו הם ולא בני", אין הכוונה בלשון שאלה, אלא בניחותא, אכן שבניו הם ולא בני, ואין להם נחלה כפולה שנוכל לקחתה אם לא יוחזר יוסף.

היעב"ץ מסביר מדוע באמת בכור מאם נקרא בכור שוטה: כי לאדם כזה יש רק את החובות שנותנים לבכור שיש לו אחריות על כל הנעשה בבית, ולא את הזכויות, שביחס לירושה הוא לא נחשב לבכור. אדם שעמוס בחובות ואינו נהנה מזכויות, הוא שוטה.

"לא ירד בני עמכם" (מ"ב - ל"ח)

יש לשאול, מאחר שליעקב היה קשה מאוד ירידת בנימין למצרים, מדוע לא לקחו איזה נער מהשוק, ויאמרו לפני השליט במצרים שהוא כביכול אחיהם הקטן. תירץ ה"אמרי אמת" זצ"ל (עי' ליקוטי יהודה כאן) כיון שיוסף השאיר את שמעון במשמר, הם חששו שמא כשיבואו למצרים ויגידו שהוא אחיהם הקטן, שליט מצרים שהוא יוסף יקח אותם לשמעון וישאל אותם אם הוא מכיר אותם, ושמעון לא ידע מכל תוכנית ההתחזות הזו.

ובשם אביו ה"שפת אמת" זצ"ל תירץ, כי יעקב אבינו היה איש אמת (עי' מיכה ז, כ, ועי' לעיל כה, כז ועי' זוה"ק א, קלט), לכך כל זמן שיעקב יכל לחשוב כי באמת ובתמים חושד בהם אדוני הארץ [שכן נהגו השבטים בדברים תמוהים ומחשידים, כגון מה שנכנסו בעשרה שערים שונים (עי' רש"י פס"י ב)], אזי יש לנהוג עמו ביושר ובנאמנות ולא לנסות להונות ולהערים עליו.

"ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו" (מ"ג - ה)

יש להבין, מפני מה נקטו בסדר זה, שפתחו במיתת עצמם, ועברו לאביהם וסיימו בילדיהם. ולמה לא יאמרו כסדר הדורות או איפכא.

מבאר ה"שבט סופר" [שערי שמחה], שוודאי כך ראוי ונכון. כי ללא ספק ידאגו השבטים בראש ובראשונה עבור אביהם, ויוותרו על פרוסת לחמם עבורו, ונמצא שהם יעמדו ראשונים בסכנת הרעב. אכן מכאן ואילך יישאר יעקב עם הילדים הרכים, ובוודאי יעדיף להאכיל את פיות הטף תוך שיחסוך פיתו מפיו. ואם כן כאן הוא עלול לגווע ברעב לפני הטף. נמצא שפיר כסדר הזה: "אנחנו", "אתה", ורק לבסוף "טפינו".

"אנכי אערבנו מידי תבקשנו" (מ"ג - ט)

בספר **"ילקוט פנינים"** לדרשן רבי מנחם צבי טאקסין מקשה, מדוע יעקב חשש לשלוח את בנימין פן יקראנו אסון בדרך, ואילו יהודה לא חשש כלל ואומר "אנוכי אערבנו"? ומתרץ, יעקב שלא ידע על מכירת יוסף וחשב שמת בדרך, לכן פחד לשלוח את בנימין שאולי יקרה לו משהו, שהרי "השטן מקטרג בשעת הסכנה", אבל יהודה שידע את האמת שיוסף חי ולא היה שום אסון בדרך, לכן הרחיב בנפשו ואמר "אנכי אערבנו".

"מעט צרי ומועט דבש" (מ"ג - י"א)

שואל **הרוצובר**, מדוע דווקא מהצרי והדבש אמר להם להוריד לו מעט, ואילו משאר פירות המנחה לא הגבילים בכמות? ותירץ, ע"פ מש"כ הרמב"ם

בכניסתם לבית יוסף, יראה שהם מחזירים את הכסף שלגרסתם הכסף הגיע אליהם בטעות, ולכן נקיים הם מכל אשמה.

"וכסף משנה קחו בידכם" (מ"ג - י"ב)

הגמרא במגילה [י"ה] אומרת: מילה בסלע משתוקא בתרי, השתיקה יפה כפליים מן הדיבור. לפי"ז מבאר רבי זוסמן סופר את הפסוק, יעקב התרעם על הבנים למה דיברו יותר מידי עם האיש, "למה הרעותם להגיד לאיש העוד לכם אח", ורמז להם בזה "כסף משנה" - מה ששווה כפליים, היינו שתיקה, קחו בידכם, אל תרבו שיחה.

"וא-ל-ש-ד-י יתן לכם רחמים" (מ"ג - י"ד)

כותב ה"חפץ חיים", כמה אדם צריך להזהר ממה שמדבר ומוציא מפיו. אצל רחל אמר יעקב, מי שגנב את התרפים לא יחיה, וכאן אם היה מקלל את מושל מצרים, בעצם היה הורג את הבן שלו. ובדרך העולם, על כזה מקרה שחושד בריגול ודורש את בנימין, היה צריך יעקב לומר אולי איזו מילה לא טובה על המושל - יוסף, ובכל זאת אמר רק שהקב"ה ידאג שיוסף ירחם עליכם.

"וא-ל-ש-ד-י יתן לכם רחמים" (מ"ג - י"ד)

מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפילה, הריני מתפלל עליכם. [רש"י]
רבי יצחק דוב קאפעלמאן זצ"ל ראש ישיבת לוצערין בספרו "שיה יצחק", למד מכאן יסוד נפלא, בשעה שעושה האדם מעשים ופעולות כדי להשיג את מבוקשו, צריך שידע כי אין ההשתדלות מועיל מאומה כי החריצות שקר, והכל נגזר מאת המקום ב"ה, רק חובת האדם הוא להתפלל אל ה' שישפיע עליו ממרומים את כל צרכיו, וכדברי רש"י פרשת בראשית [לעיל ב' - ה'] "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו' כי לא המטיר ה' אלוקים על הארץ", ומה טעם "לא המטיר", לפי ש'האדם אין לעבוד את האדמה' - ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא האדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים. ואל יטעה אדם עצמו לומר 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה', רק ידע כי הכל מאת הבורא ית"ש, ומאוצר מתנת חינוך נותן לו השי"ת ברכות לרוב, וכאשר ישיג האדם ענין זה, ויתפלל אל ה' על כל דבר ודבר, יזכה לכל טוב סלה.

"וא-ל-ש-ד-י יתן לכם רחמים לפני האיש" (מ"ג - י"ד)

את המילה לפני, אפשר לפרש בשני אופנים. לפני - כשתעמדו בפני יוסף הוא ירחם עליכם, אך אפשר גם לפרש במשמעות של "קודם" כלומר קודם שתבואו אליו כבר ירחם עליכם, כמו שהט"ז [או"ח תקפ"ה] מסביר את הפסוק "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", שפירושו שתהיה איתערותא דלתתא קודם. אומר רבי שלמה קלוגר, הגמ' בשבת [קנ"א]. אומרת, כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. - וכך אמר להם יעקב, כי ה' יתן לכם רחמים "לפני" האיש, שיתן רחמים בלבכם לפני שיוסף ירחם עליכם, כי אז "ושלח לכם את אחיכם", כי המרחם על הבריות מרחמין עליו מהשמים.

"ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבוח טבח והכן כי איתי יאכלו האנשים בצהרים" (מ"ג - ט"ז)

ה"חפץ חיים" בספרו "שמירת הלשון [ח"ב פ"ב], מבאר איך אירועים שהתרחשו במפגשים בין יוסף ואחיו במצרים, היו עונש של מידה כמגד מידה על דברים שנעשו במכירת יוסף. רואים שנעשה צער לאחים בזמן שיוסף הזמין לאכול איתו, וכן בהמשך הפסוקים כשישבו לאכול איתו לחם [פסוק כ"ה] כתוב "כי שמעו כי שם יאכלו לחם" וזה היה כעונש על ישיבתם לאכול לחם אחרי שהשליכו את יוסף אל הבור. גם כל העניין של הגביע בא על ידי הסעודה, כי בשעת הסעודה ראו שהוא יושב ומנחש בעזרת הגביע, ובכך נמצא מקום לחשוד שהם גנבו אותו. וכל זה מידה כנגד מידה בגלל שישבו לאכול לחם בעת שיוסף היה מונח בבור נגזר עליהם שישבו לאכול לחם באופן של צער גדול ונורא, עד אשר יהודה אמר (מ"ד - ט"ז) "מה נדבר ומה נצטדק" האלוקים מצא את עון עבדיך וכו' הננו עבדים לאדוני.

"וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף וכו' ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורנו" (מ"ג - י"ח)

הדברים תמוהים, מאחר שייקחו אותם לעבדים, לא מובנת דאגתם בקשר לחמוריהם, הרי בין כה וכה לא יוכלו להחזיק בחמורים בזמן שיהיו עבדים. בספר "כרם צבי" מפרש, שכוונתם היתה לומר, איך היינו טיפשים ולא שמנו לב לכל ההשתדלות המאורעות בזמן האחרון, אנחנו הבאנו על עצמנו את כל מה שקורה לנו, וא"כ אין לנו יתרון על החמורים שלנו. כך דיברו מחרטה וצער, על שלא שמעו לאביהם.

רבי שמואל פרענקל זצ"ל מודאראג בספרו "אמרי שפר", מתרין, האחים היו סמוכים ובטוחים בכוחו של אותו זקן (כמבואר ברש"י [לעיל ל"ד - כ"ה] על "ויבואו על העיר בטח", עיי"ש), ואם לא יקחו על כל פנים את חמוריהם יניחו אותם הפקר, ובוודאי ילכו החמורים לבית יעקב ריקם, ויעקב יבין שקרא להם דבר מה, ויבוא אחריהם לפדותם ולהצילם. אבל כשראו שלקחו גם את החמורים וממילא לא יודע הדבר ליעקב אביהם, ויצטרכו להיות שם עבדים עד אשר יתן ה' ברעיון יעקב לבוא אחריהם.

"וירא את בנימין אחיו בן אמו ויאמר הוזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלוקים יחנך בני" (מ"ג - כ"ט)

יוסף שואל שאלה, והוא לא מקבל תשובה, ומדוע האחים לא ענו על שאלתו. אומר רבי איצלה מוואלוז'ין, כאשר האחים הביאו את בנימין, ראה שהוא גדול, בן שלושים, ואב לעשרה ילדים, ואז שואל יוסף בתמיהה "הוזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי"? א"כ זאת לא היתה שאלה שמחכים לתשובה, אלא רק הבעת תמיהה וצחוק.

"וימחר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכמת ויבוא החדרה ויבך שמה" (מ"ג - ל')

יוסף בכה כי נודע לו על פטירת יצחק אבינו. מהיכן למד זאת? מבאר רבי זלמן סורוצקין, יוסף שואל את אחיו [כ"ז] מה שלום אביכם - הזקן, אביכם זה יעקב, הזקן זה יצחק. האחים ענו לו [כ"ח] "שלום לעבדך לאבינו", ואת הזקן

לא הזכירו כלל, ומזה הבין יוסף שיצחק כבר נפטר, והלך לחדרו לבכות ולהתאבל על פטירתו.

"ויתרב משאת בנימין" "וישתו וישכרו עמו" (מ"ג - ל"ד)

יוסף נמכר למצרים בגלל הקנאה של כתונת הפסים, ולכן כשיוסף נפגש עם אחיו, נתן בכוונה לבנימין יותר מלכולם, כי רצה לנסות את אחיו לראות אם יש בהם מידת הקנאה והתוצאה הייתה כמובן שלא קינאו בו על מה שקיבל יותר מכולם.

לפי"ז מובן מה ששואלים כולם, יוסף, מובן מדוע השתכר, כי שמח שהתקיימו החלומות, אבל האחים למה השתכרו.

והנה בראשונים פירשו [ע"י פענח רוא: פירוש הטור], שהשקה אותם, כדי שיוכל להטמין את הגביע באמתחותיהם מבלי שיבחינו בכך. הגע בעצמך, הלא אחר שראו כי הושם להם הממון באמתחותיהם, ודאי שוב לא יעזבו את מצרים טרם יבדקו היטב מה מונח הפעם בשקיהם. על כן הוצרך להשקותם כהוגן, כדי שלא יתנו דעתם לתחבולה החוזרת.

רבי חיים קניבסקי זצ"ל בספרו **"טעמא דקרא"** הוסיף שלפי"ז מובן מדוע יתרב משאת בנימין ממשאת כולם חמש ידות', שהוא הושקה פי חמש מכולם. כי התכנית היתה להניח את הגביע בתוך שקו, וכדי לוודא שלא יבחין בכך, היה מן הצורך להשקותו כדבעי.

ולפי מה שכתבנו מובן, האחים הרגישו שנעקרה מהם מידה מוגזת זו של קנאה, ולא נשאר בהם שמץ קנאה, דבר זה עורר בהם שמחה גדולה "וישתו וישכרו עמו". אך עדיין צריך להבין, לשתות ניחא, אבל להשתכר? והתשובה, יוסף טען שהם מרגלים, וכידוע "נכנס יין יצא סוד". האחים רצו להוכיח שהם לא מרגלים, שהרי בשכרותם יכול להתגלות שהם מרגלים, ואם הם היו מסרבים לשתות, זה היה מגביר את החשד, לכן "וישתו וישכרו עמו", שלא רק שתו, אלא גם השתכרו ולא חששו שיגידו שהם מרגלים.

רבי אברהם אביש מפפד"מ מתרץ, בפסוק הקודם "וישבו לפניו הבכור כבכרתו והצעיר כצעירתו" אומר רש"י, מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אס אחת וכו', כיון שהגיע לבנימין, אמר, זה אין לו אם ואני אין לי אם, ישב אצלי, והיה הדבר לפלא בעיניהם, כי בכישוף לא האמינו, וחשבו שמא הוא יוסף אחיהם, אלא שפחדו לשאול, כיון שהוא חשד בהם שהם מרגלים, והחליטו שישתכרו, וכשיכנס יין ייצא סוד ויתברר אם הוא יוסף או לא, - אבל יוסף עצר את עצמו ולא השתכר.

"וישתו וישכרו עמו" (מ"ג - ל"ד)

מיום שפירש יוסף מאחיו, הם לא טעמו טעם יין, דכתיב "וישתו וישכרו עמו", מכלל דעד האידנא לא. [שבת קל"ט].

שואל המהרש"א [שם], איך השבטים שתו יין, הרי הם לא ידעו שזה יוסף, ואיך התירו נדרם. ותירץ, ששתו מפני אימת מלכות. הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות כתב [תשובות בית אפרים ס"ג], ודברי אדוני אבי זקני המהרש"א תמוה,

וכי לפני מכירת יוסף הם כן השתכרו? וי"ל, שהשבטים כל מעשיהם היה על פי דיני התורה, ונאמר "וטבח טבח והכן", והכן הכוונה ליום שישי שבו מכינים לכבוד שבת. כמו שכתב בילקוט שמעוני [בראשית מ"ד רמז קמ"ט] על הפסוק "וטבח טבח והכן", מלמד ששמר יוסף שבת עד שלא ניתנה. יוצא איפה שסעודתם זו היתה בע"ש, וכדרך המלכים הסעודה התחילה בצהריים ונמשכה עד הלילה. יוסף נהג כדברי ר' יוסי, שחברים שהיו מסובים וקידש עליהם היום, אין מפסיקין ועולה לסעודת שבת, ואחרי הסעודה מקדשים. תמיד השבטים קידשו לפני הסעודה, ויין שלפני המזון אינו משכר, אך הפעם נאלצו לשתות אחרי הסעודה, וזה נקרא יין שלאחר המזון שיש בו שכרות, וזה שרמזה לנו התורה "וישתו וישכרו עמו".

"וישתו וישכרו עמו" (מ"ג - ל"ד)

מדוע כשהודים יושבים ושותים ומשוחחים יחד, אהבתם מתחזקת יותר, ואילו גויים, כששותים יחד, בסופו של דבר מכים איש את רעהו, רוצחים והורגים זה את זה. אומרים בשם רבי יושע בער, ליהודים יש מצות "ואהבת לרעך כמוך", ולעשוי יש את הציווי "ועל חרבך תחיה", ובה יש סוד, כי באופן פשוט אי אפשר להסביר את ההבדל. אבל כשנכנס יין, יצא סוד, ואם הסוד יוצא, הענין נשאר כפשוטו - יעקב עם האהבה ועשוי עם החרב.

"ויצו את אשר על ביתו לאמר וגו' ושים כסף איש בפי אמתחתו ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו" (מ"ד - א' - ב')

להלן פסוק י"ב משמע שיוסף תבע את האחים רק על ענין הגביע ולא תבע מהם את הכסף ששם בפי אמתחתם, והוא משום שכל מטרתו היתה על בנימין - שישאר אצלו, ולא על האחים. ואם כן יש להבין, על שום מה שם את המעות בפי אמתחותיהם, והיה לו לשים רק הגביע באמתחת בנימין, וכסף שברם למה החזיר?

מתרץ בספר **"אבני שהם"**, יוסף חשש שאם ייצא רק הגביע אצל בנימין, יחשדו בו האחים שבאמת גנב בנימין לגביע, ויעשו בו שפטים, ולא יהא סיפק בידו לגרום להם לגילוי האמת, כי הוא יוסף אשר מכרוהו. ועל כן נזהר לשים כסף שברם בפי אמתחות כולם, ואז יהיה להם הוכחה שלא גניבה היא זו, כי הרי כל אחד יודע בעצמו שלא גנב, ואף על פי כן נמצא כספו בידו, ועל כרחק יד אחרת בדבר, ומכך ידונו גם על גביע בנימין, שאין גניבת בנימין אלא מי שהשיב כספם באמתחותיהם להתגולל עליהם, הוא שם אף את הגביע באמתחת בנימין.

"הבוקר אור והאנשים שולחו המה וחמוריהם" (מ"ד - ג')

למה מוזכר שהם שלחו גם את החמורים? אומר ה"קהילת יצחק", הגמ' בתענית [כ"ד]. מספרת על חמורו של ר' יוסי דמן יוקרת, שאם היה נשכר ע"י אחרים ושמנו לו יותר כסף, הוא לא היה הולך. כשיוסף שם את הגביע וראה שהחמור הולך, הבין יוסף שמהשמים מסכימים לדבריו.

הרב מבריסק מתרץ, בסוף פרשת ויגש כתוב שנגמרו כל החמורים במצרים אחרי שיוסף החליף איתם לחם בסוסים במקנה הצאן ובמקנה הבקר

ובחמורים, וכבר בראשית השנה השניה התלוננו העם "לא נשאר לפני אדוני בלתי אם גוינתו ואדמתנו" [מ"ז - י"ח]. ביקשה התורה להדגיש, שאפילו שזה היה בשנה השניה, בכל זאת לבני יעקב כן היו חמורים.

"הם יצאו את העיר לא הרחיקו" (מ"ד - ד)

מדוע יוסף המתין עד שיצאו מהעיר? ומה ההדגשה לא הרחיקו? בספר "אוהב שלום", לרבי שלום שפירא, מתרץ ע"פ מוש"כ בילקוט שמעוני על הפסוק "וטבח טבח והכן", [בראשית מ"ד רמז קמ"ט] מלמד ששמר יוסף שבת עד שלא ניתנה. א"כ, בשעה שהאחים הגיעו למצרים, היה זה יום שישי, ולכן ציווה יוסף להכין הכל מערב שבת, ולמחרת בבוקר נשלחו, וזה היה בוקרו של שבת, ויוסף פחד שמא אם הוא יעכב אותם בגלל הגביע, יהיה אצל יעקב פיקוח נפש, כי אין למשפחותיהם בארץ כנען מה לאכול. לכן יוסף שלח אותם דווקא בשבת, ועשה חשבון אם הם ילכו יותר מאלפיים אמה, יוצא שהם מחזיקים שיש כאן חשש פיקוח נפש, ולכן מותר ללכת בשבת ולכן לא ארדוף אחריהם. אבל אם אראה שאחר פחות מאלפיים אמה הם עוזרים, סימן שהמצב בבית טוב ויש מה לאכול, ולכן אקרא להם בחזרה בשביל הגביע. וזה מה שכתוב בפסוק "הם יצאו את העיר לא הרחיקו", כלומר לא הלכו יותר מאלפיים אמה, ולכן אמר יוסף לאשר על ביתו "קום רדוף אחרי האנשים".

לאדמו"ר בעל ה"אמרי אמת" מגור היה כתב יד מרבי חיים ויטאל, שבהקדמה לספר כתב רבי חיים ויטאל זי"ע, כי לאחר שהשלים כתיבת חיבור זה נתמנע ונתגלה לו בחלום פירוש לפסוק "הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדוף אחרי האנשים והשגתם", דלכאורה מה נחפז יוסף כל כך? ולמה הבהיל לרדוף אחריהם מהרה? אלא, שביקש להקדים ולתפוס אותם לפני שיאמרו 'תפילת הדרך' אשר על פי הדין אינה נאמרת עד שמרחיק בדרכו פרסה, כי ידע יוסף שאם יספיקו לומר תפילת הדרך שוב לא יוכל להם.

בספר "פרדס יוסף" מביא, שה"אמרי אמת" הוסיף שלכן ציווה יוסף למלא את אמתחות האנשים 'כאשר יוכלון שאט' [שם מ"ד - א'], כדי שלא יסעו מהר מכובד המושקל, ועל ידי כן יהיה בנקל לרדוף אחריהם, ודברי פי חכם חן.

"ואמרת אליהם למה שילמתם רעה תחת טובה" (מ"ד - ד)

בספר "מנחה בלולה" לרבי אברהם מנחם רפא, מעיר, יוסף לא מצווה לאשר על ביתו לשאול את האחים שאלה עניינית פשוטה "למה גנבתם את גביעי"? אלא פוקד את שליחו לשאול את האחים "למה שילמתם רעה תחת טובה"? מכאן נמצאנו למדים, שגדול עוון כפיות טובה, מעוון של גניבה בידיים.

"ואמרת אליהם למה שילמתם רעה תחת טובה וכו' והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם" (מ"ד - ד - ה)

מה ביקש להעיר להם בהוסיפו "הרעותם אשר עשיתם"? מסביר רבי שלמה הרבני מגורדנא, כאשר אדם נכשל בגניבה כל שהיא, לפעמים אפשר ללמד עליו זכות, יצרו גבר עליו, אבל אם גונב דבר ודבר הגניבה אמור להתפרסם מיד, הרי הוא אינו שפוי בדעתו. זה מה שאמר השליח, הרי בגביע הזה אדוני

שזוהי ומיד יגלה שזה נגנב, ואיך נכשלתם בשמות זו. וא"כ, היו פה שתי טענות, א'. על עצם הגניבה, וטענה נוספת, איך נעשתה הגניבה בלי שכל. וזו ביקורת חריפה ונוקבת עוד יותר מהגניבה עצמה, זהו שאמר "הרעותם אשר עשיתם".

רבי שלמה קלוגר זצ"ל בספרו "אמרי שפר" מתרץ, בגניבה רגילה זה נהנה וזה חסר. לנגנב היא רעה מה שנחסר, ואילו לנגב היא טובה, שנשכר בגניבתו. אבל אתם מכל כלי המלך לא מצאתם מה לנגוב, כי אם את הגביע אשר בו ינחש. המלך אינו יכול לנחש בלעדיו, ואילו אתם לא יודעים לנחש בו. אם כן, לא גנבתם אותו אלא כדי להרע למלך, בלא שתצמצם לכם טובה מיוחדת מכך. זהו 'הרעותם אשר עשיתם'. אין במעשיכם אלא רוע.

"ויאמרו אליו למה ידבר אדוני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה" (מ"ד - ד)

כשאורח בא לבית וחסר אח"כ חפץ, אם משרתי הבית כולם ישרים ונאמנים, יש לחשוש שהאורח הוא הגנב, אבל אם עובדי הבית הם כנופיים גנבים, למה יחשדו באורח. מסביר רבי איצלה מוואלוז'ין, זה מה שאמרו בני יעקב, הגניבה קרתה במצרים, מקום של רמאים. "חלילה לעבדיך", הכוונה לעבדים של יוסף, וכי נמנע הדבר מעבדיך, משרתיך, לעשות כזה דבר? ולמה תחשוב שאנחנו הגנבים. ובפרט, שכסף שמצאנו אצלנו החזרנו אליך, וא"כ איך נגנוב מהבית שלך חפצים. וכמובא לעיל בשם הרב מבריסק, אם החזרנו אבידת גוי שהיה מותר לנו לקחת, על אחת כמה וכמה שלא ניקח דבר שאסור עלינו על פי דין, שהרי גזילת הגוי אסורה.

"וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים" "ויאמר גם עתה כדבריהם כן הוא" (מ"ד - ט - י)

בעל ההפלאה בספרו "פנים יפות" שואל, האחים אומרים ליוסף, מי שיימצא הגביע אצלו ימות וכל השאר יהיו עבדים, ואילו הוא עונה להם שמי שיימצא הגביע אצלו יהיה לו לעבד וכל השאר יהיו נקיים, וכי על כך ניתן לומר "גם עתה כדבריהם כן הוא"? קושיה נוספת, כתוב בגמ' "קללת חכם אפילו על תנאי מתקיימת" [מכות י"א], ואיך הוציאו מפייהם "אשר ימצא מעבדיך ומת" מתרץ ההפלאה, האחים טענו, אנחנו בוודאי לא גנבנו את הגביע, וכנראה אחד מעבדיך גנב ומגיע לו עונש מוות, שהרי הוא מעל בתפקידו. ואם זה בכל זאת אחד מאיתנו, לא מגיע לו עונש מוות כמו עבד המלך שגנב, ולכן אנחנו רק נהיה עבדים. עונה להם מנשה, אני מסכים, "גם עתה כדבריהם כן הוא" למה שאתם אומרים "ואתם תהיו נקיים", כל שאר האחים חוץ מהגנב עצמו לא יקרה לו כלום.

הגר"א מוילנא מפסק את הפסוק כך, אם "מעבדיך, ומת", כי בן נח אזהרתו זו מיתתו, אבל אם אנחנו גנבנו את הגביע, נהיה לאדוני לעבדים, כי ישראל שגנב נמכר בגנבתו.

בספר "שוברי אמונים" מתרץ, מה שכתוב "אשר ימצא הגביע בידו ומת", זה רק אם ימצא בעדות גמורה, ורק על זה הוא נהרג, וכיון שפה לא היתה גניבה, לכן לא היה עונש. אבל אצל רחל, היתה באמת גניבה, ולכן נענשה.

"ויאמר גם עתה כדבריהם כן הוא" (מ"ד - י')

אף זו מן הדין אמת כדבריהם כן הוא שכולכם חייבים בדבר, עשרה שנמצא גניבה ביד אחד מהם כולם נתפסים. [רש"י]

לא מובנת טענתו של יוסף, איפה מצאנו שחבורה שנמצא בתוכה גנב כולם אשמים? עוד צריך להבין מדוע אמר עתה כדבריהם, מהו עתה, מה התחדש עתה? מתרץ רבי משה יהודה לייב אב"ד קוטנא [הובאו דבריו בספר "כמוצא שלל רב"] מנהג העולם, שכאשר נתפסת חבורה שביד אחד מהם חפץ גנוב, כולם נשלחים למאסר, כי מי יודע אולי כולם שותפים במעשה הגניבה, אבל כל זה רק עד המשפט, אם יתברר שאין להם קשר לגניבה ורק הגנב בעצמו ביצע את מעשה הגניבה, הרי בוודאי ישחררו את כולם ורק את הגנב ישאירו בבית הסוהר עד שירצה את עונשו וישיב את הגניבה לבעליה. מעתה מובן מה שאמר האיש לאחי יוסף, "עתה", כלומר, בטרם נמצא הגביע, "כדבריהם כן הוא" שכולם נתפסים מחמת הספק, אולם "אשר ימצא איתו", לאחר שיימצא הגביע ואדוני הלא נחש ינחש וידע מי הוא הגנב ומי נקי מעוון זה, בוודאי יוציא לאור משפטכם ואז "אשר ימצא אותו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים".

רבי משה פיינשטיין מתרץ, גם אם פטרה התורה את כל החבורה ורק הגנב חייב, זה רק בדיני אדם וחסד ה' עם בראיו שלא לדקדק כל כך. אבל רואים מכאן, שיוסף טען שכולכם אשמים, שבדיני שמים לא מסתכלים רק על המציאות, מי גנב - אלא שחבורה שלימה שיש בה יראת שמים וסולדים מן המעשה ומתרחקים ממנה כמטחוי קשת, לא יהיה בתוכה גנב, ואם יש גנב, סימן שהחבורה כולה אינה בסדר, וכאן שהסכימו שאם יימצא הגנב כולם ייתפסו על זה, הרי אפשר לדון אותם בדיני שמים.

"ויחפש בגדול החל ובקטן כלל" (מ"ד - י')

במדרש הגדול כתוב, הגדול היה שמעון והקטן בנימין. שואל המהרי"ל דיסקין, מהיכן לקח המדרש שהגדול זה שמעון ולא ראובן. ומתרץ, האחים טענו טענה הגיונית, "הן כסף וכו'", אבל שני אחים לא היו באותו ק"ו, שמעון שנאסר אצל יוסף, ובנימין שלא היה בכלל, א"כ בזמן החיפוש שמעון היה הגדול שבאחים ובנימין היה הקטן שבהם.

"ויחפש בגדול החל ובקטן כלל" (מ"ד - י')

הרמ"א [בא"ח סימן תל"ב סעיף א'] כותב "ונוהגין להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק כדי שלא יהיה ברכתו לבטלה". שאל הרב מטשעבין בשם ה"זיגער מאכער" מהעיר דומברובא, - איזה סוג של חיפוש הוא זה, הרי הוא עצמו מחביא והוא עצמו מוצא, אין לך ברכה לבטלה גדולה מזה. ותרץ, הגמ' בפסחים [י:] אומרת, מה המקור של בדיקת חמץ, ולמסקנת הגמ' שלומדים גזירה שווה "שבעת ימים שאור לא ימצא", ואומר "ויחפש בגדול החל ובקטן כלל". שאל הזיגער מאכער, למה הגמ' מביאה ראיה מחיפוש מיוסף, ולא מביאה את החיפוש שהיה קודם לכן אצל רחל כשלבן חיפש את התרפים. ותרץ תירוצו גאוני, אצל רחל החיפוש באמת היה רציני ולכן לא מצא, אבל אצל יוסף החיפוש לא היה אמיתי, שהרי הוא עצמו החביא את זה, ולכן הגמ'

מביאה את המקור לחיפוש מהפרשה שלנו ולא מרחל, כדי ללמדנו שמספיק שיהיה לזה שם של חיפוש. ולפי"ז אפשר לברך על אף שכל החיפוש הוא חיפוש רופף שאתה עצמך יודע היכן הנחת כי לך ייקרא חיפוש.

"וימצא הגביע באמתחת בנימין" (מ"ד - י"ב)

כתוב במדרש תנחומא [אות ז'] כיון שנמצא הגביע, היו השבטים עומדין ומחבטין לבנימין על כתפיו, ואומרים לו גנב בר גנב. בספר "פרשת דרכים" שואל, מדוע חבטו בו דווקא בין כתפיו? ומתרץ, משה רבנו בברכתו לבנימין אמר "ובין כתפיו שכן", היתה זאת נבואה שבית המקדש ייבנה בחלקו של בנימין, מדוע דווקא בחלקו של בנימין? כתוב במדרש [מובא בילקוט שמעוני דברים תתקנ"ז] מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו, שכל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימין לא היה במכירתו של יוסף. ולכן כשנמצא הגביע באמתחת בנימין, היו השבטים מחבטין אותו על כתפיו, שרמזו לו מדוע הוא זכה שייבנה בית המקדש אצלו ולא אצלנו, שכשם שאנחנו גנבנו את יוסף ומכרנו אותו, כך גם אתה גנבת את הגביע מיוסף, וא"כ במה אתה עדיף עלינו.

"הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני" (מ"ד - ט')

בספר "מעיינה של תורה" שואל איך הוציא יוסף דבר שקר מפיו שהוא מנחש בזמן שלא נחש כלל. אלא הכוונה "באיש אשר כמוני" יוסף התכוון לפרעה שהוא כמוהו - "כי כמוך כפרעה", כלומר, פרעה שהוא כמוני, הוא איש מנחש. ובכוונה אמר לשון זה שישתמע כאילו הוא מתכוון לעצמו בשעה שבאמת התכוון לפרעה.

בספר "כרם צבי" מתרץ, ידוע שכל עניין יוסף עם אחיו שחשדם כביכול שהם מרגלים, הכל היה כדי למרק את חטאם, ולא ח"ו כדי לנקום בהם, וכמו שאמרו חז"ל, כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר נחש אינו ת"ח, ומסבירים המפרשים, שכוונת חז"ל היא שכאשר תלמיד חכם נוקם, אין לו בזה שום טעם אישי, כמו הנחש שאינו מרגיש טעם בפיו, כיון שדואג רק לכבוד התורה, וזו הכוונה נוקם ונוטר נחש. וזה אומר יוסף לאחיו, אני לא מצער אתכם כנקמה, כי לי אין בזה שום טעם, כמו נחש שלא מרגיש כלום, כך "נחש ינחש איש אשר כמוני". הוא אמר כמוכן את האמת, אך הם בשלב זה הבינו את הדברים כפשוטם.

רבי זלמן סורוצקין מתרץ בשם רבי שמואל וואלקין, יוסף בדברים אלו רמז לאחיו על מה שהם עשו לו. האחים לא רצו להרוג אותו בידיים, רק ע"י גרמא, וא"כ איך הם השליכו אותו לבור מלא נחשים ועקרבים? אלא שחשבו אותו ל"מנחש" שיודע ללחוש לנחשים שלא יזיקו. ולכן אמר להם עכשיו "עקיצה חריפה" (שאת משמעותה הם הבינו אח"כ כאשר התוודע אליהם), "הלא ידעתם" בשעה שהשלכתם אותי לבור "כי נחש ינחש איש אשר כמוני", שהרי על סמך זה השלכתם אותי לבור מלא נחשים ועקרבים, ואיך העזתם לגנוב ממני את הגביע שאני מנחש בו.

ההחלטה שלא כולכם יהיו עבדים, אלא רק זה שבאמתחתו נמצא הגביע, וכל היתר יכולים לחזור לביתם.

"ואתם עלו לשלום אל אביכם" (מ"ד - י"ו)

רבנו בחיי בפירושו לתורה כותב: היה יכול לומר לנו לשלום לדרככם, אבל הפרשה מבוארת באחי יוסף לשעה, ורומזת לעשרת הרוגי מלכות לדורות אשר עלו לשלום אל אביהם שבשמים. וכך דרשו רבותינו ז"ל, חכמי האמת ז"ל, עשרה הרוגי מלכות, אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, וכן הכתוב אומר "עין לא ראתה אלוקים זולתך יעשה למחכים לו" [ישעיהו ס"ד - ג]. ובתחילת דבריו כתב, ועל דרך הקבלה מה שנחתמה פרשה זאת בפסוק עלו לשלום אל אביכם זה רמז לעשרה הרוגי מלכות אשר עלו לשלום אל אביהם שבשמים אחר שנתלבנו ונצרפו מחטאו של יוסף. וכבר ידעת כי כתונת הפסים היתה תחילת הסיבות וראשית גלגול הדברים, ונחשב להם לאכזריות גדולה מה שטבלו הכתונת בדם השעיר ואמרו לאביהם זאת מצאנו, לפיכך העונש היה בהם בגופם, שהתחיל השעבוד בהם (בגופם) אחר מות יוסף מיד, ואחר זמן בהרוגי מלכות שנידונו בגופם, כי הגוף כתונת לנפש. ועל זה תמצא בפרשה זו עשרה פעמים "האנשים", והיה לו לומר אחי יוסף או בני יעקב ואמר "האנשים" לרמוז על עשרת הרוגי מלכות, וכן כתוב במדרש משלי [א' - י"ג] לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף.

הרבי מקוצק למד מפסוק זה "איש אשר כמוני" - מי שרוצה לעשות כמוני, לחקות מעשי חבירו ולהידמות אליו, "נחש ינחש" מעשהו מעשה נחש וכשפים.

"ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק האלוקים מצא את עוון עבדיך" (מ"ד - ט"ו)

השבטים הקדושים, כשנקלעו לצרה, מיד עשו חשבון נפש, למה התרגשה עליהם צרה זו. והגיעו למסקנה שהוא מידה כנגד מידה ממה שהם עשו עשרים ושתיים שנה לפני זה. הגמרא [ברכות ה:] מספרת, שלרב הונא החמיצו ארבע מאות חביות של יין. עלה לפני ר' יהודה ורבנן להתיעץ איתם על מה הקב"ה עשה לו כך. אמרו לו, עליך לפשפש במעשיך. אמר להם, וכי חשוד אני בעיניכם לעשות דבר שאינו הגון. אמרו לו, וכי חשוד הקב"ה בעיניך לעשות דין בלא משפט. אמר רב הונא לחכמים, אם יש מישהו ששמע עלי דבר שעשיתי לא טוב, שיגיד. אמרו לו, שמענו עליך שאינך משלם לארסים את החלק המגיע לו. אמר להם, הלא הארסים הזה גונב ממני הרבה יותר ממה שמגיע לו, ואיני צריך לתת לו כלום. אמרו לו, הארסים יקבל עונשו על שגנב לך, אבל אתה, לפי דרגתך בתורה ובצדקות, עליך לעמוד בדיבורך, ולשלם לו כפי שאמרת לו, אע"פ שמצד הדין אתה פטור. אמר להם, מקבל אני על עצמי לתת לו. יש שאמרו שנעשה גם ונהפכו חביות החומץ חזרה ליין, ויש שאמרו, שמחיר החומץ עלה והגיע למחיר היין. אף כאן אנו למדים, כי כשבאה לאדם איזו צרה, ייסורין, הפסד ממון וכל כיוצא בזה, זה סימן שעליו לפשפש במעשיו ולתקן דרכיו. המאמין יודע שאין לתלות את הפסדיו ומכאוביו בסיבות הנראות לעין, אלא אין אדם נוקף אצבע מלמטה, עד שמכריזין עליה קודם לכן מלמעלה. ובמקום לחקור ולדרוש מי אשם בהפסדיו, יתבונן בחדרי נפשו וישוב אל ה' ורפא לו.

"ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק האלוקים מצא את עוון עבדיך הננו עבדים לאדוני" (מ"ד - ט"ו)

מה פירוש המילה הצטדקות. מסביר בספר "מנוחה ושמחה", יהודה אמר ליוסף, אנחנו לא גונבים ואנחנו לא יכולים להביא עידי אופי שיעידו על יושרנו. אך "מה נאמר", האמת שהגביע נמצא באמתחתינו, וזאת עובדה. "מה נדבר" לשון קשה, יכול הייתי לומר שאתה הוא ששמת את הגביע, אך איני יכול לומר זאת, כי הרי אין לך דבר נגדנו ולמה שתעשה את זה, ומכיוון שאנחנו לא לקחנו ואתה לא שמת, מכאן שהקב"ה כועס עלינו בגלל עוון אחר שיש בנו. "ומה נצטדק", וכי נוכל לומר שהוא אינו צודק? לכן וודאי שאנו החוטאים. ומכיוון שאנו החוטאים "האלוקים מצא את עוון עבדיך", איזה חטא, חטא אחר, לא עוון הגניבה הזאת, ולכן "הננו עבדים לאדוני" - כולנו עבדים "גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו". אומר יוסף [י"ז] "חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם". יוסף עונה להם, אתם אומרים שההשגחה היא זאת שהתערבה כאן, לכן אני ממשיך ואומר שההשגחה היא ששמה בפי את

לקבלת הגליון בדואר אלקטרוני יש

לשלוח בקשה לכתובת

mideshenb@gmail.com

מדשן ביתך

גליון
מס' 549

פנינים ורעיונות נפלאים לחנוכה
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

חנוכה
תשפ"ו

מבאר מרן ראש הישיבה רבי אהרן לייב שטיינמן בספרו "ימלא פי תהלתך", מה שקבעו לומר על הניסים בברכת מודים לאחר שמזכירים את החסדים והניסים שבכל יום עמנו, כי באמת צריך להיות מלא התפעלות מהחסד שהקב"ה עושה בכל יום, אז כבר אפשר יותר לבוא להתבוננות בחסד שעשה עם החשמונאים, דע"י שבאים למחשבה אפשר כבר יותר לחשוב גם על החסדים האלה, ואליבא דאמת החסדים שבכל יום צריכים לעורר יותר כיון שהאדם יותר מכיר בהם ומביאו להשגה בגדלות ה', ותכלית האדם להללו ולשבחו ולספר הודו, רק עצריכים לשים לב כיון שגם על הניסים התדירים לא מתבוננים להודות כראוי.

ודבריו הם דברי הרמב"ן בפרשת בא "מן הניסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בניסים הנסתרים, ואף בנס חנוכה ביארו המפרשים שהנס הנסתר היה שנרות המנורה דלקו שמונה ימים, למדנו על כל הניסים שנעשו לבני החשמונאים בניצחונם על היוונים.

המחשה יפה לעניין הפרסום שיש בנס הנסתר של פך השמן הובאה במוסף שבת קודש ב"יתד נאמן" במדור "מעשה למעשה" ונביא את הדברים ככתבם וכלשונם:

מעשה:

חורף... גשם... השעה אחר חצות, הקור חודר לעצמות. יצאנו מבית המדרש לתוך חושך הלילה, ובליבנו יוקדת אש התורה בתום סדר שלישי ארוך ומייגע, ולא פחות מכך... משמח. מצטופפים במטריה, מכורבלים במעילים, צועדים אנו בין בצעי המים. בין רעם לברק נוסף, פונה אלי מאיר החברותא, ומראה לי בידו אל עבר מנורת הרחוב הרחוקה: הבט, אליעזר! שם, ליד הפנס, איזה גשם חזק יורד שם!

מאיר! עניתי לו, זה לא רק שם, זה גם כאן. אלא שכאן חשוך ושם מואר...

למעשה:

"מן הניסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בניסים הנסתרים... שכל דברינו ומקרנו כולם ניסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם" [רמב"ן הנודע סו"פ בא]. מידי פעם הקב"ה שולח לנו אלומת אור כדי שנראה מי מנהיג את העולם, ומזה נבין שזה לא רק שם אלא שכאן חשוך ושם מואר... חנוכה לא ללמד על עצמה יצאה - אלא ללמד על כלל ניסנו!

ועל המלחמות

בימי החנוכה אנו מוסיפים בתפילה ובברכת המזון, את תפילת "ועל הניסים". בתפילה זו אנו מודים על הניסים שאירעו לאבותינו בימים ההם, אחד מהדברים שאנו מודים זה "ועל המלחמות".

חנוכה

'חנוכה' נקרא על שם שחנו ונחו בכ"ה בכסלו מהמלחמה, חנו-כ"ה. ויש להבין מדוע נקבע השם דווקא על החנייה והמנוחה, ולא על שם הניצחון והגבורה?

אומר רבי יוסף שלום אלישיב, ניצחון יכול להיות מטרה בפני עצמה, ויכול להיות גם רק אמצעי, יש לוחמים ומצביאים שמטרת ניצחונם היא להראות לעולם את כוחם וגבורתם, להגדיל את כבודם, ולהגביר את הפחד מהם, אבל יש לוחמים שניצחונם הוא רק אמצעי, כגון שקיים אויב מאיים המחבל ומזיק, וכובש ושובה שבויים, כשלוחמים עמו ומנצחים, הרי הניצחון אינו מטרה אלא אמצעי, להגיע למטרה לחיים שקטים, ולא לחיות בצל הפחד מהאויב.

התורה מלמדת אותנו כיצד צריכה להראות מלחמה וניצחון אצל יהודים, שלמה המלך אומר במשלי [כ"ד - י"ז] 'בנפול אויבך אל תשמח', יהודי אינו צריך להתבלט על פני עמים אחרים. יהודי אינו צריך להראות עליונות וגבורה על האויב, הוא אינו חי על חרבו, העם היהודי מאז ומתמיד אינו עוסק במלחמות, גם אם יצא בעל כרחו למלחמה וניצח הוא לא הרגיש 'עכשיו אני שווה יותר', כי הניצחון אינה מטרה, הוא רק אמצעי להגיע למטרה שאוכל לחיות בשקט ולעבוד את השם.

וכך היה בניצחון החשמונאים על היוונים, היהודים ראו את עיקר ניצחונם בכך שמעתה יוכלו שוב לעבוד בבית המקדש, להקריב קרבנות, לראות את הניסים שנעשו בבית המקדש, ללמוד תורה באין מפריע, ולקיים את כל המצוות ללא יוונים ומתיוונים המכלים, מזיקים ומשחיתים את העם מבחוץ ומבפנים.

לכן מתאים השם חנו-כה לימים אלו, כדי שנוכח שאיננו מצפים לניצחון בשביל לגבור על האויב, אנו רוצים לעבוד את השם בשקט, לאחר הניצחון, וזה מה שקיבלנו, חנו בכ"ה, ועל ידי כך יוכלו לעבוד את השם.

פנינים ורעיונות לפי סדר על הניסים

על הנסים ועל התשועות

אנו אומרים בכל יום מימי החנוכה "על הניסים" ומודים על הניסים שנעשו לאבותינו בימי החשמונאים. ולכאורה, קשה לאדם להרגיש מה שהיה לפני כ"כ הרבה שנים, ואע"פ שאומרים על הניסים וכו', קשה להתפעל מזה. וכן מה ששנינו בפסחים [קט"ז] חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, באמת צריך להרגיש כך אבל איך אפשר להרגיש ממש כאילו שיצא ממצרים.

צריך להבין. א. מה היא ההודאה לה' על זה שנתן לנו מלחמה עם היוונים?
ב. היה יותר מתאים להודות "ועל הניצחונות"?
הביאור הפשוט במה שאנחנו מודים על המלחמה בעצמה, משום שכל
התהליך של המלחמה היתה בצורה ניסית, מעל הטבע, וא"כ גם על עצם
המלחמה שראו שם את כל הניסים אנחנו מודים, כמו שמודים על הניסים
ועל הנפלאות וכו'.

ה"חתם סופר" בדרשות [חלק א' - עמוד ס"ו] כתב לבאר עפ"י הכתוב בתהילים
[ק"ה - כ"א] "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה", וביאור הפסוק, הקב"ה הוא
טוב ומטיב לכל, אלא שאם יש מצב שלא מגיע לאדם ההטבה מפני מעשיו,
אז מביא עליו הקב"ה ייסורים רח"ל כדי שיחזור בתשובה ויתכפר לו
עוונותיו ואז יזכה להטבה של הקב"ה, ונמצא אם כן, שיש להודות על עצם
העינוי כי זה גופא סיבת הישועה, וכמו שגלות מצרים היתה הסיבה לזיכור
עם ישראל לפני קבלת התורה והכניסה לארץ ישראל ובנין בית הראשון, וכן
גלות יוון היתה הסיבה לבנין בית שני, כך הגלות המרה והארוכה שאנו
נמצאים כבר כמעט אלפיים שנה, זאת הסיבה להטבה הגדולה ולהראנו
נפלאות שנוכח בקרוב בעז"ה. וזה הביאור במה שמודים על המלחמות
עצמם, כי על ידי שהיוונים באו ונלחמו זה גרם לזכך את עם ישראל ושיחזרו
בתשובה, ועל ידי כך זכינו להמשך קיום בית שני עוד כמאתיים שנה.

הרב מפוניבז' זצ"ל תירץ: עיקר מלחמת היוונים לא הייתה מלחמה גשמית,
אלא בעיקר הייתה מלחמה נגד הרוחניות, ומלחמה זו אנו נלחמים עד היום,
ולכן אנחנו לא יכולים לומר "ועל הניצחונות". עיקר ההודאה אנו מודים
לקב"ה "ועל המלחמות", שלמרות שלא ניצחנו, ועד היום עדיין אנו נמצאים
בשדה הקרב במלחמה על הרוחניות, וממשיכים להילחם כל אחד
בניסיונותיו שלו, ולא חלילה מתייאשים.
האדמו"ר ה"אמרי אמת" תירץ, ללמדנו שבמלחמה על רוחניות עושים יום
טוב על עצם ה"מלחמה", ולא על הניצחון המגיע מן השמים.

"בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול"

המילים הפותחות את "על הניסים הם: בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול
חשמונאי ובניו. מדייק המשגיח **רבי יחזקאל לוינשטיין** זצ"ל, לא כתוב
שמתתיהו ובניו ניצחו במלחמה, כי הם לא ניצחו. מתתיהו ובניו לא תרמו
שום דבר לניצחון מבחינה 'צבאית', הקב"ה - ורק הקב"ה גור שעם ישראל
יניצחו במלחמה, היונים היו רבים ביותר, כמבואר בתרגום שיר השירים [ד' -
ד], שצבא יון מנה מיליוני חיילים. והחיילים הללו היו עזים ומלומדי מלחמה.
החשמונאים, לעומת זאת, היו קומץ של אנשים, שעסקו בתורה, ולחלוטין
לא באימוני מלחמה. לא גבורתם ולא כוחם הושיעו אותם, אלא רק השי"ת.
וכל זה למה, משום שיצאו להילחם במסירות נפש, משום שמסרו נפשם על
התורה. ולכן מתייחס הניצחון אליהם, וזה הדגש במילים: "בימי מתתיהו בן
יוחנן..." ארע נס הניצחון הגדול. בימיו, אבל לא ע"י כוחו וגבורתו.

להשכיחם תורתך

כתוב במדרש שגזרו על שבת, מילה וחודש. וצריך לבאר למה דווקא מצוות
אלו? מבאר **רבי צבי הירש הלוי הורביץ** רבה של פרנקפורט, יש שלוש סיבות
למה אדם לא רוצה לשמור את התורה, א. אין בורא עולם, ב. אין השגחה
פרטית, ג. הוא סתם בעל תאוה. גזירות היוונים היו כנגד מצוות המפריכות
את שלוש הטענות הללו, א. גזרו על השבת שזה מעיד על הבורא עולם, ב.
גזרו על החודש שזה מעיד על השגחה פרטית [המורה על התחדשות
הבריאה בכל יום ובכל עת] ג. גזרו על מילה נגד התאוה, וכל זה גזרו זאת כדי
שלא ישמרו את התורה.

להשכיחם תורתך

אחד מתלמידיו החשובים של **מורן הגראי"ל שטיינמן** זצ"ל רשם מה ששמע
מכלי ראשון ממרן בענין החנוכה, והבאנו את המעשה כלשון הכותב בלי
שינויים:

בסיום הלויית **רבי מרדכי שלמה ברמן** זצ"ל [בחנוכה] פגש רבינו זצ"ל את
תלמידו הותיק והחביב **רבי מנחם גרוסברד** זצ"ל בן הגאון **רבי שרגא** זצ"ל
שבא מירושלים להשתתף בהלויית מורו ורבו זצ"ל. קידמו רבינו בברכת
שלום ושאלו בחיך: "באת לאכול פונטשקעס - סופגניות אצל הבן שלך
בבני ברק?". והוסיף מיד ואמר: "אתה לא חשוד בכגון דא, אבל רק נעשה
היום 'מנהג המדינה'..." והחל רבינו לתנות בפניו את צערו הגדול והעמוק על
שינוי הערכין שמתחולל ביחס למעלתן וקדושתן של יומין דחנוכה, והדרך
לנצל אותן היטב.

"חנוכה הוא כידוע על הניצחון נגד היוונים שרצו להשכיחם תורתך, ואם כן
הם ימים מסוגלים מאוד להתעלות בתורה. נעשה בחנוכה 'א' גנצע
פארערייע' - חופשה מלאה - נסיעות הלך וחזור, כל אחד נוסע לאבא שלו
ולשווער שלו לאכול לאטקעס, ואח"כ ההורים נוסעים לבנים שלהם לאכול
אצלם לאטקעס, ובמקום שיהיו ימים של חיזוק בתורה, הם נעשים ימים של
'סופגניות ולביבות' [- פונטשקעס ולאטקעס]. אוכלים ושותים, שרים
ורוקדים [- און מעסט און מ'טרינק, מ'זינגט און מ'שפרינגט].

"אתה יודע מי יודע הכי טוב את גודל מעלתן וקדושתן של ימי החנוכה?! -
היצר הרע!!! הוא יודע הכי טוב כמה אפשר להתעלות בחנוכה, ולכן הוא
משקיע הרבה עבודה כדי שאנשים יתבטלו בימים אלו. לא רק שלא לומדים
לכל הפחות כמו ימים רגילים בשנה, אלא עוד עושים מסיבות ופארעייע
ומבזבזים את הזמן שעות רבות". (הקדמת הקו' מוקנים אתבונן חנוכה תשע"ח)

ולהעבירם מחוקי רצונך

אנו אומרים ב"על הניסים" שמטרת גזירות היוונים "להעבירם מחוקי רצונך",
מה הפירוש חוקי רצונך, היוונים גזרו על החוקים של עם ישראל, שבת חודש
וברית מילה, מדוע כולם נקראו חוקים, משום שבכולם מוזכר הלשון "חוק",
בראש חודש נאמר [תהילים פ"א] "בכסה ליום חגנו כי חק הוא לישראל" ודרשו
חז"ל על המילה בכסה שהוא חג שהלבנה מתכסית בו, וכן בתפילת המוסף,
אנו אומרים: "וחקי ראשי חדשים להם קבעת" ובברכת הלבנה אומרים "חוק

וזמן נתן להם; בברית המילה, כתוב בזה"ק "שם שם לו חק" זה מילה, וכן
אנו אומרים: "אשר קדש ידיד מבטן וחוק בשאר שם"; על מצות השבת
שקיבלנו עוד במרה, נאמר [שמות ט"ו - כ"ה] ש' ש' ש' לו חק ומשפט.
ולמה דווקא מצוות אלו רצו לבטל? כתוב בספר שם משמאל כי מילה זה
אות בגוף בין עם ישראל לרבונו של עולם, ובשבת כתוב "אות היא לעולם
ביני ובין בני ישראל", זה מקשר בין בני ישראל להקב"ה, קידוש החודש זה
מראה שבני ישראל שולטים על הבריאה.

ויש שנתנו טעם לפי"ז מדוע מנהג העולם לאחל זה לזה חנוכה שמח, הרי לא
כתוב שמחה בחנוכה, אלא שמח הוא ראשי תיבות שבת מילה חודש.

ביאור נוסף מדוע נלחמו היוונים דווקא בחוקים. כידוע חוק הוא דבר שאין לו
טעם, כמו שכתב הרמב"ן [ויקרא י"ט - י"ט] "... חוקים אלו גזרות מלך שאין טעם
לדבר, ואומות העולם נלחמו בישראל דווקא בחוקים, כמו שכתב רש"י
[במדבר י"ט - ב'] וז"ל: לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה
המצוה הזאת [מצות פרה אדומה דכתיב בה "זאת חוקת התורה"] ומה טעם
יש בה, לפיכך כתב בה חוקה גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה,
וכן כתב הרמב"ם [הלכות מעילה פ"ח ה"ח] וז"ל: והחוקים הן המצוות שאין טעמן
ידוע, אמרו חכמים חוקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן, ויצרו של
אדם נוקפו בהן ואומות העולם משיבין עליהן, כגון איסור בשר חזיר ובשר
בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר המשתלח, עכ"ל. והיינו שהמצוות
שהיו האומות מבזים היו החוקים שאין בהם טעם ידוע מראש, והיו מונים
את ישראל ואומרים "מה טעם יש בה".

כותב בספר "ירח למועדים", הטעם שהתנגדו היוונים לחוקי התורה, היה
מכוח ליצנותם לזלזל במצוות שאין טעמם מובן לנו. מאחר שבאו היוונים
הזדים בכח הליצנות לבזות את מצוות התורה, תפסו לבזות את החוקים
בפרט, כי אין בהם טעם ידוע. וזה מה שאנו אומרים "להעבירם מחוקי רצונך".
ולפי"ז מובן מה שאומרים "וזדים ביד עוסקי תורתך", ידועה השאלה
בשלמא מה שאומרים "גיבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים" הרי זה נס
שחלשים ומעטים מנצחים רבים וגיבורים מהם, אבל מה הנס בזה שהזדים
נוצחו ע"י עוסקי תורתך? אלא, כיוון שזו היתה עצם המלחמה של היוונים
נגד עם ישראל ותורתו, להתלוצץ על חוקי התורה, א"כ הניצחון הוא שהזדים
שנלחמו בחוקי התורה נוצחו בידי העוסקים בתורה.

רבי ברוך מרדכי אורחי זצ"ל, ראש ישיבת 'עטרת ישראל' מבאר, מנוסח זה
למדנו מהו תוכן הפנימי של מצוות השם יתברך, וכיצד צריכה להיות
עשייתן וקיומן. ועוד למדנו, מה היתה מוזימתם הארסית של היוונים
וגרורותיהם כדי להרוס את אושיותיהם של ישראל.
תורה ומצוות יש לקיים ולשמור אך ורק מתוך הכרה ברורה שזהו רצון ה'
יתברך, כי כך גזרה חכמתו, אמנם יש חיוב להעמיק בהבנת התורה כפי
ששכלנו יכול להשיג, אך זהו בתחום הלכות תלמוד תורה, מצוות "ודברת
בם", "ושננתם", "והגית". חייב האדם לנצל את כל כוחו וכל יכולתו
המחשבתית, כדי לחדור, להבין ולהשכיל, את התורה ומצוותיה, לפי כללי
המסורה והמידות שהתורה נדרשת בהן, אולם כל זאת - בחלק הלימוד,
ואילו בהלכות קיום התורה ומצוותיה יש רק דבר מחייב אחד: רצונו יתברך!

ביאור נוסף מדוע נלחמו היוונים דווקא במצוות זו של קידוש החודש. אומר רבי
יאיר ישראל זצ"ל: עם ישראל נמשל לירח ועם ישראל אף מונה את חדשיו
ושנותיו לפי הירח. לכאורה, מסתבר יותר לספור לפי השמש. לשמש יש
מחזור שנתי של 365 ימים, והירח הוא בעל מחזור שנתי של 354 ימים.
ומאחר ובכל שנה חסרים 11 יום, אחת לכמה שנים מעברים את השנה ע"י
הוספת חודש ע"פ חשבון ידוע מראש. לשם מה יש צורך בכל זה, הלא פשוט
יותר לספור לפי השמש?!

אבל עם ישראל נמשל לירח ואף דומה לירח, וכמה וכמה דוגמאות יש
למקבילות בין ישראל לירח, ראשית, הירח מיום חידושו ועד שנראה
במלואו, עוברים ט"ו יום, מוצב זה עד שהוא נעלם - עוברים עוד ט"ו יום.
מאברהם אבינו, אבי האומה היהודית, יש ט"ו דורות עד שלמה המלך. אז
עם ישראל הגיע לשיאו, דוד המלך היה הדור הי"ד מאז אברהם אבינו,
ושלמה המלך הוא הדור הט"ו. הוא גם נקרא "סיהרא בשלמותא" - הירח
בשלמותו, בימיו היתה פריחה שלא היתה כדוגמתו: שלמה המלך בנה את
בית המקדש, היתה השראת השכינה בעם. הכסף כלל לא היה נחשב בימי
שלמה. כל עם ישראל הגיע לדרגות הכי גבוהות מאז ומעולם, גם ברוחניות
וגם בגשמיות.

מימי שלמה המלך היו ט"ו דורות שבהם התמעטה המלכות, עד לדור
החורבן.
בהיסטוריה העולמית כל אומה שהיתה נתונה לכיבוש, נעלמה ממפת
ההיסטוריה. כך למשל, הספרדים שהגיעו לאמריקה ומצאו בה שבטים
מפותחים, לאחר שכבשו את המקום, הרגו בהם והיגלו רבים מהם, עד שלא
נשאר מהשבטים המקומיים דבר מלבד עתיקות....
מה נשאר מהיוונים? מה נשאר מהרומאים? מה נשאר מהמצרים העתיקים?
כל המעצמות נעלמו לאחר שיד הכובש הגיע אליהם!
היחידים שנשארים לאורך כל הדורות, מתוך אמונה שהמצב ישתנה בעתיד,
וכשיבוא המשיח נשוב להיות כפי שהיינו - הם עם ישראל!

וסמל לכך: עם ישראל נמשל לירח. כל חודש נעלם הירח, אך לאחר מכן שוב חוזר, וכפי שאומרים בעת קידוש הלבנה: "עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה". כמו שהירח מתחדש, כך עם ישראל צפוי להתחדש.

וזה לא ייאמן כי יסופר! עם שגלה מארצו, ואיבד את הטובים שבבניו, בזמן חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, ולאחר אלפיים שנה הוא עדיין חי וקיים, ובליבו יוקדת האמונה של ההתחדשות! זה מלמד ומוכיח כי לעם הזה יש הבטחה אלוהית, והוא לא עם ככל העמים!

ואתה ברחמיך הרבים

מדוע צריך להוסיף בהודאה על הנס, שהקב"ה הציל אותנו ברחמי הרבים. מתוך רבי חיים קניבסקי, ע"פ מה שכתב ה"בית יוסף" [או"ח סימן ר"ט] לבאר את נוסח ברכת 'הגומל לחייבים טובות', מהו הלשון 'לחייבים', וביאר, שאף על פי שאין אנו ראויים לזה, בכל זאת הוא גמל עמנו טובות, וההודאה יותר גדולה כשמדגישים שהביאו לנו את ההצלה אף שאין אנו ראויים לזה. לכן מוסיפים בהודאה על נס חנוכה, ואתה ברחמיך הרבים, שאע"פ שלא היינו ראויים לנס, אבל ברחמי הרבים הציל אותנו, וזה מדיני ההודאה להוסיף זאת.

עמדת להם בעת צרתם

כתוב בגמרא [חולין קל"ט:] המן מן התורה מניין? [בראשית ג' - י"א] המן העץ, אסתר מן התורה מניין? [דברים ל"א - י"ח] "ואנכי הסתר אסתיר", מרדכי מן התורה מניין דכתיב [שמות ל"ג] מר דרור ומתרגמין מירא דכיא. שואל רבי שלמה קלוגר [יריעות שלמה, ביאור על הנסים] למה לא שאלו חנוכה מן התורה מניין? ומתוך, חז"ל אומרים [בר"ה - ה'] - אמר רבי יוחנן תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הדא הוא דכתיב [שמות י"ד - כ"ז]: וישב הים לאיתנו, אל תקרי 'לאיתנו' אלא לתנאו שהתנה עמו. אמר רבי ירמיה בן אלעזר: לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית, הדא הוא דכתיב [ישעיה מ"ה י"ב]: אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי.

צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל.

צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, שנאמר [דברים ל"ב - א]: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, שנאמר [יהושע י' - י"ב]: שמש בגבעון דום.

צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו, שנאמר [מלכים א' - י"ז, ו]: והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו'.

צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה.

צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל.

צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, שנאמר [יחזקאל א', א]: נפתחו השמים וגו'.

צויתי את הדג שיקיא את יונה, שנאמר [יונה ב' - א]: ויאמר ה' לדג ויקא את יונה.

ומהו נס שאינו טבעי?! חנוכה! - לא נאמר "אנטיוכס מן התורה מניין", לא נאמר "מתתיהו מן התורה מניין" וגם לא נאמר 'יהודית מן התורה מניין' - משום שזה לא נכתב בתורה! זה לא הותנה בששת ימי בראשית - זה מה שנקרא 'נס שלמעלה מגדר הטבע' - זוהי המעלה הגדולה שיש לחנוכה!

ומדוע באמת נס חנוכה לא מרומז בתורה כמו הנס של פורים? כותב רבי שלמה קלוגר - דנס מרדכי ואסתר נקבע מששת ימי בראשית, היינו שנקבע אז זמן לנס זה שיפול המן ויתגדל מרדכי, וכיון שהתנה הקב"ה תנאי זה מתחלה ראוי להיות מרומז נס זה בתורה, שהרי בתורה ברא הקב"ה עולמו כידוע, ואם כן כל התנאים שהתנה עם העולם מרומז בתורה, אבל חנוכה הוא ענין נס חדש ממש שלא הותנה עליו מתחלה בתנאי כלל והוא נס חדש גם למעלה, ולכך כיון שלא הותנה עליו מתחלה אין בו שייכות להיות נרמזים בתורה.

וטעם הדבר בזה, מדוע נס חנוכה לא הותנה באמת מבראשית הבריאה? משום דכל הגזירות הקשות העומדים על ישראל, הוי גזירות על הגופים וזה אין שייך לבחירת האדם לכך קבע גאולתן מתחלה, אבל בחנוכה דהוי רק גזירות נפשות ולהעבירם על דתם וכמו שכתב ה"י [או"ח סי' תר"ע בשם הלבוש וע"ש] ואם כן בזה, כיון דהבחירה חופשית, ואולי לא ירצו ישראל למסור נפשם על כך ולא יהיו ראויים לנס, ואם היה קובע מתחלה זמן לכך היו כמוכרחים ולא היו בעלי בחירה בזה, ולכך כדי שיהיו בעלי בחירה לא קבע הקב"ה בזה זמן כלל מתחלה, ואחר כך שמסרו נפשם על קדושת השם זכו לנס מחדש.

לפי רעיון זה מבאר רבי שלמה קלוגר נקודה הטעונה ביאור ב"על הניסים". בחנוכה הנוסח הוא "ואתה ברחמך הרבים עמדת להם בעת צרתם", ואילו בפורים הנוסח הוא "ואתה ברחמך הרבים הפרת את עצתו וכו', משמע שבחנוכה הקב"ה עמד ועזר רק בעת צרתם, אבל בפורים לא מוזכר בעת צרתם, מבאר רבי שלמה קלוגר, בכל הנסים עמד להם הוא יתברך קודם עת צרתם תכף בעשת ימי בראשית, רק שיצא מכח אל הפועל בזמנו, אך בימי חנוכה עמד להם הוא יתברך בעת צרתם ממש, וזה שכתבו אנשי כנסת הגדולה במתק לשונם: בימי מתתיהו וכו' מחמת שעמדה עליהם מלכות יון הרשעה להשכיחם תורתך ולהעבירם על חוקי רצונך והוי נוגע רק לעסק התורה וזה תלוי בבחירת האדם, לכך ואתה ברחמך הרבים עמדת להם בעת צרתם, בעת צרתם דווקא ולא מקודם, וזה שסיימו ולך עשית שם גדול וכו' ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה, רצונו לומר, דכל הישועה לא נעשה רק כהיום הזה ממש לאפוקי נסים הקודמים שנעשים קודם רק שיצאו מכח אל הפועל בזמנו, אבל בזה כל המעשה לא נעשה רק בהיום הזה.

והנה, הגמרא במגילה [י"א:] אומרת, "לא מאסתים" בימי כשדים שהעמדת להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, "ולא געלתים" בימי יוונים שהעמדת להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כה"ג, "לכלותם" בימי המן שהעמדת להם מרדכי ואסתר. שואל רבי אהרן לייב שטיינמן זצ"ל [הופיע בידר השבוע בגיליון האבל תוך ימי השבעה לפטירת מרן זצ"ל] איך אפשר לומר "העמדת להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו" הרי היה זה מסירות נפש מצד בני חשמונאי, א"כ מה זה נקרא "העמדת להם", הקב"ה העמיד?, הם העמידו את עצמם ומסרו נפש, מתרץ רבי אהרן לייב זצ"ל, כתוב בגמרא ביומא [ל"ה:] ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור, וכי אנשים אלו שהקב"ה שותל אותם בכל דור אין להם בחירה, אלא הכוונה היא שיש אנשים שהקב"ה שותל בכל דור ובאותו הזמן יש להם שתי אפשרויות – או שהם עומדים בניסיון והם הופכים להיות חנניה מישאל ועזריה או שלא, ולחנניה מישאל ועזריה היה ניסיון עצום, כי לא היה שם עבודה זרה ממש, והיה להם מורה היתר לא למסור נפש, אלא שלמדו ק"ו מהצפרדעים שנכנסו לתנורים אפילו שלא חייבים במצוות ולא מצווים על מסירות נפש, ק"ו הם שמצווים למסור את הנפש. וכשהם החליטו למסור נפש, הקב"ה עזר להם.

וזה הביאור ב"העמדת להם", שהם קיבלו כח משמים שאם יגיעו למסירות נפש הם יצילו את כלל ישראל, וכשהקב"ה שותל בכל דור הכוונה היא גם שבכל דור הקב"ה שותל אנשים שאם הם יבחרו למסור נפש הם יצילו את כלל ישראל, וכך זה אצל מרדכי ואסתר וכך זה בימי מתתיהו, נתנו להם אפשרות או להיות חשמונאים שהפכו את חנוכה לדבר ששינה את כלל ישראל או להישכח בתהום הנשיה.

נקמת את נקמתם

לשון זו צריכה ביאור, מהי אותה נקמה שטבעו חכמים בלשונם בנוסח "על הניסים". כידוע נר חנוכה הוא מצות נר איש וביתו, החובה היא על האדם להדליק בביתו, אדם שאין לו בית פטור מנר חנוכה. ולכאורה קשה, הרי נס פך השמן התרחש בבית המקדש, ואם כן מדוע צונו חכמים להדליק את הנר בכל בית, ולא קבעו את המצוה רק בבתי מדרשות שהם בית המקדש מעט? למד מוכך רבי צבי גרינהויז, שכל בית יהודי הוא בבחינת בית המקדש! ולכן ציוו חז"ל להדליק את הנרות בכל בית, לזכר הנס שהיה בבית המקדש! ומי שידע שביתו דומה לבית המקדש, יתנהג בו כפי שמתנהגים בבית המקדש, על כל מה שכרוך בכך.

לפי זה ביאר רבי יצחק זילברשטיין את הנוסח בעל הניסים 'נקמת את נקמתם'. יש נקמה קטנה, והיא, שכאשר אדם פועל דבר מה נגד חברו, משיב לו הצד שכנגד באותה מטבע. אבל יש גם מה שנקרא 'מנה אחת אפיים', שכאשר עשית לי כך וכך, אני מחזיר לך במנה גדושה, הרבה יותר ממה שפעלת נגדי. וזה מה שקרה בחנוכה. שכן אם היוונים ביקשו להשביט את בית המקדש, הרי במקום זה הם קיבלו ריבואי ריבואות של בתי מקדש נוספים, בדמותם של בתי ישראל.

מסרת גיבורים ביד חלשים

שואל רבי לוי יצחק מברדיטשוב, מדוע מכונים בניו של מתתיהו חלשים? והלא התפרסמו עד מאוד במעשי גבורותם המופלאות? אלא, שהחשמונאים בצדקתם הרבה לא סמכו על כוחם כלל, אלא, בטחו בה' ובחסדיו הרבים והאמינו כי ברצונו ימסור בידם את ממלכת יוון האדירה. וזו כוונת התפילה: 'מסרת גיבורים' היוונים - הבוטחים בכוחם, 'ביד חלשים' החשמונאים, שאינם בוטחים בכוחם אלא רק בה'.

מסרת... טמאים ביד טהורים וזדים ביד עוסקי תורתך

"מסרת גיבורים ביד חלשים... וטמאים ביד טהורים", בשלמא 'גיבורים ביד חלשים' – זהו נס, 'רבים ביד מעטים', נס, אבל 'טמאים ביד טהורים' מה החידוש, אילו היו הכוחות שווים, מדוע שלא יצחו הטובים. במה רב כוחם של הטמאים מכוחם של הטהורים, מתרץ רבי יוסף חיים זוננפלד, אמרו חז"ל, שעשרה ניסים נעשו לו לפנחס באותו יום, ואחד מהם, שזמרי וכזבי לא מתו מיד, אלא פרפרו, כדי לא לטמא את פנחס הכהן, ורק אחרי שהשליכם, מתו. לפי דברי חז"ל אלו תירץ רבי יוסף חיים זוננפלד תירוץ נפלא, כמו שמצאנו בפנחס, כשלקח את הרומח בידו ומסר נפשו על קדושת

ה', אמרו חז"ל שאחד הניסים שנעשו לו שלא מתו מיד ורק אחרי שהשליכם מתו כדי שלא יטמא, גם כאן בחנוכה היה נס, שהיוונים לא מתו מיד ביד היחשמונאים. וזה הפירוש "וטמאים", אע"פ שנהרגו וטמאים, בכל זאת "ביד טהורים", שהטהורים לא נטמאו.

רבי יעקב גלינסקי מתרץ בספרו **והגדת ע"פ דברי הרא"ש** [ירוש בבא מציעא] שמבאר את מאמר הגמ' "כל דאלים גבר", שואל הרא"ש היתכן כדבר הזה שהתורה נתן בעלות לאדם על חפץ רק משום שהוא יותר אלים וחזק? מבאר הרא"ש, "מי שהדין עמו מוסר נפשו להעמיד את שלו בידו יותר ממה שמוסר האחר נפשו לגזול". ודבריו צריכים ביאור, האם לא מדובר שהאחד חלש והשני גיבור, ולכאורה בודאי הגיבור ינצח. אלא רואים שאפילו החלש אם הוא מוסר נפשו, יגבר על גיבור רפה רוח.

ועוד אמרו חז"ל [סוכה נ"ב] שהיצר הרע מניח אומות העולם ומתגרה בישראל, ובתלמידי חכמים יותר מכולם. כי גדולה שנאת הרע לטוב, וככל שהטוב גדול כך גדולה שנאת הרע אליו. וכעין זה אמרו [פסחים מ"ט:] שגדולה שנאה שישונאים עמי הארץ לתלמידי חכמים יותר משנאה שישונאים עובדי כוכבים את ישראל, ואומרים: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכיהו כחמור הנושך ושובר עצם.

שואל **רבי עקיבא איגר זצ"ל**, הלא הכתוב אומר: "כמים הפנים לפנים", כפי שהמים משקפים בבואת האדם הנשקף בהם, "כן לב האדם לאדם" [משלי כ"ו - י"ט]. כלומר, אותו היחס שאדם מרגיש כלפי חברו, כך החבר מרגיש כלפיו, אם כן, היינו צריכים לשנוא את הגויים כפי שהגויים שונאים אותנו. ועיינו הרואות שהגויים מוכנים להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, והיהודים אינם שונאים אותם כך. והשיב, שבכל יהודי יש איזו נקודת השלמה עם הגוי, ובאותה נקודה הריחו מזדהה עמו ואינו שונאו. אבל בגוי אין אף "פינטעלע איד". והוא שונא אותנו באופן מוחלט ומושלם.

כך אמר גם ה"חפץ חיים" זצ"ל, שבכל מקום בו יהיו יחסי הכוחות בין הדתיים והחילוניים שווים, ינצחו החילוניים. כי בין הדתיים יש פשרניים וסבלניים למחצה לשליש ולרביע, ואילו החילוניים יוקדים במשטמתם. ופעם, התבטא ואמר: אנו נלחמים עבור האמת, ברפיון. והם נלחמים עבור השקר, ובלהט.

וזה היה הנס בחנוכה, לא זו בלבד שמעטים גברו על רבים וחלשים על גיבורים, אלא שהטהורים גברו על הטמאים, שלא כדרך העולם שהטהורים נלחמים ברפיון והטמאים בלהט. אלא הטהורים אזרו עוז ותעצומות ומסרו נפשם למען תורת ישראל ובזכות זה ניצחו, ואם הפסידו הטמאים במערכה, הרי זה נס ופלאי.

"זוידים ביד עוסקי תורתך"

בתפלת על הניסים מזכירים אנו, זוידים ביד עוסקי תורתך, לכאורה מהמטבע שטבעו - עוסקי תורתך, ולא לומדי תורתך - משמע שכח עקירת הזדים נעשה בדווקא ע"י עוסקי תורתך, וצריך להבין מהי המעלה של עוסקי תורתך לעומת מעלתם של לומדי תורתך.

הביאור הוא, מי שלומד פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית הרי נקרא לומד תורה, ויצא ידי חובת ברכת התורה. אבל המהות של עוסקי תורתך, היינו

שכל מהותו וכל פעולותיו ומחשבותיו סובבות הן על התורה, כמו אדם שיש לו עסק כל מחשבותיו סביב עסקיו, כך גם לגבי עוסק בתורה, שכל עסקו הוא אך ורק בתורה.

מסופר על **רבי איסר זלמן מלצר זצוק"ל** בעל "**אבן האזל**", שלאחר שמסר את שיעורו הראשון בישיבת עץ חיים בירושלים, נגש אחד ואמר קדיש דרבנן. והדבר חרה לו, כי איך יתכן לומר קדיש אחר השיעור, הרי אחר השיעור צריך להיות כל אחד שקוע כולו במשא ומתן של הדברים שנאמרו, ואותו אחד הממתין לסיום השיעור כדי לומר קדיש אין ראשו מונח בשיעור, ואין הדיון אם לומר קדיש או לא, אלא עד היכן הוא העסק בשיעור. וכמו בעסקיו למחייתו ופרנסתו שקוע כל כולו בעבודתו בלי הפסק, כך היא עסק התורה בלי הפסק כלל, וא"כ איך יתכן לחשוב בכלל על אמירת קדיש.

וזהו הביאור וזדים ביד עוסקי תורתך, היינו ביד אותם אשר כל מהותם הוא עסק התורה, ואין להם עסק אחר זולתי עסק התורה, אלו אשר אינם מתמצאים כלל בטכסיסי מלחמה, ביד אלה נתן הקב"ה את הניצחון על היוונים.

ולעמך עשית תשועה גדולה

בעל הניסים אנו אומרים 'ולעמך עשית תשועה גדולה', צריך להבין מה התשועה הגדולה שהיתה בחנוכה יותר משאר תשועות, ועוד שהרי בנוסח על הניסים שאומרים בפורים לא מוזכר נוסח זה של 'ועשית תשועה גדולה', מתרץ **רבי חיים קניבסקי**, לומדים מכאן שהתשועה מהגזירה של 'להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך' גדולה היא מהתשועה ממות לחיים שהיה בפורים ולכן רק בנס חנוכה מוזכר תשועה גדולה ולא בפורים.

"והדליקו נרות בחצרות קדשך"

שואל ה"חתם סופר" למה לא הדליקו בהיכל? ומתריך (דרשות חתם סופר ס"ט): באמת הדליקו בחצר המשכן והדלקה זו נעשתה בשיפודין של ברזל. ודבריו מבוססים ע"פ מש"כ בפסיקתא רבתי [ב' - א]: "בשעה שניצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון וכו' נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שיפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות", עיי"ש. ולכאורה ט"ס הוא, וצריך לומר שבעה שיפודין של עץ, ועשו אותה מנורה של עץ, כבגמרא [עבודה זרה מ"ג]. שהחשמונאים עשו מנורה של עץ וכו'... [יעו"ש].

אומר ה"חתם סופר" "ולולי דמסתפינא אמינא גירסת 'שמונה שיפודין של ברזל' נמי אתי שפיר, ומילתא אחריתא היא. מיד אחר שעה בלילה ראשונה, כשהרגישו בנס שבפתילה הדליקו נר אחד בשיפוד של ברזל בחצר המקדש בשמן של חול, לא של זית, כדי לפרסם הנס לרבים, ובליל שני כשראו הנס הדליקו כן ב' שיפודין בחצר בית ה', וכן עד שמונה. ועל זה אמרין 'והדליקו נרות בחצרות קדשך', לא על נרות המנורה שהיה בפנים ההיכל, אלא על השיפודין שבחוץ בחצרות בית ה' נאמר זה".

תירוצו נוסף מתרץ ה"חתם סופר" [שם ס"ז]: בזמן הנס - הדליקו בחצר עד שפינו וטיהרו את ההיכל. ומבסס את דבריו ע"פ מש"כ הרמב"ם [בהלכות ביאת מקדש פרק ט' - הלכה ז'] שפסק: "הדלקת הנרות כשרה בורים, לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן" [ועיי"ש בהשגת הראב"ד]. ולפי

זה, כיון שאז "היה ההיכל מלא גלולים, עד שפינו את ההיכל וטיהרו את בית מקדש, אז לא הדליקו נרות בפנים אלא בחצרות הקודש בעזרה, ומזה נתפרסם הנס שכל ישראל ראו הנרות דולקים ח' ימים רצופים, כי אילו היתה המנורה בהיכל, לא ראו הנס אלא הכהנים, אבל "בחצרות קדשך" נתפרסם הנס, ולפיכך תקנו להדליק בפתחי החצרות".

וזה גם הטעם מדוע נר חנוכה מצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ [שבת כ"א:], כי גם במקדש היתה אז ההדלקה מחוץ להיכל, בפרסום והתגלות הנס לכל ישראל, וכמו שאומרים בנוסח ההודאה: "והדליקו נרות בחצרות קדשך".

רבי יוסף שווארץ ב"ש"ת ויצבור יוסף מתרץ בהקדם מה שיש להקשות קושיה נוספת בנוסח תפילה זו בה נאמר 'ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את ההיכל וטיהרו את מקדשך', והנה לאחר שנלחמו הכהנים ביוונים - הלא היו כולם טמאי מתים, שכן הדין שהיוצא למלחמה נחשב טמא מת, ואם כן עולה השאלה מאלה - היאך נכנסו לבית המקדש לפנות את ההיכל מהחורבן שזרעו בו היוונים, והלא טמאים אסורים להיכנס לעזרה, ואף שטומאה דחוייה בציבור - מכל מקום היינו רק לענין עבודה, ופינוי ההיכל אינה נחשבת עבודה? אמנם קושיה אחת מתורצת בחברתה, שכן בגמרא [שבת כ"א.] אמרו ש'לשנה אחרת קבעום לימי הלל והודאה', ולפיכך יש לומר כי מה שנאמר בתפילה 'ואחר כך באו בניך לדביר ביתך' לא היה זה תיכף לאחר הניצחון, אלא רק לאחר שנטהרו מטומאתם והותרו להיכנס להיכל, ולפיכך יש לומר כי מה שנאמר 'והדליקו נרות בחצרות קדשך' - אין הכוונה לנרות המנורה, אלא לנרות שהדליקו בחנוכה של שנה הבאה - נרות של שמחה והודאה על הנס, כדרך שהיו מרבים באורה בימי שמחת בית השואבה. ...

"והדליקו נרות בחצרות קדשך"

נשאלת השאלה מדוע לא נזכר נס פך השמן בתפילת "על הניסים"? מבאר **רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל**: בתפילת "על הניסים" מדגישים את הנס שארע בימים ההם שה' איכות הכריעה את הכמות: "רבים ביד מעטים, טמאים ביד טהורים" וכו', ובסוד זה טמון גם נס פך השמן הטהור, כאשר כמות קטנה של יום אחד, נעשה בה נס והדליקו ממנה שמונה ימים.

"וקבעו שמונת ימי חנוכה"

יש להקשות מדוע בתפילת על הניסים בחנוכה מסיימים וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו וגו', ובפורים מסיימים תפילת על הניסים בתיבות ותלו אותו ואת בניו על העץ, לכאורה גם בחנוכה יכלו לסיים בהריגת היוונים כמו בפורים, ובפורים יכולים היו לסיים בקביעת ימי הפורים כבחנוכה.

מתרץ **רבי שלמה זלמן אויערבאך**, בכל מקום מראים איך הפר ה' עצת רשעים. בחנוכה שהיתה מלחמה רוחנית לכן כשניצחו אז חלק מהנס היה שקבעו את ימי החנוכה שזה הוספת ימים רוחניים, ולכן בחנוכה מזכירים את זה, שלא רק שלא העבירו מהתורה, עוד נקבע יו"ט חדש והלכות חדשות בתורה ובש"ע, ונעשה עי"ז ריבוי בהתורה עצמה.

משא"כ בפורים שהיתה מלחמה על הגוף, א"כ עיקר הנס זה שנצחו את המן ותלו אותו ואת בניו על העץ, ולכן כך אנו מסיימים את 'על הניסים' של פורים.

פנינים ורעיונות על "הנרות הללו" והפזמון "מעוז

"צור"

הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם

רבי יהודה צדקה זצ"ל היה דורש בלהט הנפש: נרות הקודש שלנו, הם בנינו היקרים. עליהם להיות מקודשים, מקודשים לתורה ולעבודת ה'. 'אין לנו רשות להשתמש בהם' לצרכים שלנו, כגון: לרתום אותם לפרנסת הבית וכדו'. 'אלא לראותם בלבד', לראות אותם עוסקים בתורת ה' לגלות את הניצוץ הקדוש הטמון בהם ולהעלות אותו.

אלא לראותם בלבד

מה יש בלראות נרות חנוכה? מבאר **רבי שמשון רפאל הירש**, מצוות נרות חנוכה קיימת כמעט אלפיים ומאתיים שנה. כשמוסתכלים על נרות חנוכה עלינו לחשוב על כל האומות ושונאי ישראל שרצו להרוג ולאבד את עם ישראל, ומהם לא נשאר זכר, מכל האימפריה הרומית לא נותר זכר, ואנחנו עדיין חיים וקיימים, ומקויימת בנו הבטחתו יתברך כי לא תשכח מפי זרעו.

מספרים שלאחר מלחמת עולם השניה, **רבי אהרן קוטלר זצ"ל** נכנס לחנות ספרים באמריקה וביקש קצות החושן, המוכר חיפש זמן רב ובסוף מצא ספר אחד, ואמר לרבי אהרן "שמור אותו טוב, זה הקצות האחרון באמריקה". זה היה לפני כשישים שנה. וב"ה כיום יש ריבוי תורה בארה"ב כפי שלא היה מעולם.

"להודות ולהלל לשמך הגדול"

אנו אומרים בהנרות הללו 'כדי להודות ולהלל לשמך הגדול', וב'על הניסים' ג"כ כתוב בסוף 'וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול', ומאידך בברכת מודים אומרים 'וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת', ולא אומרים שם שמך הגדול, ויש להבין מה הכוונה ב'שמך הגדול', ומדוע זה לא נאמר בברכת מודים?

מבאר בספר הזיכרון **"גנוי מועדים"** בשם **רבי שלמה הכהן מוילנא** בעל ה"חשק שלמה" שביאר ע"פ הגמ' ביומא [ס"ט:] שדורשת את הפסוק 'ויברך עזרא את ה' האלוקים הגדול, מאי גדול? אמר רב יוסף אמר רב שגדלו בשם המפורש', והיינו שהמילה 'גדול' הכוונה לשם המפורש, ולפי"ז כתב לבאר. הדין הוא שבגבולין אסור להזכיר את השם המפורש, ורק בבית המקדש מותר, וא"כ ב'הנרות הללו' וב'על הניסים' שאנו אומרים זאת על הזמן שהחשמונאים נצחו את היוונים וחזרו לבית המקדש, ששם יכלו להזכיר את השם המפורש, כתוב 'לשמך הגדול', משא"כ בברכת מודים 'וכל החיים'

ששם מדובר גם על היום שאין בית המקדש, כיון שאסור להזכיר את השם המפורש בכל מקום, לכן לא אומרים 'שמך הגדול'.

רוב בניו של המן תלו על העץ

בפיוט 'מעוז צור' אנו אומרים 'רוב בניו וקניניו על העץ תלית'. בגמ' מגילה [דף ט"ו:] יש כמה דעות מה מניין הבנים שהיו להמן, יש דעה שהיה לו שלושים, ויש דעה שהיה לו שבעים, ויש דעה שהיה לו מאתים ושמונה, והנה לפי כל הדעות יש להקשות, מדוע כתוב שרוב בניו על העץ תלית, הרי נתלו רק עשרת בני המן, כמו שמסופר במגילת אסתר.

מתרג' **רבי אריה זאב גורביץ** זצ"ל ראש ישיבת גייטסהד, על פי דברי התוס' בשבת [דף צ"ב. ד"ה אשתכח] שכתבו, שבני המן ניתלו קטועי ראש, יעו"ש, וא"כ אפשר לומר שמה שאומרים 'רוב בניו על העץ תלית', היינו שהם נתלו רוב הגוף ולא כל הגוף, וכך זה יותר ביזיון.

ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים

במשניות אבות [פרק ד' משנה כ"ז] מובא: רבי מאיר אומר: "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. והוא משל לאדם אשר רגיל להסתכל בשטחיות ובחיצוניות של הדברים, בא רבי מאיר ומורה לנו להתבונן בפנימיות הדברים. והביא משל מקנקן מלא יין, שאין טיבו של הקנקן ויפיו מורה על טיב היין. ופירשו בספרים הק', שכמו כן מידת הדין, אשר בראיה השטחית והחיצונית נראית בדרך עונש ונקמה, אמנם בפנימיות מידת הדין, קיימת מידת הרחמים, אלא שמלוּבשֶׁת בקנקן של מידת הדין. וכן מצנינו במידותיו של הקב"ה [שמות ל"ד - ו] "ונקה לא ינקה" ופירש רש"י וז"ל: לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העוון לגמרי, אלא נפרע ממונו מעט מעט. ורבותינו דרשו: מנקה הוא לשבים, ולא ינקה לשאינם שבים. ואם כן במידות אלו מצויות לכאורה 'מידת הדין' שאינה מניחה לנקות את העוון לגמרי. אבל אנו דורשים "אל תסתכל בקנקן" - באותיות ק"ן שבתית "ונקה" ובאותיות ק"ן שבתית "ינקה", וכשלא תסתכל באותיות ק"ן שבתית "ונקה" ישארו האותיות ו', ה'. וכשלא תסתכל באותיות ק"ן שבתית "ינקה" ישארו האותיות י', ה'. ויחדיו יצטרפו לתיבת הוי"ה ברוך הוא, שהוא שמו יתברך המורה על מידת הרחמים, ללמדך שפנימיות מידת הדין - היא בעצמה רחמים...

ועל פירוש נפלא זה של המפרשים, הוסיף **רבי יהודה אסאד** זי"ע פירוש נפלא בפיוט 'מעוז צור'. שנאמר בו 'ומנותר קנקנים - נעשה נס לשושנים', הכוונה - הנס לבני ישראל המכונים 'שושנים' נעשה בשם הרחמים הנותר ממידותיו של הקב"ה "ונקה לא ינקה", אחרי שהוצאו משם האותיות של "קנקן" ונשארו אותיות שמו יתברך, שם הרחמים, מכח זה נעשה לנו נס חנוכה - הפלא ופלא!...

בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים

הפייטן שחיבר את הפזמון מעוז צור חרז בלשונו בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים, ויש להתבונן למה כיוון באמרו "בני בינה".

רבי צבי אלימלך מדינוב, שחיבר את הספר "**בני יששכר**", לא בחר את שם הספר על שם אחד מבני משפחתו, כי אף לא לאחד מהם קראו יששכר, ובכל

זאת בחר לקרא בשם זה משום כיון שהיה מרגיש כל שנה התעלות מיוחדת בחנוכה, ושאל את רבו החוזה **מלובלין**, מדוע הוא מרגיש התעלות כ"כ מיוחדת דווקא בחנוכה, ואמר לו החוזה שאבות אבותיו היו משבט יששכר, והם היו בסנהדרין שקבעו את ימי החנוכה, והוא **רבי צבי אלימלך מדינוב** משורש נשמתם, ולכן הוא מרגיש כזו התעלות מיוחדת בימי החנוכה, ולכן קרא לספר בני יששכר.

אמר בזה **רבי אליהו דיסקין שליט"א**, שעל פי דברי החוזה שבני יששכר שהיו סנהדרין הם אלו שתיקנו את חנוכה יש לו ד' חידושים בענייני חנוכה.

א. ידוע שבני יששכר היו בדרך כלל מעברים את השנים והחדשים, וכמ"ש [דברי הימים א' י"ב - ל"ג] ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים, היינו שאת חשבון העיתים והזמנים הם היו מחשבים, והיונים גזרו שלא יקדשו את החודש, וגזירה זו היתה בעיקר מכוונת אליהם, ולכן כשנתבטלה הגזירה דווקא הם קבעוהו ליו"ט.

ב. לפי זה מובן מה שקבע הפייטן ב"מעוז צור" "בני בינה", בני יששכר הם ה"בני בינה", וכמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה, ובני בינה אלו, הם אלו שקבעו שמונת ימים ימי שיר ורננים.

ג. השם חנוכה הוא על שם שחנו ב-כ"ה וגם על חנוכת המזבח, ובחנוכת המזבח בקורבנות הנשיאים בשבט יששכר כתובים באופן שונה מכל השבטים, שבכל השבטים כתוב ביום השלישי וכו', בלא שכתוב הקריב, ורק ביום השני בשבט יששכר כתוב [במדבר י' - י"ט] **הקריב** נתנאל בן צוער, ומסביר רש"י מדוע אצל יששכר כתוב הקריב בשונה משאר כל הנשיאים, כי נתנאל בן צוער נשיא שבט יששכר, הוא זה שהשיא עצה זו להתנדב למשכן, ולפי"ז יש קשר ברור בין חג החנוכה לחנוכת המזבח, ששניהם נקבעו ע"י בני יששכר.

ד. כתוב בפסוק בשיר השירים [י' - י"ד] הדודאים נתנו ריח ועל פתחנו כל מגדים, ומפורסמים דברי המדרש [לא נודע מקומו] על פתחנו כל מגדים זה נר חנוכה שמדליקים על הפתח, אך לא ברור מה הקשר לתחילת הפסוק, הדודאים נתנו ריח. אך לפי דברי החוזה הקדוש הדבר מובן, שהרי יששכר נולד בזכות הדודאים, וכמו שאמרה לאה שכן שכרתוך בדודאי בני, ועפי"ז מובן נפלא הקשר בין הדודאים לחנוכה.

"חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה"

בבית האחרון של הפיוט "מעוז צור ישועתי", נכתב כך: חשוף זרוע קדשך, וקרב קץ הישועה, נקום נקמת דם עבדיך, מאומה הרשעה, כי ארכה לנו השעה, ואין קץ לימי הרעה, דחה אדמון בצל צלמון, הקם לנו רועה שבעה. בפיוט זה אנו מבקשים שהקב"ה יגלה את כוחו הגדול, ילחם באויבנו, שיקרב את זמן הגאולה ושינקום את נקמת דם בני ישראל שנשפך ע"י מלכות אדום הרשעה, כי תקופת גלות אדום התארכה לנו יותר מיתר הגלויות, ואין בכוחנו להמתין עוד.

צריך להבין, מהו לשון 'חשוף'? האם לא היה מתאים יותר 'הנף זרוע קדשך'? או בדומה, לשון שמבטאת את הפעולה שאנו מבקשים מהקב"ה לפעול עם הזרוע שלו? כך שואל הרה"ג רבי מרדכי גרוס שליט"א מביתר עילית. הוא

הארות בסוגיית חנוכה במסכת שבת

הרגיל בנר הווין ליה בנים תלמידי חכמים

כתוב בגמ' שבת [דף כ"ג:] הרגיל בנר הווין ליה בנים תלמידי חכמים. ומפרש רש"י שזוהי נר שבת ונר חנוכה. אמנם הבדל מהותי יש בין נר שבת לנר חנוכה. נר שבת מדליקים אותו כל שבוע ועיקר הדלקתו היא תוך הבית פנימה להרבות שלום בית, ונר חנוכה הוא פעם בשנה ובדווקא על פתח הבית מבחוץ ועיקר ייעודו לעוברים ושבים. ואמר רבי אליהו פלג זצ"ל מגייטסהעד, לומדים מכאן יסוד בחינוך, החינוך מתחיל קודם כל בבית, כל השנה לדאוג שבבית מתפללים טוב, לומדים טוב, מתנהגים טוב ומקיימים את התורה כמו שצריך, ורק אח"כ מידי פעם צריך לעזור ולקרב אנשים בחוץ, ואז הווין ליה בנים תלמידי חכמים.

"מאי חנוכה - דתנו רבנן"

דורשי רשומות דרשו - "מאי חנוכה" מה מהות של ימי החנוכה, "דתנו רבנן" שרבנן לומדים, ומרבים בלימוד התורה הקדושה, וזהו ניצחון עוסקי תורתך על הזדים, שעל אף כל הגזרות עם ישראל ממשיך לעסוק בתורה.

וכתב השל"ה הקד' (סוף עניני תפלה): "הימים הק' האלה ראויים ביותר להתמדת התורה יותר מבשאר ימים, ובעוה"ר רוב העולם נוהגים בהם ביטול תורה והולכים אחר ההבל וכו'. ומה שרבותינו הקדמונים פסקו ישיבה בימים ההם - עשו בשביל הנערים שיחזרו על תלמודם מה שלמדו, שיהיה שגור בפיהם. וע"כ השומע ישמע ויתעורר בימים ההם ביתר שאת בתורה ומצוות".

וכן כתב ב"קדושת לוי" (דרושים לחנוכה ד"ה ידוע): "מהראוי לכל אחד אשר בשם ישראל יכונה, לשום בשכלו להתמיד בתורתו ית'. כי הם ימים ראויים לכך, שבימים אלו החל להאיר עלינו הארתו ית' מתורתו". והוא כמובא ב'מנהגי החת"ס' (פ"ט אות א'): "רבינו היה מזהיר ומקפיד בימים אלו להתמיד בלימוד התורה, כי העניין גדול בימים אלו כי אז נמסרו סודות התורה למשה רבינו ע"ה".

רבי מאיר שפירא ביאר, מניין לקחו המכבים כוח ואומץ, התלהבות ומסירות נפש להתגבר על היונים החזקים והרבים, עד שגם היום בזמן הזה, מתגברים יהודים על שונאי ישראל שבכל העולם? - זה רק בכח לימוד התורה וקיום המצוות.

רבי משה מקוברין זצ"ל הקשה, מדוע תחילה מפרטת הגמרא את כל הדינים הנוהגים בחנוכה - איו שמנים ופתילות כשרים ואילו פסולים ואסור להשתמש בהם, כמה נרות יש להדליק וכיצד יש להדליקם, ואימתי וכמה הם צריכים לדלוק, ורק לבסוף שואלת הגמרא מאי חנוכה?, והרי לאמיתו

מוסיף לדקדק גם בלשון "וקרב קץ הישועה", הלא אנחנו לא מבקשים שיבוא קץ הישועה - אנו מבקשים שיבוא כבר קץ הגלות... אלא הביאור כך: מבואר בספרים הק', שתפילין של ראש מעידים על הנהגתו הגלויה של הקב"ה עימנו, ותפילין של יד על הנהגתו הנסתרת בשעת הגלות. בתשעה באב בבוקר איננו מניחים תפילין כפי שדורשים מהפסוק "השליך משמים ארץ תפארת ישראל" [איכה ב' - א'], המכוון על התפילין. אמנם גם כשקיימת בחינה כזו של השליך וגו', עדיין אנו מונהגים בהנהגה המכוסה של תפילין של יד.

לפי"ז מבואר לשון "חשוף זרוע קדשך", שאנו מבקשים מהקב"ה שיעבור להנהיג אותנו בהנהגה גלויה ולא מוסתרת, של גאולה ולא של גלות, וזהו 'חשוף' - תגלה!

ואנו ממשיכים: מאמינים בני מאמינים אנו, ויודעים שכל העובר עלינו הכל לטובה. כן. גם הגלות טובה שכן טמונה ומכוסה בה עבורנו ישועה גדולה. אמנם אנו מבקשים "וקרב קץ הישועה", שכבר תסתיים הישועה הנסתרת הזו, ותתגלה הישועה הגלויה במהרה בימינו! (מוסף שבת קודש - יתד נאמן)

כי ארכה לנו הישועה

בקטע האחרון של הפיוט "מעוז צור" אנו מזכירים "כי ארכה לנו הישועה", ולכאורה, בתפילה על אורך הגלות ראוי היה להזכיר "כי ארכה לנו הגלות", ואילו בפיוט נאמר "כי ארכה לנו הישועה", מה פשר הדבר?

רבי אברהם הערצל [נחלת אברהם, עמוד תקצ"ו] הסביר את הדברים ע"פ משל: מעשה בראובן שלווח מעות מחברו, וקבע את מועד הפרעון לראש חודש חשוון, מפני שחשב שעד אז יוכל להחזיר את החוב. בהגיע ראש חודש חשוון התברר לראובן שהוא לא יוכל להחזיר את החוב. באותו יום פגש ברחוב ידיד אחר וסיפר לו את צרתו. נכמרו רחמיו עליו והלווה לו את הסכום הדרוש שיוכל להחזיר את חובו, ויחזיר לו כעבור חודש. ברם, גם כעבור חודש לא הצליח ראובן לפרוע את ההלוואה החדשה, והוא פנה לידיד נוסף... וכך במשך שנים גלגל את הלוואתו מחודש לחודש, בהאלצו לחלות את פניהם של ידידיו. אפשר להסתכל על ראובן כבר מזל שנושע פעמים רבות, אך האמת היא כי לישועה האמיתית הוא לא זכה, כי לא עלה בידו להשיג באמת סכום שיהיה שלו ולפרוע את ההלוואה לצמיחתו.

כך אנו מתפללים ומתחננים לקב"ה: "כי ארכה לנו הישועה" - כבר אלפי שנים אנו מתגלגלים ע"י עזרתו של הקב"ה מישועה לישועה, נחלצים בעור שינינו מיוון, מרומי, ממוסעי הצלב, מהמוסלמים, מגרוש ספרד, מהאירופאים - וממשיכים לשרוד. אך ריבונו של עולם, אומנם הישועות המתגלגלות הללו מחזיקות אותנו בחיים, אבל לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה אחת ולתמיד, בכל פעם אנו זקוקים לישועה אחרת. אבינו, אב הרחמן, "חשוף זרוע קדשך, וקרב קץ הישועה... כי ארכה לנו הישועה" - הקדם והבא במהרה את הישועה השלמה והסופית!

של דבר - צריכה היתה שאלה זו להישאל לפני כן - מיד בהתחלה לפני פירוש הדינים? ותיירץ, דבר זה בא ללמדנו שיהודי חייב לקיים תחילה את המצוה ואפילו אינו יודע ואינו מבין את טעמה ומשמעותה, ורק לאחר מכן יכול הוא להרבות מחשבה ולהעמיק חקר לאחר קיום המצוה.

ומעניין לעניין באותו עניין יש לשאול למה הובאו דיני חנוכה במסכת שבת - רמז נאה הביא בעל ה"אהבת ישראל" מו"ז'ניץ זצ"ל לסיבת הבאת דיני חנוכה דווקא במסכת שבת, דאמרו חז"ל (פסחים ק"ב) 'עשה שבתך חול - אותיות חול' מרמזות על 'ח' ימי חנוכה, שבהם מדליקין 'ל' נרות, ועל כן מקומם הוא בין ענייני 'שבת' ...

"לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים"

הגמ' בשבת אומרת [דף כא:] מאי חנוכה? דתנו רבנן בכ"ה בכסלו וכו'. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי וניצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.

הקשה בעל ה"אמרי אמת" מדוע לא תיקנו את ההלל והודאה כבר לאותה שנה בה התרחש הנס? מדוע המתינו לשנה אחרת?

ומתירץ "לימוד גדול יש כאן!" שאף דבר טוב אין לקבוע מיד, בלי יישוב הדעת. צריך קודם להמתין ולהתבונן אם אכן דבר טוב הוא...

הגע עצמך, אם התוצאה מן הניצחון על מלכות יון היתה מביאה אותם להתמלא בתחושה של "כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה" היו ימים אלו נחפכים לימי ניצחון ולא לימי הלל והודאה להקב"ה על הנס שעשה לנו, מבחן התוצאה העגום, היה שולל מן הימים הללו את תוכנם הפנימי. רוח הכפירה שהיתה מנשבת היתה מבטלת מן הימים הללו את ייחודיותם.

על כן היה צריך להתאזר בסבלנות במשך שנה תמימה כדי לראות ולהיווכח איך הנס והניצחון ישפיעו על הליכות עולמים של הכלל ישראל. ורק כאשר חלפה שנה תמימה והוברר שהכלל ישראל התחזק באמונתו, והתקרב אל בורא עולם, הוכח שהימים הללו ראויים להיות חג ומועד בישראל.

תוצאות אמת אינם ניכרים על פני השטח תיכף ומיד. יש צורך להתאזר בסבלנות ולבחון את התוצאה בטווח של זמן יותר משמעותי, וברבות הימים. על כן "לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה".

"לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה"

ענין הודאה מצינו אצל לאה אמנו ע"ה, שאמרה [בראשית כ"ט, ל"ה] "הפעם אודה את ה'", ופירש רש"י: שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות', הרי שהודאה היא שבח על זה שהגיע לו יותר מחלקו הראוי. אומר רבי מרדכי שלמה מבאיאן זצ"ל, מצות ימי החנוכה הוא בהלל והודאה כי בחנוכה מצינו את הענין של יותר מחלקו כדאמרו חז"ל 'ולא היה בו אלא להדליק יום אחד והדליקו ממנו ח' ימים' [שבת כ"א], וכמו"כ 'ורבים ביד מעטים'. ומכאן המקור

לבקשתנו ותחינתנו בימים ההם - בזמן הזה, שגם בזמן הזה כשמתעורר הארת הנס כמו אז, שאף יוכל כל אחד להשיג בימי החנוכה ע"י ההודאה - יותר ממה שראוי להגיע לחלקו.

מהדרין מן המהדרין - נס השמן היתה בזכות ההידור של הכהן

הגדול

כתוב בגמרא [שבת כ"א:] מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך וב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך.

יש להבין למה רק בדין נר חנוכה מצינו ענין של מהדרין ומהדרין מן המהדרין, מה שלא מצינו כן בשאר מצוות. עוד יש להבין, מובא בברייתא [שם] "ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול", ולכאורה מה לו לכהן הגדול ולשמן בבית המקדש, הלא החותם היה צריך להיות של גזבר הממונה על ההקדש.

מתירץ האדמו"ר מהרי"ד מבעלי, ידוע שהכהן הגדול הקריב בכל יום מנחת חביתין, ואמנם פך השמן שנמצא היה של הכהן הגדול עצמו, שממנו היה מקריב את מנחת החביתין שלו. אך יש להקשות, הרי כתוב בגמרא [מנחות פ"ו.] "כתית למאור" - ואין כתית למנחות, ואם כן השמן הזה אינו ראוי למנורה, כי למנורה יש צורך בשמן כתית זך.

אלא על כרחך צריך לומר, שכהן הגדול זה היה מהדר במצוות, וגם למנחות היה לוקח רק שמן כתית, ואמנם אילו לא היה הכה"ג מהדר במצוות, והיה לוקח שמן שאינו כתית, כדון, לא היו יכולים להדליק בו את המנורה. נמצא אם כן, שכל הנס היה על ידי זה שהיה מהדר במצוות, ועל כן תיקנו חז"ל שבמצות נר חנוכה יהיה דין של מהדרין ומהדרין מן המהדרין.

סיפר הגאון רבי מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל. בתקופה הנוראה של גטו קובנה: התבטא רבי אברהם דוב כהנא שפירא זצ"ל - ה"דבר אברהם" - שהוא מקנא באותו כהן, שבזמן שהיוונים צרו על בית המקדש - ובוודאי היתה מהומה גדולה - הלך הוא בשלוות נפש ובקור רוח הלך והטמין פך שמן שישמר טהור...

איזו שלוות נפש מדהימה בעת מהומה - אני מקנא בו! ועל כך מתפללים בהושענא רבה: "הושע נא נפש מבהלה".

רעיונות ופנינים בענייני חנוכה

מדוע קבעו שמונה ימים לזכר הנס

מפורסמת שאלתו של ה"בית יוסף" [ריש סימן תר"ע ד"ה ואיכא]: מדוע קבעו להדליק נרות בחנוכה שמונה ימים לזכר הנס, הרי היה שמן ליום אחד, כלומר, בעצם הנס היה לשבעה ימים?

הב"י תירץ ג' תירוצים. א. חילקו את השמן לח' חלקים ובכל לילה היו נותנים חלק אחד שהוא שמינית ממה שהיו אמורים לתת, והיה דולק כל הלילה עד

הבוקר, נמצא שבכל לילה היה נס. ב. נתנו את השמן במנורה ולאחרי שנתנו את השמן נשאר הפך מלא כבתחילה. ג. נתנו את כל השמן כבר בלילה הראשון אך אפילו שהגר דלק השמן לא התמעט ונשאר כבתחילה. בספר "קומץ מנחה" הובא תירוץ יפה בעזרת המשל הבא: סוחר אחד הגיע אל היריד והיו עמו 8 צרורות של מטבעות זהב כדי לסחור ולקנות. בהיותו בדרך, התנפלו על העגלה שלו שודדים ושדדו ממנו את כספו, אולם, צרור אחד נפל אל מאחורי מקום מושבו והשודדים לא השגיחו בו והניחוהו במקומו. כשהגיע הסוחר למקום היישוב, שכר פרשים אמיצים שירדפו אחר השודדים וישיבו לו את הגזילה. ועוד הוסיף הסוחר ונדר לתת מעשר צדקה מהכסף שיושב לו. ואכן, השיגו הפרשים עזי הנפש את השודדים ולאחר קרב קצר הכניעו ונטלו מהם את כל שללם, והשיבו הגזילה לבעליה. קיים הסוחר את נדרו, ומיהר להפריש מעשר מהגזילה שהושבה לו. אולם, ויכוח התגלגל בינו לבין הגבאים. הסוחר טען, כי עליו להפריש רק מ-7 הצרורות, ואילו הגבאים דרשו ממנו כי יפריש גם מהצרור השמיני, ובפרט ממנו, כי אילו לא היה נשאר לו הצרור הזה לא היה יכול להשכיר את הפרשים, ולא היו משיבים לו הגזילה ולא היה נותר לו מאומה...

כן הוא הנמשל: נס גדול אירע לאבותינו שהיוונים פשטו בכל בית המקדש וטימאוהו, ואילו פך שמן קטן נותר בטהרתו, אלמלא כן, לא היה שמן כלל כדי שיחול עליו הנס, ויאירו הנרות שמונת ימים. לזכר הנס הזה שגרם אחר-כך לניסים האחרים כללו חז"ל גם את היום הראשון במניין ימי החנוכה.

בעל ספר העיתים מיישב את קושיית ה"בית יוסף", לפי שביטלו מהם מצות מילה, שהיא לשמונת ימים, לכך קבעוה לשמונת ימים. דהיינו, הנס היה על פך השמן, לשבעה ימים... אבל היות והיוונים רצו לעקור מאיתנו את ברית המילה, לכן יש לנו שמונה ימים חנוכה.

ה"בני יששכר", מתרץ בשם החיד"א - היות והיוונים רצו לעקור מעם ישראל שלוש מצוות, שבת חודש ומילה, לכן תיקנו לנו שמונה ימים... פירושו, תחילת חנוכה הוא ביום כ"ה כסלו שבו חנו ממלחמתם, ורצו חז"ל שבימי החנוכה יוכלו לחוג ולקיים את כל מה שהיוונים רצו לעקור, ראש חודש תמיד יחול ביום השישי של חנוכה, אם חנוכה שבעה ימים תמיד תהיה גם שבת בחנוכה, ואם חנוכה שמונה ימים גם תינן שנוול בחנוכה ימולו אותה בחנוכה ובכך הניצחון על היונים מושלם.

תירוץ נוסף לקושיית ה"בית יוסף", מצאנו בדברי הפסיקתא המובאים בדרשות ה"חת"ם סופר" לחנוכה (שנת תקצ"ה), וזה לשונו: 'החשמונאים מצאו שבעה שפודין של ברזל והדליקו נרות, והיינו שלא היה להם בזיכין ליצוק שמן לתוכן, כי אי אפשר לעשותה אפילו מעץ - דאם כן הוה ליה כלי עץ המקבל טומאה, אלא טבלו ז' פתילות בשמן ותחבו על ז' שפודים, ואם יכלה הפתילה יטבלו פתילה אחרת בשמן עד תום כל השמן, ונעשה נס והפתילות הראשונות דלקו כל הלילה, וכן בכל לילה ולילה עד ח' לילות.' [עוד מבואר לפי זה דכל הנס בזמן החשמונאים לא היה כלל וכלל עם כלי אלא ההדלקה הייתה בשפודין, ודומה כי בזה יצאנו ידי חובה ללמד זכות על אלו שנהגו להדליק בנרות שעווה וכיוצא בזה ללא כלי.]

רבי מאיר יחיאל מאוסטרווצא בעל המאיר עיני חכמים (מהדורה קמא סימן מ"ד, ח) הביא תירוץ של הרא"ם, המנורה בה הדליקו בבית המקדש לאחר שחידשו את העבודה היתה מנורה חדשה, והנה נפסק להלכה (יורה דעה צ"ב) שמנורה חדשה יש לה דין כלי ראשון כיון שכולעת שמן בפעם הראשונה שמדליקים בה, ולפי זה נמצא שכאשר הניחו שמן במנורה בלילה הראשון בלעה המנורה מן השמן, ואף על פי כן דלקה כל הלילה, ולפיכך נמצא שכבר בלילה הראשון היה נס ולכך קבעו את החג לשבעה ימים.

והוסיף על דבריו, להביא ראיה לסיבת מנהגו להדליק הנרות חצי שעה, דהנה אמרו חז"ל ב"ילקוט שמעוני" שבתשרי הלילה והיום שווים ומאז והלאה היום מתקצר והלילה מתארך, כאשר הלילה נוטל בכל יום אחד חלקי שישים משעה מן היום. נמצא אם כן שבחנוכה שכבר עברו שלושה חודשים מתשרי - נטל הלילה מן היום תשעים דקות - תשעים חלקים של אחד משישים בשעה. וכיון שכן, נמצא שיעור הלילה ט"ו שעות, ומעתה צריכים היו להניח במנורה שיעור שמן הראוי לדלוק ט"ו שעות. והנה כתב ה"פרי מגדים" שהכלי הבולע ממה שבתוכו - בולע אחד חלקי שלושים מן השיעור שניתן בו, נמצא אפוא כי כאשר נתנו בכלי שמן כדי שיידלק כל הלילה והיינו לט"ו שעות, בלעה המנורה שכאמור הייתה כלי חדש - אחד חלקי שלושים מט"ו שעות, שזה שיעור חצי שעה, ונמצא שביום הראשון כאשר המנורה דלקה לכל אורך הלילה - על אף שבלעה אחד חלקי שלושים מן השמן שהוא שיעור הראוי לדלוק חצי שעה, היה שיעור הנס חצי שעה. ולזכר אותו הנס קבעו חז"ל להדליק נר משך חצי שעה, והדברים נפלאים.

שח האדמו"ר מצאנז - ז'מ'גראד זצ"ל: כשלמדתי בלובלין עניות ודחקות היתה מנת חלקי, עד שלא מצאתי כלי כלשהוא להדליק בו נר חנוכה, ואז עלה ברעיוני לחקוק בחתיכת עץ שמצאתי ולעשות ע"י חקיקה כלי קיבול לשמן, אך משמלאתי החור שמן - רובו נספג בעץ ולא נותר לי שמן כדי הדלקה, ואז עלה ברעיוני לתרץ את קושיית ה"בית יוסף, דאמנם היה בפך השמן הטהור שנמצא - שמן טהור כדי הדלקת יום אחד, אך היות ולא ניתן היה מחמת הטומאה להדליק בכלי מתכות, השתמשו במנורה של עץ, וזה היה נס בפני עצמו, שגם ביום הראשון לא נספג השמן בעץ.

האדמו"ר מהרי"ד מבעלז [כפי שמסרו בשמו בעל ה"מקור ברוך" זצ"ל הו"ד בספר "הליכות הצדיקים" על חנוכה] מתרץ על פי מה שמצינו בגמרא [בבא מציעא מ"ג], שהמפקיד אצל חבירו מאה לוג שמן ועירבו הנפקד עם שמנו, כשמוחזר למפקיד את הפיקדון, יכול לנכות מן הפיקדון לוג ומחצה, לפי שכן הוא הדרך שנבלע בתוך דופני הכד, ע"י"ש. ומעתה יש לומר, כי מה שאמרו שכשמצאו פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול לא היה בו אלא להדליק יום אחד, הכוונה היא כי מתחילה הכניסו לתוך הפך שמן כדי להדליק יום אחד, אבל כיון שעבר הרבה זמן מאז שהכניסו את השמן לתוך הפך - הרי נבלע מן השמן בדופני הפך, ונמצא שנחסר משיעור השמן ולא היה בו להדליק אפילו ליום ראשון, ואם כן גם ביום הראשון היה נס.

בעל ה"אמרי אמת" מגור זי"ע תירץ את קושיית ה"בית יוסף" על פי חידוש נפלא: לכאורה יש לדקדק בלשון הגמרא שמספרת את הנס של חנוכה [שבת כ"א:]: "שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמינים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים". ולכאורה מבחינה לשונית הגמרא היתה צריכה לומר: "אלא פך שמן אחד", ומלשון פך אחד "של" שמן - קצת משמע שהיה הפך ריק, אלא שהיה "של" שמן. ואמר: אין הכי נמי! צריך לומר שהפך היה ריק לגמרי, ואפילו מעט שמן ליום הראשון גם לא היה בו, ונעשה בו נס ונתמלא בשמן. ובה מתורצת קושיית ה"בית יוסף" הנודעת מה היה הנס ביום הראשון, כי אכן גם ביום הראשון נעשה נס ונתמלא הפך, ומתחילתו היה "ריק" לגמרי...

על תירוצו זה של ה"אמרי אמת" נדפס מכתב מפליא מאת רבי שלמה גולדשטון ז"ל חתנו של הרב מטשעבין זצ"ל, אשר כתב בשעתו אל בעל ה"לב שמוחה" מגור וזה לשונו: 'בדרכי עם הורי ז"ל מפולין לארץ הקודש אחרי השואה, שהיתי בחנוכה בפאריס, ואמרתי לרבי שלמה קליינמן שליט"א הדר כעת בלונדון, שעל קושיית ה'בית יוסף' למה עושים שמונה ימי חנוכה - שמעתי בהיותי בגור מכ"ק אדמו"ר (ה"אמרי אמת") זי"ע תירוצו נפלא, הנ"ל.

על אתר שאל אותי רבי שלמה שיחי: אם כן, מה הרבותא של המשך לשון הגמרא 'ולא היה בו אלא להדליק יום אחד' (הלא בין כך היה ריק לגמרי)? עניתי לו, זו הערה נכונה, אבל מובטחני שדברי קדשו של אדמו"ר זי"ע הם תורת אמת, רק לעת עתה אין באפשרותי להסבירם.

באותו היום שמעתי בחלומי, והכרתי את קולו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, שלמד את דברי הגמרא ופירש לעצמו: 'ולא מצאו אלא פך אחד של שמן' - שהיה ריק ונתמלא שמן, אבל אם היה הפך גדול שהיה יכול להחזיק כדי להדליק שמונה ימים - היה נס חד פעמי, אבל עתה שהיה הפך מחזיק רק כדי להדליק יום אחד - נעשה בכל יום נס חדש. תיכף הודעתי לרבי שלמה שיחי על המחזה הנפלא, והיה משתומם.

כשחזרתי לכאן סיפרתי זאת לכ"ק אדמו"ר (ה"בית ישראל") זי"ע, ונהנה מאוד על הפשט הזה, וחזר פעמיים עליו, ואמר לי 'דאס איז גוט גילער ענט' (זה נקרא ללמוד טוב!). אחר כך אמר לי: היה לך זכיה כזו לשמוע מאבי זי"ע אחרי פטירתו!...

רבי יהוסף חיים שיינפלד שליט"א מביא בספרו "וישבור יוסף" [מאמרי חנוכה]: "תירוצו בשם רבי מיכאל דוב ווייסמנדל זצ"ל לתרץ קושיית ה"בית יוסף", בלילה הראשון אנו מדליקין על זה שלאחר הניצחון תיכף ומיד "באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך"! זה הענין בעצמו הוא גם כן נס - שלא שכחו את העיקר בשביל מה נלחמו, ומה עליהם לעשות תיכף אחר הניצחון של המלחמה, ולא התנהגו כשאר המנצחים שאחרי הניצחון רוקדים אוכלים ושותים ושומחים שמחה של הוללות, ואין נותנים שבח לבורא עולם, ושוכחים כלל עבור מה נלחמו. אולם החשמונאים לא עשו כן, אלא "באו בניך לדביר ביתך, וטהרו את

מקדשך, והדליקו נרות בחצרות קדשך". ועל זה קבעו חז"ל להדליק נר בליל הראשון, ובטוב טעם ודעת עשו שקבעו שמונת ימי חנוכה. עד כאן מה שאמר הרב זצ"ל.

ולפי זה מדוקדק מאוד הנוסח: "ואחר כך באו בניך לדביר ביתך וכו', והדליקו נרות בחצרות קדשך, וקבעו שמונת ימי חנוכה", דייקא "שמונת" ימי חנוכה. וזהו גם פירוש הנוסח: "שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה על ידי כהניך הקדושים - וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הם", היינו שמשום שהנס נעשה על ידי החשמונאים הכהנים שהיו קדושים, ואחרי הניצחון תיכף ומיד "באו לדביר ביתך ופינו את היכלך וכו' והדליקו", לפיכך: וכל "שמונת" ימי חנוכה, כלומר: לפיכך קבעו את הנס לשמונה ימים, הגם שהנס של השמן והנרות לא היו רק שבעה ימים, וכאמור...

נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד

הרמב"ם בהלכות חנוכה [פ"ד ה"יג] כותב: מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו. ויש להבין מדוע נקט הרמב"ם בלשון "עד מאד"? אלא, שחז"ל דרשו "בכל מאודך" - בכל ממונך, וכוונת הרמב"ם, שהאדם צריך להשתדל בהדלקת נרות חנוכה בכל מאודו, דהיינו בכל רכושו, וכפי שמיסים: "אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק".

(בעל נטעי אד"ם)

פרסום הנס מבחון כדי לפרסם נס הנרות שארע בצנעה

מדוע דווקא מצות נר חנוכה נתקנה לעשותה דווקא בפרסום להדליק את הנרות מבחון ברה"ר, ודווקא במקום שהעין שולטת ולא למעלה מכ' אמה, משא"כ בשאר מצות שהם לזיכרון הניסים, הנה לא נצטוונו לאכול את המצה בחוץ, ולא לקרות את המגילה בשווקים וברחובות דווקא?

ביאר רבי שלמה גאנצפריד זצ"ל, כי המצוות הבאות על הניסים שהיו נגלים ומפורסמים לעין כל, כמו קריעת ים סוף והצלה מידי המן וכדו', אין מן הצורך עוד כ"כ לעשות פרסום, רק לעשות את המצוה לזכור את הנס, וגם בנס חנוכה על ההצלה מידי האויבים שהיתה בפרסום אנו אומרים הלל והודאה לשמו הגדול בבית התפילה. אבל על הנס שנעשה בפך השמן שנתברך, הנה זה הנס לא היה נגלה לכל, כי ודאי אומות העולם לא ידעו מזה, וגם מבני עמנו לא ראו את הנס, כי אם הכהנים ששמשו בבית המקדש בפנים, ולכן התקינו מצות נר חנוכה לעשותה דווקא בפרסום למען יתפרסם הנס הגדול שנעשה לנו.

הדלקת נרות מפני החשד

הגמ' בשבת [כ"ג:] אומרת אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות ומבואר בגמ' שהטעם הוא מפני החשד של בני העיר שחולפים ליד צד אחד מהבית ולא רואים שדולק שם נר חנוכה. ויש להבין מדוע רק בחנוכה מצאנו דין זה של מפני החשד, מה שלא מצאנו בשאר מקומות, מבאר הנצי"ב (שו"ת משיב דבר חלק א סימן מט): "ז"ל: אומר אני דודאי על עשיית מצוה שדרך כל ישראל לעשותה אין מקום לחשוד למי שאין רואים אותו עושה,

הנר ח' ימים, וזה נס שעדיין לא נעשה עד עתה, שהרי עתה דלק הנר שמונה ימים ולא רק ז' ימים כמו שהיה אצל שרה ורבקה. ועפ"י יש לפרש שלכן ליום השמיני קוראים זאת חנוכה. לומר לך שהנס הזה שדלק הנר ביום הח' זאת היה נס רק בחנוכה, שלא היה נס כעין זה מעולם קודם לכן.

רמז בנרות חנוכה לשלושת הגזירות שגזרו היוונים על ישראל

היוונים גזרו על ישראל ג' גזירות, והם שבת חודש ומילה. ויש להקשות, מדוע לא עושים ישראל זכר למה שניצלו מאותן ג' גזירות. ויש לפרש שבאמת בהדלקת הנרות רמזו אף ביטול גזירות אלו, שהרי מדליקים מ"ד נרות (עם השמש), וסימנם נ"ח מ"ד (נחמד - נר חנוכה מ"ד). ובמ"ד נרות הללו רמזים הג' גזירות. השבת היא אחת לשבעה ימים, והמילה היא לשמונה ימים, והחודש הוא כ"ט יום, צא וחשבם יחד, הרי מ"ד יום, נמצא שבהדלקת נרות חנוכה רמז לג' גזירות הללו שנתבטלו. (אוצרותיהם של צדיקים)

כבר בהיותו ילד רך בשנים, היה הרבי רבי העשיל בעל ה"חנוכת התורה" חריף ושנון, פיקח וממולח. פעם אחת בחנוכה, אמר המלמד לתלמידיו, וביניהם גם העשיל: - אם תאמרו לי כמה נרות מדליקים בחנוכה עם השמש, ארשה לכם לצאת מ"החדר" שעה אחת יותר מוקדם מהרגיל. - אני יודע אמר הילד העשיל, עוד בטרם כילה המלמד את דבריו - "ארבעים וארבעה נרות". ולא זו בלבד שענה תשובה נבונה, אלא הוסיף כהרף עין ראה קולעת: והרי מקרא מפורש בתהילים: "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו" כלומר, כשתיקח אותיות "פח" שהם בגימטריה שמונים ושמונה, "נשבר" - ותשברנה למחצית, תמצא ארבעים וארבעה. ומהי התוצאה? "ואנחנו נמלטנו" - נוכל להימלט ולהשתחרר מ"החדר"...

ימין ושמאל - חנוכה ופורים

על הברכה שמברכים בהדלקת נר חנוכה, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר חנוכה, מקשה הגמרא [שבת כ"ג:] והיכן צונו, ומתרצת, רב אויא אומר, מהכתוב "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". רמז נפלא בעצם הפסוק, מצא על כך האדמו"ר רבי אברהם מרדכי אלתר מגור בעל ה"אמרי אמת": אכן שני מועדים אלה הוזכרו בפסוק זה ברמיזה. "ימין", הכוונה פורים, כפי שמרדכי הצדיק מכונה במגילת אסתר - "איש ימיני". ו"שמאל" אלו הם נרות להניחם בצד שמאל שבפתח הבית.

חנוכה ופורים

ידועה הקושיא - מפני מה בחנוכה קבעו בהלל ובהודאה, ובפורים משתה ושמחה? והתירוץ הידוע שכתב בלבוש [הביאו המשנ"ב סי' תר"ע סק"ו] וז"ל: כי בפורים היה הגזירה להשמיד ולהרוג את הגופות שהוא בטול משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם לכך כשהצילים הקדוש ברוך הוא ממנו קבעו להללו ולשבחו ית' ג"כ ע"י משתה ושמחה משא"כ במעשה דאנטיוכוס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק צרות ושמדות כדי להמיר דתם [כמו שאנו אומרים להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חוקי רצונך] ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבוסים תחת ידם ולהעלות להם מס וחזרין לאמונתם ח"ו לא היו מבקשים יותר אלא שהגביר הקדוש ברוך הוא יד ישראל ונצחום לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות לבד כלומר כיון שהם רצו למנוע אותנו מזה לכפור בדתו ח"ו

דאי איתא, העומד בביהכ"נ בלא טלית ותפילין ואינו מתפלל, יחשדוהו שלא יתפלל היום וכיו"ב ז' הרבה, ורק המשנה מהמנהג והכל נושאים עין על מעשיו יש לחוש שיחשדוהו לעובר עבירה כמו העושה בשבת ע"י עו"ג במחובר, וכן לענין שביעית עיין מג"א (סי' רמד סק"ו), ומזה הטעם אסור ליכנס לחורבה מפני החשד, וכאן נר חנוכה באמת לא ניתן לחשוד דודאי ניחא לאינש למעבד מצוה אלא משום דעיקר המצוה משום פרסומי ניסא והכל יסתכלו בפתחו של זה, נשים וקטנים וע"ה, ויתקבצו לפתחו של זה ע"כ יסיחו בו וידינהו למה שירצו.

זמן הדלקת נרות

שאל רבי צבי אלימלך מדינוב: מה טעם קבעו חכמים להדליק נר חנוכה בזמן שקיעת החמה, שהיא ספק יום ספק לילה? ובדוק שעה אחת שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמה יוונית. לכך קבעו חז"ל את זמן הדלקת נר חנוכה הרומז ל"נר מצוה ותורה אור" בשעת דמדומים, שאינה יום ולילה. ללמדך, שאפילו בזמן כזה אין לעסוק בשום ענין אחר זולת תורה ומצוה!

מסובב במצוות

בנר חנוכה מצינו דבר מיוחד: "מסובב במצוות" - נר חנוכה בשמאל ומזוזה בימין. היו שביארו שזה דווקא בחנוכה, על שרצו לבטל מישראל את קיום המצוות לכן יש ענין להיות מסובב במצוות. יש להסתפק, האם יש ענין גם לעשות ברית מילה באופן זה? רבי חיים קניבסקי זצ"ל השיב: א'. כיון שזה ענין חדש, אין לך בו אלא חידושו. ב'. רק במצוות שיש בהן קביעות מקום קבעו לעשותן בצורה שיהא מסובב במצוות, אבל במצוות שלא נאמר בהן שום דין קביעות מקום לא שייך לקבוע עוד דין. ג'. למעשה לא שייך הדבר בברית, משום שהתינוק עלול להצטנן.

רבי יוסף שלום אלישיב השיב, שאין ענין לעשות כן, כיון שזה רגע כמימרא ואילו נר חנוכה היא מצוה נמשכת.

מזוזה מימין נר חנוכה משמאל

יש להבין מה שונה הדלקת נר חנוכה שמדליקים משמאל, הלא כל המצוות הם בימין, וכן בגמ' (שבת כ"ב.) מביא מזוזה בימין? מבאר ה"אמרי אמת", כמו שמזוזה שהיא חובת הדר - צריך להיות מימין הנכנס לבית, כך נר חנוכה שמצוותו לפרסם הנס לעוברים ושבים, צריך להיות מימין היוצא מביתו לחוץ, ולכן שפיר נר חנוכה משמאל, דהיינו בימין דרך יציאתו לחוץ - לפרסם הנס לעוברים ושבים.

הנס המיוחד של זאת חנוכה

היום השמיני של חנוכה נקרא - זאת חנוכה - הטעם לזה הוא מפני שכל הז' ימים הראשונים קוראים את קרבנות הנשיאים. וביום השמיני ממשיכים לקרוא "זאת חנוכה המזבח", ולכן יום זה נקרא זאת חנוכה.

רבי יחיאל מאיר מאוסטרובצא, כותב טעם נוסף על פי מש"כ במדרש רבה והובא ברש"י [תולדות כ"ד - ס"ז] שכל זמן ששרה היתה בחיים היה נס שהיה הנר דולק מערב שבת לערב שבת, וכן היה אצל רבקה, נמצא שעצם הנס שגר דולק ז' ימים היה כבר בימי שרה ורבקה. והנה בחנוכה הרי נעשה נס ודלק

ובעזרתו ית' לא הפיקו זממם וגברה ידינו לכך אנו מודים ומשבחים לו על שהיה לנו לאלקים ולא עזבנו מעבודתו.

האדמו"ר ר' העניך מאלכסנדר טמר בזה תוספת ביאור, בפורים היתה הגזירה על הריגות נפשות - ובזה הם כולם שוין כקטן כגדול, לכן תקנו בפורים ימי משתה ומשחה, שמשחה ושמהם הם ג"כ דברים השווים לכל נפש. משא"כ בחנוכה שהיתה הגזירה להעביר על דתם ח"ו, והרי לא היו כולם מרגישים בשווה - רק כל אחד לפי ערך דעתו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, לכן קבעם ג"כ בהלל ובהודאה שאף הם לפי דעתו של כל או"א מיישראל, כי מי שיש בו דעת יותר - מהלל ומשבח יותר להשי"ת.

נס פח השמן

הקשה **רבי מאיר יחיאל מאוסטרובצא** זצ"ל, מה הרעש הגדול שעושים בחנוכה מפני נס השמן, הרי התרחשו כמה וכמה נסים בעניני השמן - כגון אצל אלישע לגבי אסוך השמן [מלכים ב' - ד'], וכן לגבי רבי חנינא בן דוסא מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק [תענית כ"ה]? ותרין, דהנה הנס הגדול שהתרחש בשמן היה אצל שרה ורבקה שהדליקו נר שבת והיה הנר דולק מערב שבת לערב שבת - והיינו שבעה ימים, אבל נס גדול של שמונה ימים התרחש אך ורק בחנוכה, והוא היה נס השמן הגדול ביותר, ועל כך נקרא היום השמיני שהוא שיא הנס 'זאת חנוכה'.

סיפר **רבי ראובן קרלנשטיין** זצ"ל: כשהגיע ה"חזון איש" להתגורר בבני ברק, התגוררו תחילה בשכונת גבעת רוקח, סמוך לשיבת סלבודקה. חנות מכולת הייתה שם והרבנית היתה עורכת שם את קניותיה. באותה שנה לא היה להשיג שמן זית בכל ארץ ישראל. מספר ימים לפני חנוכה, החליטה הרבנית שהיא חייבת להשיג לבעלה שמן זית להדליק את המנורה. נכנסה הרבנית למכולת, ושאלה: כאן זו הרי מכולת, קבורה אולי אצלכם פחית שמן זית משנים שעברו? בעלי המכולת כיבדו מאוד את ה"חזון איש", אולם לא היה בידם לעזור. והשיבה: האמיני לנו, הפכנו את כל ארץ ישראל ואין בנמצא אפילו פך אחד של שמן זית. שמעה הרבנית את תשובתם ויצאה מן החנות. הזמן חלף וערב חנוכה הגיע, נכנסה הרבנית שוב למכולת ואמרה: בעלי אומר: 'אולי בכל זאת קבורה אצלכם פחית שמן משנים קודמות?' השיבה בעלי המכולת: מה קבור? זו מכולת ולא בית קברות! אבל הם ידעו שה"חזון איש" הוא גברא רבה, ואם הוא אומר שקבור, כנראה יש דברים בגו.

חשבו וחשבו מה לעשות? אימצו את זיכרונם, ואז נזכר בעל המכולת בסיפור ישן. בכל חנות מכולת ישנם מדפים כבדים שעליהם מונחים המוצרים למכירה. איך עומדים המדפים? בזמנם היו לוקחים צינור עבה ותוקעים באדמה היטב, עליהם מעמידים את המדפים. סיפר בעל המכולת: כשפתחנו את המכולת לפני שנים רבות, אמרנו לעצמנו שהרי בשמן זית אין משתמשים במשך כל השנה, אלא רק בפסח וחנוכה, וממילא ניתן להעמידם על המדף העליון. כשהעמסנו את המדף העליון - לא נוהרנו מספיק, ופחית אחת התגלשה ונפלה לתוך הצינור המחזיק את כל המדפים. פחית שמן זה הרבה כסף, ניסיתי ככל יכולתי להוציאה ולא עלתה ביד, עד שהתייאשתי והפחית נותרה 'קבורה' בתוך הצינור. לזאת התכוון ה"חזון איש" באמרו 'האם יש לכם איזו פחית קבורה בחנות'. הורידו הם יחדיו את כל המדפים עד שהגיעו לצינור המחזיק את כל המדפים, הרימו את הצינור והנה מופיעה לפניכם פחית שמן כחדשה, פלאי פלאות!

מכאן ניתן ללמוד, ששנים רבות קודם לכן ידע הקב"ה שתבוא עת שלא יהיה בנמצא שמן זית אלא זה בלבד, וכיון שכך - הכין עבור צדיק זה פחית אחת שתשמשו להדלקת נרות חנוכה. "כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.

"כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל"

כתוב בירושלמי חגיגה [פ"ב - ה"ב] שהיוונים הכריחו את בני ישראל לכתוב על קרן השור 'אין להם חלק באלוקי ישראל'. ויש לבאר, מדוע הם רצו שיכתבו דווקא על הקרן ולא בשאר מקומות.

מבאר ה"בני יששכר", [בני יששכר מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ג - נר מצוה אות כ"ו] הנה בגמ' בבא קמא מבואר דבנוקי שן ורגל אין חילוק בין אם שור של ישראל הזיק שור של ישראל או הזיק שור של עכו"ם, משא"כ לגבי נזקי קרן שאם הזיק שור של עכו"ם פטור אבל שור של עכו"ם שהזיק שור של ישראל אפילו בנוקי קרן חייב, וזה נלמד מהפסוק "שור רעהו" ולא שור של עכו"ם, והנה בגמ' בב"ק [ל"ה. ע"י"ש] מובא שמלכות רומי שלחה שליחים ללמוד את התורה, והוקשה להם דבר זה, מה ההבדל אם שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור ואם שור של עכו"ם שנגח שור של ישראל חייב, וא"כ יש לבאר, מלכות רומי שלא הסכימה לחילוק זה בנוקי קרן בין ישראל לעכו"ם, לכן הם רצו שזה יהיה כתוב דווקא על הקרן, להודיע שאין את ההבדל הזה בנוק קרן בין ישראל לעכו"ם.

ביאור נוסף מראש ישיבת גייטסהד **רבי לייב גורביץ** זצ"ל, בזמן היוונים בקבוקים של התינוקות היו עושים מהקרן של הבהמות, וא"כ היוונים רצו שיכתבו את זה על הבקבוק של התינוקות, כדי להשריש בהם את הכפירה הזאת רח"ל מאז שהם כבר תינוקות, וכידוע שמה שתינוק רואה זה מאוד משפיע לטוב ולמוטב.

רבי ישראל מסידיגורא זצ"ל ביאר, ידוע שעיקר מעלת בני ישראל הוא במידת הדעת, שיש להם הדעת להבדיל בין טוב לרע, והוא גם המבדיל בין מהות ישראל לאומות העולם. וכאשר הצליחו היונים להחזיר דעותיהם בתוך כלל ישראל, וכמ"ש 'וטמא כל השמנים', דימו בנפשם כי הצליחו להסיר מבני ישראל את הדעת לגמרי, וכדי להודיע על ניצחונם זה אמרו להם: כתבו לכם על קרן השור, שהוא בהמה שאין לה דעת, שאין לכם חלק באלוקי ישראל, כי אם אין דעת הבדלה מניין, אבל טעו בזה - כי לא הבינו מהותה של נשמה ישראלית, שבכל אחד מיישראל יש נקודה פנימית בלב אשר לא יכולה להתנתק מאביה שבשמים, ונקודה זאת אינה כבה לעולם. ואף אם יחטא האדם יכול הוא בכוחה להתעורר מתרדמתו ולשוב ולהתקרב ע"י תשובה שלימה, וזה 'ולא מצאו אלא פך אחד של שמן' שהיא הנקודה הפנימית שבלב שלא נפגמה.

רבי אהרן לייב שטיינמן בספרו "ימלא פי תהילתך" (חלק ג) מבאר, בזמן ההוא השור היה לחרישה, כדי לספק מזון. אם לא היו חורשים, לא היתה פרנסה. אבל האמת היא שמזונותיו של אדם קצובין כפי שנגזר בשמים, אלא שניתן מקום לטעות, בעיני אנשים נראה שמי שמצליח בעבודתו הוא עשיר ומי שאינו מצליח עני. כך הוא בכל העניינים, האדם שוכח שה' מנהיג את הכל והעבודה היא רק בגדר השתדלות. האדם רואה רק את הדרך הטבעית.

טעם לאכילת סופגניות בחנוכה

טעם נחמד למנהג אכילת סופגניות בחנוכה, אמר רבי שלמה זלמן אויערבאך. מובא באור זרוע [סימן שכ"א] שהמילה "חנוכה" היא מלשון "חינוך", כי בימים אלו חנכו מחדש בבית המקדש את המזבח שננטמא על ידי היוונים. אך בגמ' מבואר, שבחנוכת המזבח טיהרו את כל כלי המקדש, אבל את אדני המזבח ששיקצו היוונים לא ידעו איך לטהרם, ולכן גזזום, והצטערו על כך לכן הרגילו את עצמם לאכול מאכלים שמברכים עליהם ברכה מעין שלוש, שבה מזכירים "ועל מזבחך", להבדיל מברכת המזון שאין מוזכר בה המזבח ביחוד.

טעם למנהג ישראל לסובב בסביבון בחנוכה.

יש מנהג בתפוצות ישראל לשחק בחנוכה בסביבון. מה הסביבון בא לומר לנו? שמעתי מרבי ברוך רוזנבלום ביאור נחמד, הסביבון לנו הוא כמשל, הסביבון מסתובב ואנו מצפים לראות על איזה צד יפול, כך גם כל אומות העולם משחקים כל הזמן, מחכים לראות היכן ישראל נופלים. מה הם רוצים להרוויח?! כל אחד לפי האינטרס שלו, אחד רוצה את ירושלים, אחד חומד בביתו של היהודי ואחד בכל נכסיו של היהודי. א"כ נשאלת השאלה, מדוע אנחנו לא נופלים? והתשובה, כי יש אחד שמסובב את הסביבון מלמעלה. אם הקב"ה מסובב, אז לעולם לא יפול.

ימי החנוכה לימדו אותנו, היוונים חיכו שניפול, ביטלו קרבן התמיד, ביטלו המנורה, ביטלו סוכות, ביטלו תורה, אבל הקב"ה בא והוכיח שיש סביבון אחד מלמעלה שמסובב את הכל. חג החנוכה בא ללמד אותנו, שבכל צרה שלא תהיה, תמיד תדע שהקב"ה מסובב את הכל מלמעלה. אם תבין את זה ותאמין בזה, לעולם לא תיפול. זה הסוד של הסביבון.

ביאור נוסף מבאר הדרשן רבי אלימלך בידרמן, בימי החנוכה בהם אנו מודים על הניסים הגלויים שהקב"ה עשה, ומתוך הניסים הגלויים אנו לומדים שהכל תחת השגחתו יתברך, ואין טבע ומנהגו של עולם, אף הסביבון בא לרמוז לנו שאין דבר הנעשה בעולם ללא שיכריזו עליו מלמעלה, כמו שאי אפשר לצפות מראש על איזה צד יפול הסביבון, ואף אם ניסה אין לו יכולת לכוון על איזה צד שיפול, ואף אם יסובב בכל כוחו לא ישפיע על מיקום הנפילה אלא רק על מספר הסיבובים, כך אין ביכולתו של האדם לשנות ממה שנגזר עליו, ואף אם ירבה בהשתדלות, לא יועיל מאומה כי אם להסתובב ולהסתובב.

ובלשון אחרת, כמו שהסביבון מסתובב למטה כי מלמעלה סובבו אותו, אף כל דבר המתרחש כאן למטה בעולם כי למעלה יש מי שסובב שכן יקרו הדברים.

ה"דמשק אליעזר" שאל, מדוע עושים לפרסום הנס את משחק הסביבון עליו כתובים בראשי תיבות נס גדול היה פה, האם לא עדיף לתלות שלטים בחוץ לפרסום הנס מאשר לכתוב זאת על סביבון קטן? וענה בטוב טעם, עדיף סביבון קטן שזו ופועל, מאשר שלט קפוא שלא זו. ובא לרמוז, שגם בפעולה קטנה שעושה היהודי, זוכה שיעשה לו הקב"ה ניסים, כמעשיהם של החשמונאים, שעצם כניסתם למלחמה היתה כמעט פעולת התאבדות מבחינתם, אבל כשיהודי רוצה ופועל, הקב"ה עושה אף ניסים גלויים להצלתו.

רצון היוונים היה להחליש את האמונה בה', להחדיר בעם ישראל את ההכרה כי הקב"ה לא מנהיג את הבריאה. מצאו את מקום התורפה, במקום העבודה והפרנסה - את השור אשר בלעדיו אין תבואה ואין מאכל, שכל החיים תלויים בה לכן ציוו היוונים על ישראל לכתוב על קרן השור. ענין זה שייך גם אצלנו, אנו תולים את כל הקורה עימנו בסיבות טבעיות. אדם לא תולה את כל הנעשה אצלו בזכות תפילתו, מצוותיו או תורתו, בזה אנו צריכים להתחזק!

בספר "בך יבורך ישראל" ביאר, הנה אמרו חז"ל [מגילה י"ד] ידוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותו, שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותו, עוד אמרו [מדרש תהילים ל"ב] 'כל הכופר במלכות בית דוד כאילו כופר בהקב"ה, ולכן אמרו היוונים 'כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל', שיודיעו כפירתו במלכות בית דוד שנמשכו בקרן, ועי"ז ממילא יודיעו שאין להם חלק באלוקי ישראל.

חנוכה הזמן המסוגל לשוב בתשובה אפילו לנפשות הנמוכות

בעל ה"בית ישראל" זי"ע אמר בשם אביו בעל ה"אמרי אמת" שחנוכה הוא חנו כה, באיזה מקום שהאדם חונה ועומד, יכול הוא לעלות, ולכן תיקנו בלילה ובפתח ובשמאל ולמטה מעשרה ובחוץ, לרמוז שיכול האדם בכל מקום שהוא לעלות למעלה להתרומם!

מנהגים

אמירת 'מזמור שיר חנוכה' בימי חנוכה

בימי חנוכה המנהג לומר במקום שיר של יום 'מזמור שיר חנוכה הבית' (תהילים ל'), ואמנם בחז"ל וכן מנהג בני ספרד בא"י לומר גם את השיר של יום השייך לאותו יום וגם את 'מזמור שיר חנוכה הבית', אך מנהג בני אשכנז בא"י על פי הגר"א [מע"ר אות רמ"א] לומר רק את 'מזמור שיר חנוכה הבית', ומקור דין זה הוא מהטור [סימן קל"ג]. ולכאורה יש לתמונה, שהרי חנוכה אינו יום טוב שיש בו קרבן מוסף מיוחד, והשיר שהלויים היו שרים בבית המקדש הוא השיר השייך לאותו יום על הקרבן תמיד, כמו בכל יום, וא"כ מדוע אנחנו משנים לומר מזמור אחר במקום השיר של יום שהלויים היו אומרים. ובאמת, שהבאר היטב [בסימן קל"ב ס"ק ז'] הקשה כן בשם השיורי כנסת הגדולה על הטור - 'תמה אני מי התיר להם לשנות השיר שהיו הלויים אומרים בכל יום, ומכאן זה כותב שודאי שיש לומר את השיר השייך לאותו יום, אלא שיש להוסיף גם ולומר 'מזמור שיר חנוכה הבית', ואכן כן הוא מנהג חז"ל ובני ספרד, אך מנהג בני אשכנז לומר רק 'מזמור שיר חנוכה הבית', וצ"ע.

ונראה שהמקור לומר 'מזמור שיר חנוכה הבית' נמצא במסכת סופרים [פ"ה - ה"ג], ושם מובא 'בחנוכה - ארוממך ה', דהיינו 'מזמור שיר חנוכה הבית', אלא שצריך ביאור כנ"ל, שהרי בבית המקדש הלויים היו אומרים את השיר של יום הרגיל.

ואכן, בהגהות חשק שלמה שם כתב בהתקנה לומר בחנוכה 'מזמור שיר חנוכה הבית' נתקנה בזמן הגאונים או רבנן סבוראי, אבל בזמן הבית אמרו הלויים את המזמור השייך לאותו יום, ומסיים שם, דזה דלא כדברי הגאון בעל התפארת ישראל שמפרש שכוונת המסכת סופרים שזה הולך על הלויים בבית המקדש והוא דבר תימה, יעוי"ש עוד.